

Pagaliau galima pridurti, kad V—VII a. plačiai nešiotos storagalės apyrankės nėra vien tik Lietuvos gyventojų arba vien tik baltų genčių papuošalas, jos nešiotos visame Rytų Pabaltijyje ir Skandinavijoje, Vokietijoje, slavų gyventuose kraštuose⁵⁸.

Peržvelgę V—VIII a. Lietuvos gyventojų papuošalus ir kai kurią kitą archeologinę medžiagą, matome, kad Lietuvos gyventojai palaikė gana intensyvius ryšius su kaimyninėmis ir tolesnėmis sritimis, iš kurių juos pasiekdavo ne tik spalvotų metalų žaliava bei kiti produktai, bet ir paskiri dirbiniai — papuošalai, ginklai, aprangos reikmenys. Todėl dalis jų papuošalų — antkaklės, segės ar apyrankės — yra panašūs į kitų kraštų papuošalus ir aprangos reikmenis.

Stikliniai karoliai, ginklai ir kiti radiniai rodo, kad iš pradžių, ypač V a. ir, gal būt, VI a. pirmojoje pusėje, buvo stengiamasi palaikyti intensyvius prekybinius ryšius su buvusiomis Romos provincijomis. Tačiau, kintant padėčiai provincijose, pamažu stiprėja ryšiai su Vengrijos, Jugoslavijos, Vokietijos teritorijose gyvenusiomis tautomis ir gentimis. Sunku dar ką pasakyti apie ryšius su Skandinavija. Bene vieninteliai šio laikotarpio tokius ryšius atspindintys radiniai yra VII a. geriamųjų ragų apkalai iš Rubokų ir Pašušvio. Ryšiai su skandinavais intensyvėja tik IX—X amžiais. Panaši padėtis yra su santykiais tarp Lietuvos gyventojų ir rytų slavų. V—VIII a. jie dar sunkiai nusakomi. Archeologinė medžiaga rodo, kad jų vaidmuo ūkiniame gyvenime didėja tik vėliau, kai susidaro Rusios valstybė ir išauga miestai.

Baigiant kalbėti apie V—VIII a. kultūrinius prekybinius ryšius, reikia pridurti, kad tuo laikotarpiu gyventojų nuolat daugėja, jų savitarpio ryšiai tvirtėja. Todėl ir išryškėja atskirų genčių materialinės kultūros specifiniai bruožai, kultūrinės ir etnografinės sritys, kurių savitumai išsilaiko iki XII—XIII a.; dėl to jos gali būti priskiriamos atskiroms gentims, minimoms rašytiniuose šaltiniuose. Tačiau kartu tenka pabrėžti, kad šios sritys nėra izoliuotos viena nuo kitos, ryšiai tarp jų vis intensyvėja. Jau galima kalbėti apie pastovius vietinius tarpgentinius mainus, prekybinius ryšius. Juos ryškiai atspindi gintaro karolių paplitimas žymioje Lietuvos dalyje, daugelio vienodos formos papuošalų plačioje srityje (pavyzdžiui, storagalių apyrankių, lankinių segių) ir kitos medžiagos (sakysim, grublėtosios keramikos) išplitimas visoje Lietuvoje. Tačiau iš šiandien turimos archeologinės medžiagos dar negalima nustatyti svarbiausių V—VIII a. prekybos centrų ir kelių Lietuvoje.

⁵⁸ N. Åberg, Ostpreussen in Völkerwanderungszeit, Upsala, 1919, p. 133; J. Puzinas, Naujausių..., p. 267—268.

PREKYBINIAI RYŠIAI IX—XIII AMŽIAIS

ONA KUNCIENĖ

IVADAS

Ankstyvojo feodalizmo laikotarpiu (IX—XIII a.) žymiai suaktyvėjo lietuvių genčių ekonominis-visuomeninis gyvenimas. Plinta ariamoji žemdirbystė — pagrindinis to meto verslas. Reikia pabrėžti, kad, plintant žemdirbystei, Lietuva vis tankiau apgyvendinama.

Vystosi ir kiti verslai, ypač amatai, jie šiuo laikotarpiu jau atsiskiria nuo žemdirbystės. Plintant žemdirbystei ir amatams, intensyvėja prekyba ne tik krašto viduje, bet ir su kitais kraštais, o tai irgi teigiamai veikia krašto ekonominį ir socialinį gyvenimą.

Gamybinių jėgų vystymasis, ariamosios žemdirbystės augimas, amatų atsiskyrimas nuo žemės ūkio, prekybinių ryšių pagyvėjimas sudarė sąlygas socialinei nelygybei. Iš bendruomenės išsiskiria stambesni žemvaldžiai, kurie rūpinasi gauti prabangių atvežtinių daiktų: sidabrinių papuošalų, sidabrinių monetų (arabų ir iš Vakarų Europos), puošnios žirgo aprangos ir kt. Daugiau atgabenama spalvotųjų metalų vietiniams amatininkams.

Taigi išaugęs lietuvių genčių ekonominis-visuomeninis gyvenimas priklaušė taip pat nuo prekybos.

Pagyvėjusi prekyba su Rytų ir Vakarų Europos kraštais leido lietuvių gentims geriau pažinti tų kraštų ekonominį bei kultūrinį gyvenimą, jų dirbinius, tobulesnę gamybą, prisidėjo prie vietinių amatų vystymo. Jau XI a. lietuvių gentys iš rytų slavų išmoko žiesti molinius puodus; dėl to šiuo laikotarpiu Lietuvoje jau vyrauja žiesti puodai. Išmokta gaminti taip pat ir kitus dirbinius — cilindrinės spynas, kai kuriuos kirvius. Lietuvių genčių meistrai geriau susipažino su sidabro granuliavimu bei filigranavimu, kai kuria kita technologija.

Nagrinėjant lietuvių genčių prekybinius ryšius IX—XIII a., reikia daug ką išsiaiškinti: su kokiais kraštais ir centrais jos prekiavo, kuo daugiausia prekiavo, kur ėjo prekybiniai keliai tiek krašto viduje, tiek kituose kraštuose. Pagaliau svarbu yra nustatyti ir piniginės sistemos

Lietuvoje atsiradimą, kokie buvo šios sistemos pinigai, svorio matų sistema ir jos vienetai.

Pagrindinis darbo tikslas ir yra į visa tai atsakyti.

Darbe daugiausia vietos skiriama atvežtinių daiktų analizei, jų paplitimui bei datavimui, daromos išvados apie prekybos išsivystymą, kelius bei centrus.

Archeologinė medžiaga, rašytiniai šaltiniai, tarybinių autorių darbai leidžia plačiau nušviesti lietuvių genčių prekybinius ryšius su kitais kraštais ir jų išsivystymą.

ŠALTINIAI, LITERATŪRA IR MEDŽIAGA

Rašytinių šaltinių apie IX—XIII a. lietuvių prekybinius ryšius labai nedaug. Ankstyvuosiuose šaltiniuose daugiausia minimos prūsų žemės. Pvz., arkivyskupas Brunonas 1004 m., aprašydamas jų gyvenimą, mini prekyvietę, kur buvo suplaukusios minios žmonių. 1075 m. arkivyskupas Adomas Bremenietis, kalbėdamas apie žemių, arba prūsų, būdą bei jų prekybinius santykius su vakarų slavais ir skandinavais, pamini Birką, gotų miestą Švedijos viduryje, į kurį įvairiais reikalais suplaukdavo visi danų arba normanų, taip pat slavų bei žemių ir kitų Skitijos tautų laivai. Jis mini, be Birkos, ir kitus prekybos centrus — Dyminą Penio upės žiotyse ir Haitebiu¹.

Lietuviai įsiveždavo ginklų, drabužių, druskos ir kitų reikmenų Nemuno upe. Tai liudija popiežiaus Inocento IV 1254 m. bulė². Apie lietuvių genčių prekybą vašku, voverių, bebrų ar juodųjų kiaunių kailiukais bei sidabru užsimena Ipatijaus metraštis, rašydamas, kad 1279 m. jotvingiai per badmetį pirkė javų rusų žemėse³.

Vėlesnių laikų prekybai nušviesti rašytinių šaltinių gausėja, ypač nuo XIV a.

Literatūros apie lietuvių genčių prekybą ankstyvojo feodalizmo laikotarpiu taip pat nedaug; jos yra kiek apibendrinančio pobūdžio istorikų darbuose. Tiesa, Lietuvos gyventojų prekybą nuo seniausių laikų iki XVI a. trumpai aprašo J. Matusas⁴. Tačiau jo darbas populiarus, neiš-

¹ LIS, I, p. 25.

² Ten pat, p. 29.

³ Ten pat, p. 30.

⁴ J. Matusas, Lietuvos kultūra senais laikais, Kaunas, 1939, p. 1—11.

samus. Didesni A. Rimkos⁵ ir J. Remeikos⁶ darbai skirti vėlesnių laikotarpių prekybai.

Aptariant minėtus darbus, reikia pažymėti tai, kad jie vienpusiški, daugiausia vietos skiriama ryšiams su skandinavais ir kitais Vakarų Europos kraštais; apie ryšius su kaimyninėmis rytų slavų gentimis juose nerašoma. Todėl literatūros, skirtos prekybai su Vakaraais, ypač su skandinavų kraštais, kur kas daugiau. Vokiečių bei švedų literatūroje prekybiniai ryšiai nagrinėjami su Pabaltiju, o ne atskirai su Lietuva.

Pirmiausia minėtinas M. Ebertas⁷. Remdamasis kalavijų ir ietigalių forma bei jų ornamentika, jis priėjo išvadą, kad dalis XI a. kalavijų ir ietigalių į Pabaltijį buvo atvežti iš Skandinavijos (Gotlando salos).

Žymiai daugiau vietos, negu M. Ebertas, skandinavų kraštų prekybai su Rytų Pabaltiju skyrė savo darbuose B. Nermanas⁸. Tačiau jis per daug kėlė ir vertino vikingų įtaką Pabaltijo kraštams. Autorius daug baltų dirbinių priskyrė skandinavams (žalvarines pasagines seges gyvuliniais galais, kai kuriuos diržo sagčių skirstiklius, taip pat kiaurakryžminį smeigtuką iš Apuolės ir pan.).

Vikingų kultūra bei jos įtaka Rytprūsiamis ir Klaipėdos kraštui šio šimtmečio viduryje domėjosi vokiečių archeologai V. Gertė ir K. Engelis. Pagal V. Gertę⁹, vikingai Rytprūsioose pasirodė VIII a. pabaigoje ir jau IX a. jie čia steigė savo kolonijas. Viena iš didžiausių jų kolonijų buvo Viskiautai, kur rasta daug vikingų kapų su jiems būdingomis įkapėmis. Darbe V. Gertė pateikia vikingų darbo radinių iš Klaipėdos krašto (zoo-morfiniai diržų skirstikliai ir pasaginė segė buoželiniais galais iš Andulių, žiedas iš Kuršių nerijos ir kt.) iliustracijų.

K. Engelis¹⁰ vikingų kultūrai Klaipėdos krašte priskyrė daug kala-

⁵ A. Rimka, Lietuvos prekybos santykiai ligi unijos su lenkais, Lietuvos Universiteto Teisių fakulteto darbai, t. II, kn. III, Kaunas, 1925, p. 23—86.

⁶ J. Remeika, Der Handel auf der Memel von Anfang des 14. Jahrhunderts bis 1430, „Tauta ir žodis“, t. V, Kaunas, 1928, p. 386—438.

⁷ M. Ebert, Zu den Beziehungen der Ostseeprovinzen mit Skandinavien in der ersten Hälfte des 11. Jahrhunderts.—Baltische Studien, Труды Балтийского предварительного комитета по устройству XVI археологического съезда в Пскове 1914, Рига, 1914.

⁸ B. Nerman, Die Verbindungen...; tas pats, Der Handel Gotlands mit dem Gebiet am Kurischen Haft im 11. Jahrhundert, „Prussia“, H. 29, Königsberg (1931), p. 160—173; tas pats, Funde und Ausgrabungen in Grobina 1929.—Congressus Secundus archeologorum Balticorum Rigae 19—23.VIII.1930, Riga, 1931; tas pats, Die Völkervanderungszeit Gotlands; tas pats, Grobin—Seeburg, Uppsala, 1958.

⁹ W. Gaerte, Urgeschichte Ostpreussens, p. 320—351.

¹⁰ C. Engel, Beiträge zur Gliederung des jüngsten heidnischen Zeitalters in Ostpreussen.—Congressus Secundus, p. 330—331.

vijų, iš jų ir anteninius Ramučių bei Andulių kalavijus. Tačiau iš paskutinių tyrinėjimų aiškėja, kad pastarieji labai būdingi vakarų Lietuvai, kur greičiausiai jie ir buvo pagaminti¹¹. Vikingams priskirtas taip pat ir Joniškių, Klaipėdos raj., kalavijas¹², nors jis, kaip ir anteniniai, yra vietinis¹³.

Apie prekybinius ryšius ir ypač importą iš Skandinavijos bei jo įtaką lietuvių gentims buržuaziniai lietuvių istorikai rašė panašiai kaip M. Ebertas, B. Nerimas, V. Gertė ir K. Engelis.

Apibendrinamas Prysmančių ir kitų Kretingos rajone kasinėjimų duomenis, V. Nagevičius duoda lenteles dirbinių, panašių į Gotlande rastuosius, ir laiko juos vikingų darbo. Pagal V. Nagevičių, iš vikingų yra patekęs ir geležinis dviašmenis kalavijas, rastas netoli Apuolės, Tubelienės lauke¹⁵. Tačiau paskutinių tyrinėjimų duomenimis, ir kalavijas yra baltų¹⁶; tokios formos kalavijų daug Rytų Pabaltijyje.

V. Nagevičius mini, kad Šventosios prekyvietėje lankėsi gotlandiečiai, tačiau duomenų šiam teiginiui pagrįsti neduoda.

Panašiai rašė ir J. Puzinas¹⁷, kuris daugelio vėlyvojo geležies amžiaus dirbinių formų pasirodymą sieja su vikingų kultūra.

Prekybinius ryšius su kitomis šalimis daug plačiau ir visapusiškiau nagrinėja tarybiniai tyrinėtojai, daugiau dėmesio skiriama prekybai su Rytų kraštais. Pvz., G. Fiodorovas pagal lobius su Lietuvos lydiniais ir monetomis nustatė pagrindinius prekybos kelius, kuriais X—XIV a. lietuviai prekiaavo su rusų žemėmis¹⁸.

Baltų, ne tik lietuvių, prekybinius ryšius bei santykius su rytų slavais nagrinėja ir lenkų archeologas J. Antonievičius¹⁹. Jis paseka atvežtų

iš slavų dirbinių (šiferinių varpstelių, kryželio formos kabučių ir kt.) paplitimą baltų teritorijoje. Tačiau jo darbai bendresni ir Lietuvą liečia tik iš dalies; be to, jo suminėti atvežtiniai daiktai sudaro nedidelę slaviško importo Lietuvoje dalį. Kiti daiktai, pavyzdžiui, įvairūs zoomorfiniai kabučiai, karoliai, visai neminimi. Daug dėmesio prekybai su Rytų bei Vakarų kraštais skyrė latvių archeologas E. Mugurevičius²⁰. Jis nagrinėja tik latvių genčių prekybą bei prekybos kelius X—XIII a., bet tuo metu didelė importo dalis į Lietuvą ėjo tais pačiais prekybos keliais, kaip ir į Latviją. Dėl to jo darbas vertingas, nagrinėjant lietuvių genčių prekybą X—XIII a.

Apie šio laikotarpio prekybą bei kultūrinius ryšius su kitais kraštais rašo mūsų respublikos archeologai savo kandidatiniuose ir daktariniuose disertacijose²¹ bei straipsniuose ir darbuose²².

Lietuvių prekybą ne tik krašto viduje, bet ir su kaimynais — Vakarų ir Rytų Europos kraštais — nagrinėja V. Pašuta²³. Jis plačiau nušviečia prekybinius santykius Lietuvos valstybės formavimosi laikais (XIII—XIV a.); ankstesnio laikotarpio (IX—XII a.) prekybą nagrinėja labai trumpai.

Apie prekybą Lietuvoje bei prekybos kelius X—XV a. taip pat rašo ir J. Jurginis²⁴, bet ir jis ankstesnius laikus mini labai trumpai, konsta-

¹¹ R. Volkaitė-Kulikauskienė, IX—XII a. kalavijai Lietuvoje, ILKI, 4, V., 1964, p. 218.

¹² C. Engel, Beiträge..., Abb. 5.

¹³ R. Volkaitė-Kulikauskienė, IX—XII a. kalavijai..., p. 208—210.

¹⁴ V. Nagevičius, Mūsų pajūrio..., p. 114—115.

¹⁵ Ten pat, p. 28.

¹⁶ R. Volkaitė-Kulikauskienė, IX—XII a. kalavijai..., p. 209—210.

¹⁷ J. Puzinas, Naujausių..., p. 233, 289.

¹⁸ G. B. Fedorovas, Lobių su Lietuvos lydiniais ir monetomis topografija, Lietuvos istorijos instituto darbai, t. I, Vilnius, 1951, p. 181—229.

¹⁹ J. Antoniewicz, Niektóre dowody kontaktów słowiańsko-pruskich w okresie wczesnośredniowiecznym w świetle źródeł archeologicznych, „Wiadomości Archeologiczne”, Warszawa, 1955, t. 22, z. 3—4; tas pats, Ślady handlu Słowian z Bałtami we wczesnym Średniowieczu, „Rocznik Olsztyński”, Olsztyn, t. III, 1966, p. 9—20; tas pats, О находках обручских пряслиц на племенных территориях балтов, „Archeologia Polona”, t. III, (1960), p. 42—180; tas pats, Niektóre średniowieczne skarby

Pruskie i Litewskie i ich związki z Rusią,— Liber Josepho Kost-rzewski octogenario a veneratoribus dicatus, Wrocław—Warszawa—Kraków, 1968, p. 540—550.

²⁰ Э. С. Мугуревиц, Восточная Латвия и соседние земли в X—XIII вв., Рига, 1965.

²¹ R. Volkaitė-Kulikauskienė, Medžiaginė Lietuvos gyventojų kultūra IX—XII amžiuje, remiantis tyrinėtų laidojimo paminklų duomenimis, Kand. dis., mašinr. Lietuvos TSR Mokslų akademijos Istorijos institute (toliau MAII), V. 1950, p. 220—222; ta pati, Lietuviai IX—XII amžiais, Vilnius, 1970, p. 88—106. A. Tautavičius, Rytų Lietuva I-ajame m. e. tūkstantmetyje, Kand. dis. mašinr., MAII, V., 1953, p. 315—316.

²² I. Sadauskaitė, XII—XIII a. pirklio kapas Sargėnuose, MAD, A, 2(7), (1959), p. 57—75; ta pati, Dėl Sargėnuose rasto kalavijo ornamentuota geležte kilmės ir datavimo, MAD, A, 1(14), (1963), p. 91—97; R. Volkaitė-Kulikauskienė, IX—XII amžių kalavijai..., p. 197—226; O. Navickaitė-Kuncienė, Senosios Rusijos importas X—XIII amžių Lietuvoje, MAD, A, 1(16), (1964), p. 115—134; ta pati, Seniausios (X—XIII amžių) svorių matų sistemos Lietuvoje klausimu, MAD, A, 2(21), (1966), p. 143—159; ta pati, Vakarų Europos importas Lietuvoje, MAD, A, 3(22), (1966), p. 85—103; V. Daugudis, Stakliškių lobis, Vilnius, 1968.

²³ V. Pašuta, Lietuvos valstybės susidarymas, Vilnius, 1971.

²⁴ J. Jurginis, Baudžiavos įsigalėjimas Lietuvoje, Vilnius, 1962, p. 73—76.

tuodamas tik, kad lietuvių gentys prekiavo su skandinavais, senosios Rusijos žemėmis, kuo ir kaip prekiavo — nerašo.

Taigi rašytinių šaltinių apie prekybą ankstyvajame feodalizme labai mažai, ne viskas nušviesta ir archeologinėje istorinėje literatūroje.

Pagrindinis šaltinis apie lietuvių genčių prekybą IX—XIII a. yra archeologinė medžiaga — atvežtiniai daiktai, sidabro lydiniai bei žalvario ir sidabro žaliava, svarstyklės bei svareliai, taip pat ir numizmatinė medžiaga; jos iš šio laikotarpio rasta nedaug — tai arabų monetos, kurių tikras skaičius nežinomas, ir keli Vakarų Europos denarai.

Visi šie daiktai yra istorijos ir kraštotyros muziejuose; dalis radinių, ypač iš ankstesnių XX a. pradžios kasinėjimų, — Ermitaže.

Prekybinius ryšius bei prekybos kelius nustatyti daug padeda ir Lietuvos TSR archeologinių paminklų bei lobių kartografavimas.

I. PREKYBOS PRIEŽASTYS

1. AMATAI

Mainų ir prekybinių ryšių pagyvėjimui ankstyvojo feodalizmo laikotarpiu tiek krašto viduje, tiek su kitomis šalimis didelę reikšmę turėjo išaugę amatai, ypač metalų apdirbimas. Amatų išaugimas ryškiai atsispindi archeologiniuose paminkluose. Šio laikotarpio kapinynuose, gyvenvietėse, lobiuose daug daugiau geležinių, žalvarinių, sidabrinųjų ir pasidabruotų daiktų, negu ankstesnio laikotarpio paminkluose. Be to, radinių ne tik daug, bet jie ir žymiai geresni, įvairesnių formų.

Geležiniai dirbiniai tebegaminti iš vietinės balų rūdos; jų gamyba perėjo į kalvių rankas²⁵.

Dar daugiau pasiekta spalvotų metalų srityje. Iš vario, žalvario, sidabro amatininkai išmoko labai kruopščiai nukalti ar nulieti antkakles, seges, apyrankes, žiedus ir kitus papuošalus. Atsirado įgudusių amatininkų juvelyrų. Jie mokėjo ne tik kalti ar lieti, bet ir tempti žalvarinę bei sidabrinę vielą, be kurios IX—XII a. neapsiėjo beveik joks papuošalas²⁶.

Šiuo laikotarpiu Lietuvoje gana plačiai paplinta sidabravimas bei inkrustavimas sidabru. Sidabru inkrustuoti mokėjo ne tik žalvarinius, bet ir geležinius dirbinius: kalavijų rankenas, balno kilpas, apkalus.

Amatininkai IX—XIII a. pagamindavo tiek gaminių, kad jais galėjo aprūpinti ne tik savo bendruomenę. Todėl neatsitiktinai įvairiuose ar-

²⁵ LAB, p. 504.

²⁶ L. Nakaitė, Auksakalystės Lietuvoje iki XIII a. klausimu, MAD, A, 3(22), (1966), p. 71.

cheologiniuose paminkluose rastų dirbinių formos yra vienodos, panašios. Tai rodo, kad vieno meistro dirbiniai — pasaginės segės, apyrankės gyvuliniais galais ir pan. — paplisdavo plačiau. Savo gaminius jie keitė į žaliavą ir žemės ūkio produktus.

Amatininkai kūrėsi prie pilių bei gyvenviečių, kurios ilgainiui išaugo į amatų bei prekybos centrus.

Metalų apdirbimas šiuo laikotarpiu taip išsivystė, kad tapo pagrindiniu tam tikros grupės žmonių pragyvenimo šaltiniu ir visiškai atsispyrė nuo žemės ūkio²⁷. Daiktų perteklius ir sudarė pagrindą mainams ir prekybai plisti.

2. ŽALIAVA

Išsivysčius amatams, ypač spalvotųjų metalų apdirbimui, reikėjo žymiai daugiau žaliavos — žalvario ir sidabro.

Geležies dirbiniai ir toliau buvo gaminami iš vietinės balų rūdos, tuo tarpu spalvotųjų metalų reikėjo atsigabenti iš kitur, su jais patekdavo ir gatavų daiktų.

Iš kur į Lietuvą buvo įvežama žalvario ir sidabro žaliavos, iki šiol dar nėra galutinai išaiškinta.

Tiksliu ir išsamiau atsakyti į tai galima būtų, padarius žalvarinių ir sidabrinųjų dirbinių cheminę analizę, be to, ne tik mūsų, bet ir kituose kraštuose. Ji padėtų palyginti ir pasekti žaliavos įvežimą iš vienur ar kitur. Žinoma, ir tokiu atveju pasitaikytų netikslumų, kadangi dalis žalvarinių dirbinių gali būti vietoje perlydyti.

Šio šimtmečio pradžioje buvo ištirti Rytprūsiose rastieji žalvariniai dirbiniai²⁸, o vėliau ir kai kurie iš Pryšmančių, Kretingos raj., kapinyno žalvariniai daiktai (14 egz.)²⁹. Latvijoje ištirti 174 daiktai³⁰.

Sios analizės parodė, kad Rytprusių, lietuvių ir latvių genčių žemėse rastų dirbinių cheminė sudėtis labai panaši, net vienoda. Vadinasi, galima daryti prielaidą, jog prūsų, lietuvių ir latvių gentys žalvarį įsigabendavo iš vieno centro.

Seniausios vario ir alavo kasyklos yra Sirijoje, Mažojoje Azijoje, Kipro saloje, Egipte, Urale, Sibire, kai kuriuose Europos kraštuose. Pagrindinis žalvario tiekėjas Europoje buvo pietinės Padunijos sritys,

²⁷ LAB, p. 505.

²⁸ A. Bezenberger, Analysen vorgeschichtlicher Bronzen Ostpreussens, Königsberg, 1904.

²⁹ V. Nagevičius, Mūsų rajūrio..., p. 75—92.

³⁰ Э. С. Мугуревич, Восточная Латвия..., стр. 135.

ypač Vengrija ir Austrija³¹. Pagrindinis tarpininkas, įvežant žalvario žaliavą į Pabaltijo kraštus, buvo vakarinio Pamaro miestai, stambūs to meto prekybos centrai: Volinas, Gdanskas, Ščecinas, Kolobžegas³².

Žalvario žaliava nuo seniausių laikų buvo importuojama lazdelėmis-lydiniais. Lietuvoje jų rasta nedaug: aštuonios — Miežaičių, Kelmės raj., lobyje³³, šešios — Aukštvaryje, Trakų raj.³⁴ (penkios piliakalnyje ir viena gyvenvietėje), viena — Šiaulių miesto apylinkėse³⁵ ir pusantros lazdelės — Biržų apylinkėse³⁶.

Lazdelių forma skirtinga. Pvz., žalvario lazdelės iš Miežaičių netaisyklingo trikampio skersinio piūvio, smailėjančiais galais. Jų ilgis 37—47 cm, svoris 248—276 g, viena sveria net 611 g. Trikampio skersinio piūvio taip pat lazdelės iš Biržų, tik jų vienas galas smailus, o kitas — nukirstas. Viena jų 18,6 cm ilgio ir 268 g svorio, antroji — nulūžusi, tik 11 cm ilgio ir 84 g svorio. Tokios pat formos yra lazdelė ir iš Šiaulių apylinkių. Jos ilgis 28 cm, svoris nežinomas.

Žalvario lazdelės iš Aukštvario piliakalnio ne trikampio, o keturkampio piūvio, 26,5—31,2 cm ilgio, smailėjančiais galais. Kuriam laikotarpiui skirti šias lazdeles, neaišku. Miežaičių lobs iki šiol buvo skiriamas žalvario ir ankstyvojo geležies amžiaus paminklams³⁷, bet tai ne galutinis sprendimas; į Lietuvą lazdelės galėjo patekti ir vėliau.

Tikriausiai datuojamos Aukštvario lazdelės. Piliakalnyje jos rastos pastate, datuojamame I—IV m. e. a.³⁸, suardytame gyvenvietės sluoksnyje, tačiau taip pat su radiniais, būdingais mūsų eros pradžiai.

Panašių žalvario lydinių rasta Kaliningrado srityje, Brusterosčio ežere, Semboje³⁹, ir Latvijoje, Lubano Ergli lobyje, Madonos raj., Tervetėje,

Talsu ir Olinkalnio vietovėse⁴⁰. Lubane rasti lydiniai pusapvalio skersinio piūvio ir dydžiu bei svoriu panašūs į Miežaičių, Biržų ir Šiaulių lydinius. Latvijoje tokios formos lydiniai datuojami IX—XII a.⁴¹ Talsu, Olinkalnio ir Tervetės lydiniai panašesni į Aukštvario lydinius: jie mažesni ir kampuoto skersinio piūvio.

Vadinasi, galima daryti išvadą, kad šiuo laikotarpiu tiek į Latviją, tiek ir į Lietuvą žalvaris pateko lydiniais-lazdelėmis. Žalvariniai lydiniai ir forma, ir svoriu panašūs į sidabrinčius lydinius. Lydiniais patekęs žalvaris buvo labai patogus antkaklių, apyrankių ir kitų papuošalų bei daiktų gamybai. Latvijoje atlikti tyrimai rodo, kad kai kurių antkaklių, apyrankių svoris sutampa su lydinių svoriu⁴². Tai rodo, jog jos nukaltos iš vieno lydinio.

Apibendrinant žalvario žaliavos atėjimą į Lietuvą, galima pasakyti tik tiek, kad Lietuva jos daugiausia gavo iš pietinių, Padunijos, sričių lydiniais, nors galėjo jos patekti ir iš kitur, pvz., iš Vakarų Europos.

Panašus reiškinys pastebėtas taip pat Latvijoje, kur žalvario lydinių yra patekusių ir iš Padunijos, ir iš Vakarų Europos⁴³. Iš Vakarų Europos patekusių lydinių nemažai rasta ir Gotlando saloje⁴⁴.

Šiuo laikotarpiu, be žalvarinių dirbinių, pagausėja taip pat sidabrinčių ir pasidabruotų.

Sidabro įvežimas į Lietuvą prasidėjo žymiai vėliau, negu žalvario žaliavos, tik pirmaisiais mūsų eros šimtmečiais, kada įsikūrė didžiulė ir galinga Romos imperija. Ji išvystė gyvą prekybą su „barbarų“ kraštais Europoje; tai buvo pirmas didelis sidabro tiekėjas⁴⁵. Pagrindinė eksporto prekė į kitus kraštus ir buvo sidabrinės Romos monetos⁴⁶. Jų Lietuvoje šiuo metu žinoma daugiau kaip 50⁴⁷, tuo tarpu atvežtinių daiktų — labai nedaug⁴⁸.

³¹ L. Götz, *Deutsch-russische Handelsgeschichte des Mittelalters*, Lübeck, 1922, p. 334; Г. Чайлд, *Прогресс и археология*, М., 1949, стр. 114; Н. Н. Воронин, *Древнее Гродно*, М., 1954, стр. 200; Э. С. Мугуревич, *Восточная Латвия*, стр. 35.

³² R. Volkaitė-Kulikauskienė, *Lietuviai...*, p. 100—101.

³³ KVIM, inv. Nr. 1911: 1—4; likusios SAM; P. Kulikauskas, *Iš metalų panaudojimo Lietuvoje istorijos*, ILKI, 2, V., 1959, p. 6, pav. 2; LAB, p. 108, pav. 68.

³⁴ VIEM, inv. Nr. 276:266; V. Daugudis, *Aukštvario piliakalnio įtvirtinimai ir pastatai*, MAD, A, 1(12), (1962), p. 50—51, pav. 6.

³⁵ SAM, inv. Nr. 1986; V. Nagevičius, *Mūsų pajūrio...*, p. 90.

³⁶ Radiniai Biržų kraštotyros muziejuje, be radimo vietos, neįventorinti.

³⁷ P. Kulikauskas, *Iš metalų...*, p. 6; LAB, p. 529.

³⁸ V. Daugudis, *Aukštvario piliakalnio...*, p. 50—51.

³⁹ C. Engel, *Vorgeschichte der Alterpreussischen Stämme*, Königsberg, 1935, lent. 93 A.

⁴⁰ И. В. Дайга, *К вопросу о литейных формах и литейном деле на территории Латвии*, СА, т. 3, М., 1960, стр. 91; Э. С. Мугуревич, *Восточная Латвия...*, стр. 35.

⁴¹ И. В. Дайга, *К вопросу...*, стр. 91.

⁴² И. В. Дайга, *К вопросу...*, стр. 91.

⁴³ Э. С. Мугуревич, *Восточная Латвия...*, стр. 35.

⁴⁴ H. Salmo, *Det första fyndet av bronsföremål i Finland*, Finsk Museum, Helsingfors, 1953, p. 10—12.

⁴⁵ L. Nakaitė, *Auksakalstės Lietuvoje...*, p. 70.

⁴⁶ В. В. Кропоткин, *Клады...*; K. Majewski, *IRSZ; taspats*, IRP.

⁴⁷ M. Michelbertas, *Romos monetų radiniai Lietuvos TSR teritorijoje*, MAD, A, 1(10), (1961), p. 23; taspats, šios knygos skyrius „Romos monetos“ (p. 49—63).

⁴⁸ М. Михельбертас, *Римские металлические предметы в Литве*, СА, 3, (1965), стр. 166—169.

Didžiausios sidabro kasyklos buvo Ispanijoje, M. Azijoje, Panonijoje⁴⁹, iš kur sidabro daugiausia ir pateko į Rytų Pabaltijį. Sidabro į Lietuvą pateko ir iš Rytų Europos — rytų slavų, kurie jo buvo daug sukaupe, prekiaudami su Romos provincijomis⁵⁰.

Tai liudija ir Lietuvos archeologinėje medžiagoje randamos sidabrinės antkaklės plonėjančiais viela apvyniotais galais su kabliuku ir kilpele, kurios, H. Moros nuomone, yra patekusios iš Dnepro upės baseino⁵¹.

I tūkstantmečio viduryje Lietuva sidabro įsiveždavo ir iš skandinavų kraštų. Tai parodo importuotas iš Skandinavijos sidabru kaustytas ragas, rastas Rubokuose, Silutės raj.⁵²

Apie VIII a. pabaigą sidabras į Europą pradėjo plaukti iš arabų pasaulio sidabrinėmis arabų monetomis. IX a. jos pasirodo ir Pabaltijyje. Latvijoje jos paplinta IX a. antroje pusėje ir ypač X a. antroje pusėje⁵³. Panašiai yra visoje Europoje⁵⁴. Arabų dirhemai tiek į Pabaltijį, tiek į kitus Europos kraštus pateko kapotomis monetomis. Tai rodo, kad jie buvo vartojami ne tik kaip pinigas, bet ir kaip žaliava sidabrinų dirbinių gamybai. Lietuvoje arabų monetų rasta nedaug, vos keliolika⁵⁵. Kituose kraštuose, Latvijoje, Estijoje, Rytprūsijoje, — jų žymiai daugiau, tiesiog ištisi lobiai⁵⁶. Greičiausiai tai priklausė nuo prekybos kelių.

XI a. arabų dirhemų sumažėja tiek Rytų Europoje, tiek visame Pabaltijyje. Jų vietoje pasirodo sidabriniai Vakarų Europos denarai⁵⁷. Taigi

⁴⁹ Reallexicon der Vorgeschichte, 12, Berlin, 1928, p. 159; W. Glazer, J. Okulicz, Badania metaloznawcze ozdób z kurhanów w miejsc. Szwajcaria, pow. Suwałki, „Wiadomości archeologiczne“, 23, z. 4, Warszawa, 1956, p. 337.

⁵⁰ В. В. Кропоткин, Клады..., стр. 22—35.

⁵¹ H. Moora, EL, II, p. 319.

⁵² L. Nakaitė, Sidabras Lietuvos archeologinėje medžiagoje (I—XII a.), kandidatinės disertacijos mašinraštis, MAI, V., 1966, p. 73.

⁵³ Э. С. Мугуревич, Восточная Латвия..., стр. 22—23; M. Czarckiewicz, F. Kmiotowicz, Skarb monet arabskich z okolic Drohiczyzna nad Bugiem, Kraków, 1960, p. 155, 167.

⁵⁴ M. Stenberger, Die Schatzfunde Gotlands der Wikingerzeit, t. II, Fundbeschreibung und Tafeln, Lund, 1947, Text I, Stockholm, 1958, p. 351—353; В. Л. Янин, Денежно-весовые системы русского средневековья, Москва, 1956, стр. 90; Б. А. Рыбаков, Торговля и торговые пути, ИКДР, I, Москва, 1951, стр. 345—346; Б. А. Романов, Деньги и денежное обращение, ИКДР, I, Москва, 1951, стр. 381—386.

⁵⁵ Apie arabų monetas žr. skyrių „Prekyba su Rytais“.

⁵⁶ Ю. Тыниссон, Рец. „M. Stenberger, Die Schatzfunde Gotlands der Wikingerzeit“, СА, 4, (1963), 280.

⁵⁷ Э. С. Мугуревич, Восточная Латвия..., стр. 27—29; В. М. Потин, Причины прекращения притока западно-европейских монет на Русь в XII в. Международные связи России до XVII в., Москва, 1961, стр. 84; Б. А. Романов, Деньги..., стр. 387.

XI a. sidabras ateina iš kitų šaltinių — iš Vakarų Europos, bet taip pat monetomis. Lietuvoje šių, kaip ir arabų monetų, irgi labai nedaug, bet užtat Lietuvoje, palyginus su kitais Pabaltijo kraštais, daug sidabro lydinių. Jie pasirodo jau X a. ir išsilaiko net iki XV a. pradžios⁵⁸. Pradedant X a., sidabriniai lydiniai greičiausiai buvo pagrindinė žaliava, iš kurios vietiniai meistrai gamino įvairius sidabrinus ir pasidabruotus dirbinius.

Duomenys leidžia daryti išvadą, kad šiuo laikotarpiu sidabro žaliava į Lietuvą pateko monetomis, lydiniais bei gatavais dirbiniais iš arabų kraštų, iš Pamario, vakarinių slavų žemių, tarpininkaujant prūsų pirkliams⁵⁹. Pats pagrindinis šaltinis — pietinės Padunijos sritys⁶⁰ (dabartinė Čekoslovakija ir Transilvanijos Alpės), kur buvo didžiausios sidabro kasyklos.

Spalvotųjų metalų poreikavimas buvo vienas iš pagrindinių veiksnių, ypač skatinusių lietuvių genčių prekybą.

3. PINIGINĖS SISTEMOS ATSIKIDIMAS

Nagrinėjant ankstyvojo feodalizmo prekybinius ryšius, svarbu išsiaiškinti pinigines sistemas atsiradimą ir jos susidarymą. Vykstant mainams ir prekybai, net su kitomis šalimis, turėjo būti tam tikra mokėjimo priemonė. Ar nagrinėjamu laikotarpiu dar buvo natūralus atsiskaitymas, mainai, ar jau buvo atsiskaitoma kitaip, t. y. pinigais? Pirmiausia ir išskyla pinigų ir pinigines sistemas susidarymo klausimas. Atsakyti į jį daugiausia padeda sidabriniai lydiniai, svarstyklės su svareliais; iš pastarųjų galima spręsti ir apie svorio matus bei jų vienetų ankstyvojo feodalizmo laikotarpiu.

a. Lydiniai

Lietuva IX—XIII a. savų monetų neturėjo; jos buvo pradėtos kaldinti tik XIV a. Nedaug Lietuvoje randama ir kitų kraštų monetų; arabų dirhemų bei Vakarų Europos denarų. Nepaisant to, pre-

⁵⁸ B. Fedorovas, Lobij..., p. 186—192; LAB, p. 415, 510; A. Tautavičius, Papildomi duomenys apie naujus sidabro lydinių iš XIV a. II pusės—XV a. pradžios Lietuvos monetų radinius Lietuvos TSR teritorijoje, MAD, A, 1(18), (1965), p. 70—73.

⁵⁹ L. Nakaitė, Sidabras Lietuvos archeologinėje medžiagoje..., p. 83.

⁶⁰ Э. С. Мугуревич, Восточная Латвия..., стр. 31; В. А. Романов, Деньги..., стр. 392; V. Urtans, Kalniešu atrais karulauks, Latvijas PSR Vēstures muzeja raksti, Rīga, 1962, p. 81—82.

kyba tiek krašto viduje, tiek su kitais kraštais vyko, taigi turėjo būti atsiskaitymas, turėjo būti tam tikros vertės matas. Ilgą laiką juo tikriausiai buvo sidabras⁶¹; tai rodytų Lietuvoje rastos sidabru bei kitiems brangiems metalams sverti svarstyklės. X a. pasirodo jau nusistovėjusios formos sidabro gabalai, vadinami lydiniais. Jie archeologinėje literatūroje dažnai dar vadinami piniginiais lydiniais⁶².

Lydinių daugiausia rasta lobiuose. Apyvartoje jie buvo nuo X iki XV a.⁶³ Jų forma trejopa: įvijiniai (1 pav.), apyrankės ir lazdelės nusklembtais galais. Ankstyviausi — X—XI a. — įvijiniai, XII—XIII a. — apyrankės (pav. 2:9) ir dalis lazdelių (pav. 2:1, pav. 3), o XIV—XV a. — daugiausia lazdelių⁶⁴.

Jau XI a. nusistovi Lietuvos lydinių forma ir svoris: vieni, 200 g, vadinami grivnomis, o kiti, 100 g, — rubliais⁶⁵. Be įvijinių ir apyrankės formos lydinių, vyrauja pusapvaliai arba trikampio skersinio piūvio nuo 10 iki 14 cm ilgio nusklembtais galais viršuje daugiausia su įkartomis, greičiausiai reiškiančiomis kažkokį žymėjimą.

Dėl įkartų literatūroje yra įvairių nuomonių. V. Gertės nuomone, įkartos lydinuose — sidabro kokybės tikrinimo ženklas⁶⁶, o pagal J. Spaskį, M. Sotnikovą ir A. Medvedevą — įkartos parodančios sidabro nusilydymą⁶⁷. Naugardo grivnų įkartos skiriasi nuo įkartų lietuviškuose lydinuose. Mūsų lydiniais būdingas platesnis įkirtimas, tuo tarpu Naugardo įkartos tik įrėžtos⁶⁸.

Forma ir įkartomis į lietuviškus lydinius panašūs Skandinavijos lydiniai, kurių ten pasitaiko beveik kiekviename lobyje⁶⁹. Nemaža skandi-

⁶¹ L. Nakaitė, Sidabras kaip vertės matas I m. e. tūkstantmečio Lietuvoje, MAD, A, 1(20), (1966), p. 44—45.

⁶² В. Д. Янин, Денежно-весовые..., стр. 161; Н. П. Сотникова, Эпиграфика серебряных платежных слитков Великого Новгорода XII—XV вв., Труды Государственного Эрмитажа, т. IV, Ленинград, 1961, стр. 45.

⁶³ G. V. Fedorovas, Lobių..., p. 186—192; LAB, p. 510; A. Tautavičius, Papildomi duomenys..., p. 67—74.

⁶⁴ Plačiau apie lydinius, jų radimo vietas žr. G. V. Fedorovas, Lobių..., p. 181—229; A. Tautavičius, Papildomi duomenys..., p. 73.

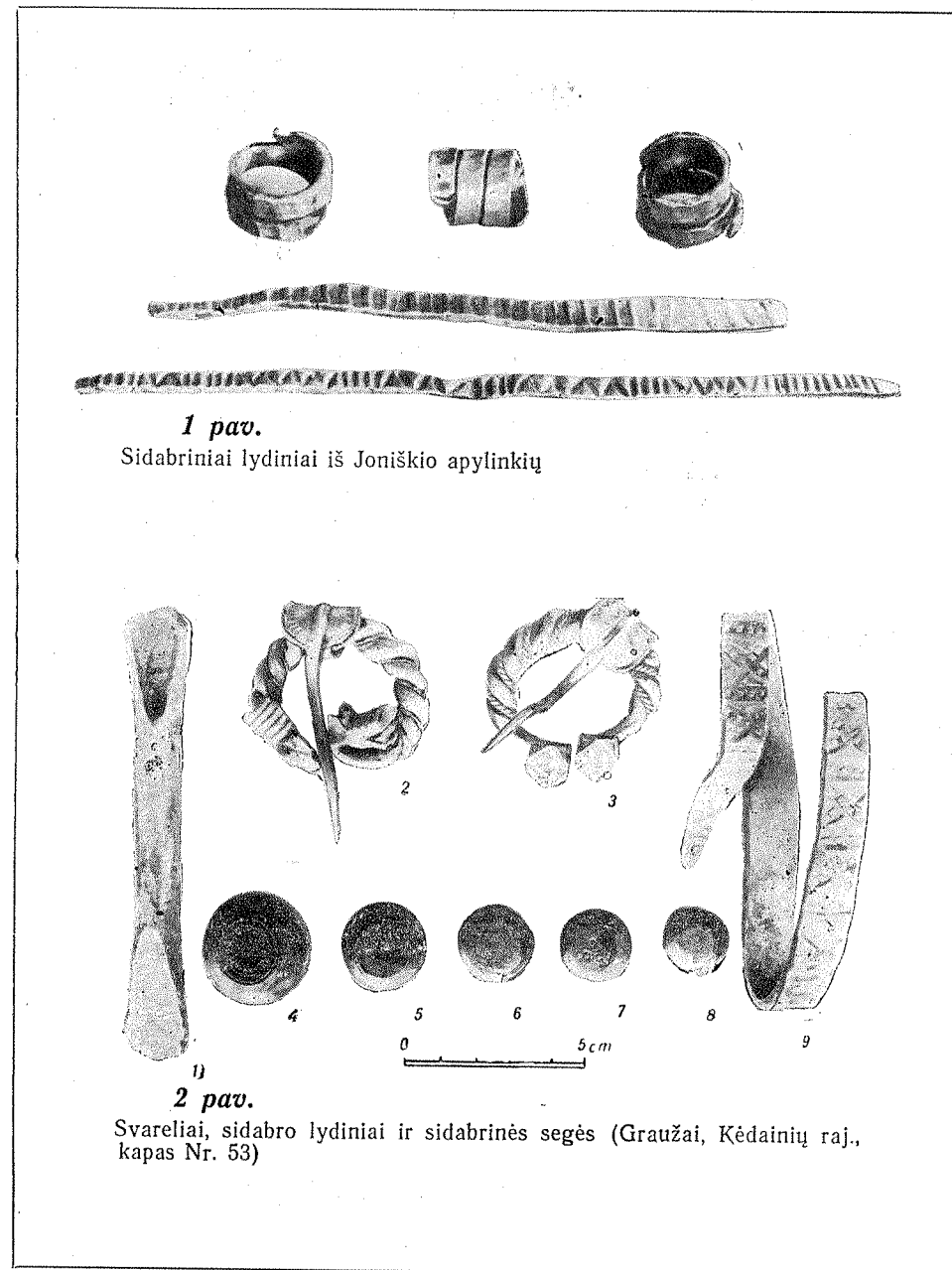
⁶⁵ G. V. Fedorovas, Lobių..., p. 184.

⁶⁶ W. Gaerte, Urgeschichte Ostpreussens, p. 335.

⁶⁷ И. Г. Спасский, Русская монетная система, Ленинград, 1957, стр. 35; М. П. Сотникова, Эпиграфика..., стр. 86; А. Ф. Медведев, О новгородских гривнах серебра, СА, 2, 117 (1963).

⁶⁸ А. Ф. Медведев, О новгородских..., стр. 117—118.

⁶⁹ M. Stenberger, Die Schatzfunde..., 1, p. 231.

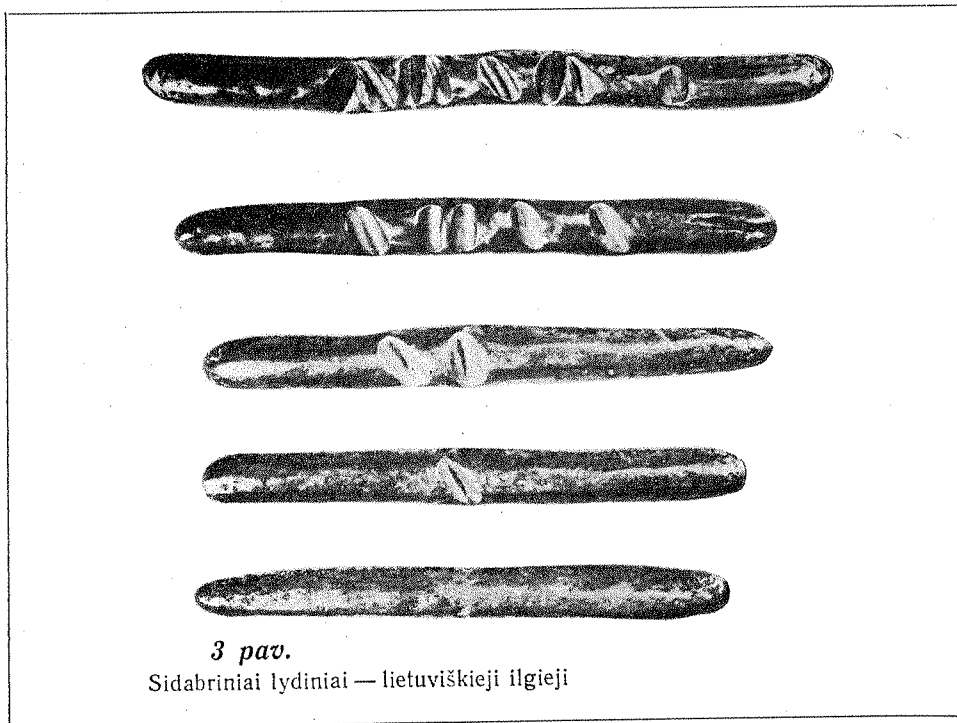
1 pav.

Sidabriniai lydiniai iš Joniškio apylinkių

2 pav.

Svareliai, sidabro lydiniai ir sidabrinės segės (Graužai, Kėdainių raj., kapas Nr. 53)

11 Lietuvos gyventojų prekybiniai ryšiai I—XIII a.

3 pav.
Sidabriniai lydiniai — lietuviškieji ilgieji

naviškų lydinių rasta taip pat prūsų ir latvių genčių žemėse⁷⁰ bei senovės Rusios žemėse⁷¹.

Taigi sidabriniai lydiniai buvo piniginis vienetas tiek Rytų Europoje, tiek Skandinavijoje, tiek ir baltų genčių žemėse.

Ar lydinis galima laikyti pinigais, piniginės sistemos susidarymo pagrindu? Paskutiniu laiku istorinėje literatūroje pasigirdo nuomonių, kad lydiniai — tai ne pinigas. Pavyzdžiui, lenkų numizmatas R. Kers-

⁷⁰ R. Snore, Zur Typologie der frühen Silberbaren in Lettland, Pirmā Baltijas, vēsturnieku konference Rīgā, 1937, Rīgā, 1938, p. 182—193.

⁷¹ Б. А. Романов, Деньги..., стр. 390—391; В. Л. Янин, Денежно-весовые..., стр. 161—162; И. Г. Спасский, Русская..., стр. 35; В. М. Потин, Причины прекращения..., стр. 105—107; М. П. Сотникова, Из истории обращения русских серебряных платежных слитков в XIV—XV вв., СА, 3, 54 (1957); М. П. Сотникова, Эпиграфика..., стр. 45—89.

novskis linkęs manyti, jog sidabriniai lydiniai nebuvo piniginis vienetas, o tik žaliava⁷².

Tačiau iki šiol visi rašiusieji šiuo klausimu yra nuomonės, kad lydiniai — piniginis vienetas. Pavyzdžiui, B. Romanovas, kalbėdamas apie senovės Rusios piniginę sistemą, sako: „...nors XI a. pabaigoje Pietų Rusia pereina į nemonetinį laikotarpį, tačiau metaliniai pinigai buvo reikalingi, ir XI—XIII a. pasirodo sidabriniai lydiniai, ir jie buvo vartojami ne tik pagal svorį, bet ir kaip piniginis vienetas“⁷³. Panašiai pasisako M. Lučinskis, nurodydamas, kad lydiniai iš žaliavos tampa piniginiu ekvivalentu ir todėl į sidabrinis lydinis reikia žiūrėti ne kaip į žaliavą, o kaip į pinigą⁷⁴. Analoginių išvadų prieina ir kiti numizmatai — V. Janinas, M. Sotnikovas, V. Potinas ir kiti autoriai.

Kad lydiniai buvo pinigas, geriausiai liudija jų standartinis svoris ir nusistovėjusi forma. Todėl juos, ypač lydinis-lazdeles iš XII—XIII a., reikia laikyti piniginės sistemos Lietuvoje susidarymo užuomazga; drauge lydiniai yra piniginės apyvartos liudytojai⁷⁵. Pagal B. Romanovą, rytų slavų kraštuose piniginė sistema susidarė jau XI a.⁷⁶ Lietuvoje piniginės sistemos susidarymą reikėtų nukelti į XIV a., kada pradėtos kaldinti monetos.

Piniginės sistemos susidarymas Lietuvoje ne izoliuotas reiškinys, jis priklausė nuo ryšių su kitais Baltijos baseino kraštais bei senovės Rusia. Lydiniai šiuo metu greičiausiai ne vienos valstybės piniginė sistema. Piniginės sistemos, kaip ir pinigai, neišrandamos kiekviename krašte, bet perimamos iš tų šalių, kuriose jos jau buvo⁷⁷.

Lydiniai — bendras piniginis vienetas baltų, slavų ir Skandinavų kraštams, t. y. tai teritorijai, kurioje X—XIII a. nebuvo kaldinamos monetos. Lydiniai ir atstovavo šiai nemonetiniai sistemai, tik vadinti jie atskirais vardais. Pavyzdžiui, senovės Rusioje jie vadinami Naugardo ir Kijevo lydiniais (pav. 4), Lietuvoje — lietuviškais ilgaisiais. Atsirado jie tikriausiai vienoje iš minėtų teritorijų, o ne kiekvienoje atskirai. Dėl savo svorio ir formos lietuviški sidabro lydiniai dar dažnai sutapatinami su Naugardo lydiniais. Antra vertus, mūsų lydiniai daug kuo yra panašūs į skandinaviškuosius, ir tai ne tik į lazdelės ar piršto pavidalo, bet net

⁷² R. Kiersnowski, Zagadnienie obiegu pieniądza wczesnośredniowiecznego na obszarze Polski północnowschodniej, „Acta Baltico-Slavica“, I, Białystok, 1964.

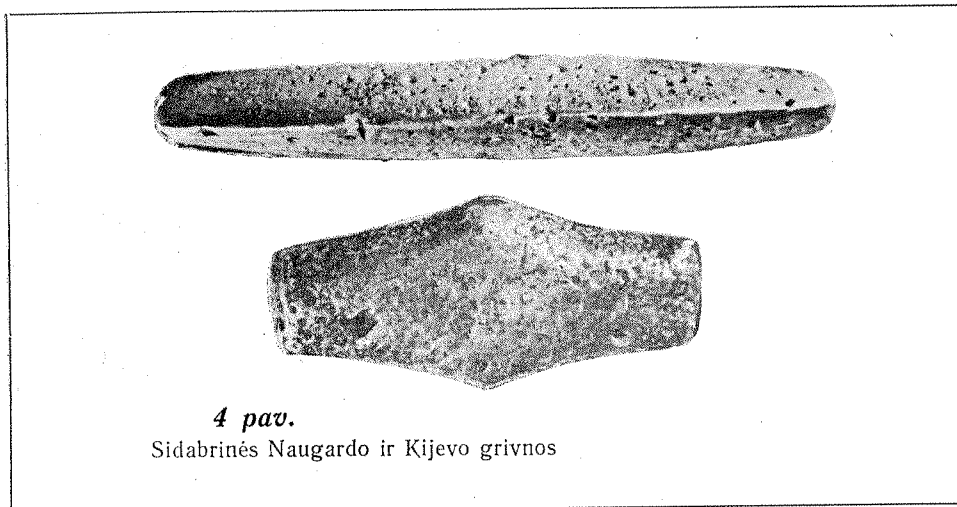
⁷³ Б. А. Романов, Деньги..., стр. 391.

⁷⁴ М. Ф. Лучинский, Деньги на Руси IX—XII вв., Казань, 1958, стр. 175.

⁷⁵ L. Nakaitė, Sidabras kaip vertės matas..., p. 45.

⁷⁶ Б. А. Романов, Деньги..., стр. 371, 395—396.

⁷⁷ Ф. И. Михалевский, Очерки истории денег и денежного обращения, I, 1948.

4 pav.
Sidabrinės Naugardo ir Kijevo grivnos

ir į įvijinius bei apyrankės tipo lydinius⁷⁸. Lazdelės ar piršto pavidalo tiek mūsų, tiek skandinavų lydinių paviršiuje yra net vienodos įkartos, kai tuo tarpu Naugardo lydinių įkartos smulkesnės. Be to, mūsų lydinių svoris yra panašus į skandinaviškųjų lydinių svorį, kuris buvo apie 200 g⁷⁹. Atsižvelgiant į visa tai, tur būt, galima daryti prielaidą, kad lietuviškieji sidabriniai lydiniai siedintini su skandinaviška pinigine sistema. Tą liudytų dar ir Lietuvoje rastieji svareliai⁸⁰; iš jų matyti, jog X—XIII a. Lietuvoje buvusios dvi svorio matų sistemos: rytietiška (arabiškieji dirhemai) ir skandinaviška (markė).

b. Svarstyklės ir svareliai

Prekybos intensyvumui bei centrams IX—XIII a. Lietuvoje išaiškinti didelės reikšmės turi laidojimo paminkluose bei pilialkniuose rastos svarstyklės ir svareliai, kurie yra svarbus šaltinis taip pat svorio matams bei jų vienetams nustatyti.

Jau A. Becenbergeris atkreipė dėmesį į prūsų ir vakarinių lietuvių genčių žemėse rastus svarelius. Remdamasis jais, jis nustatė du svorio

⁷⁸ M. Stenberger, Die Schatzfunde..., p. 231.

⁷⁹ M. П. Сотникова, Эпиграфика..., стр. 45.

⁸⁰ Apie svorio matų žr. skyrių „Svarstyklės ir svareliai“.

matų vienetų: A=4,375 ir B=8 g⁸¹. Tų pačių žemių svareliais domėjosi ir kitas vokiečių mokslininkas A. Jentschas⁸².

Kiek vėliau, XX a. pradžioje, svarstyklėmis ir svareliais domėjosi rusų mokslininkai A. Čerepninas ir J. Kaufmanas⁸³, vokiečiai J. Zachsenedalis⁸⁴ ir švedas T. Arnė⁸⁵.

Paskutiniu laiku šiuo klausimu domėjosi nemaža tarybinių⁸⁶ bei demokratinės Lenkijos mokslininkų⁸⁷.

Svarstyklių šiuo metu Lietuvoje žinomi 55 egzemplioriai iš 24 radimo vietų (žr. priedą Nr. 1). Jos beveik visos aptiktos laidojimo paminkluose, išskyrus rastąsias Vilniaus Žemutinėje pilyje. Gerų svarstyklių nerasta, tačiau kai kuriuose kapuose neblogai išsilaikiusios atskiros jų dalys, tad galima rekonstruoti jų formą (Gintališkė, Paulaičiai)⁸⁸. Jos nedidelės ir, kad patogiau būtų nešiotis, sulankstomos; forma panašios į vaistinėje naudojamas vaistams sverti svarstyklės — žalvarinis skersinis, ant kurio galų žalvarinėmis grandinėmis arba net virvutėmis pritvirtintos žalvarinės gaubtos lėkštutės (Biržų apyl.). Lėkštucių dydis, sprendžiant pagal išlikusius fragmentus, nevienodas. Jų skersmuo nuo 6,7 iki 7,2 cm; skersiniai dažnai ornamentuoti ranteliais.

⁸¹ A. Bezenberger, Vorgeschichtliche Gewichte des Prussia-Muzeums und einige damit zusammenhängende Fragen, Prussia, 21, p. 271—275.

⁸² A. Jentsch, Über die im Ostpreussischen Provinzial-Museum aufbewahrten Gewichte der jüngsten heidnischen Zeit Preussens, Prussia, 21, p. 279—289.

⁸³ А. У. Черепнин, Труды Рязанской архивной комиссии, VII, Рязань 1892; он же, Русская метрология, М., 1944; И. И. Кауфман, Русский вес, его развитие и происхождение в связи с историей русских денежных систем с древнейших времен, СПб., 1906.

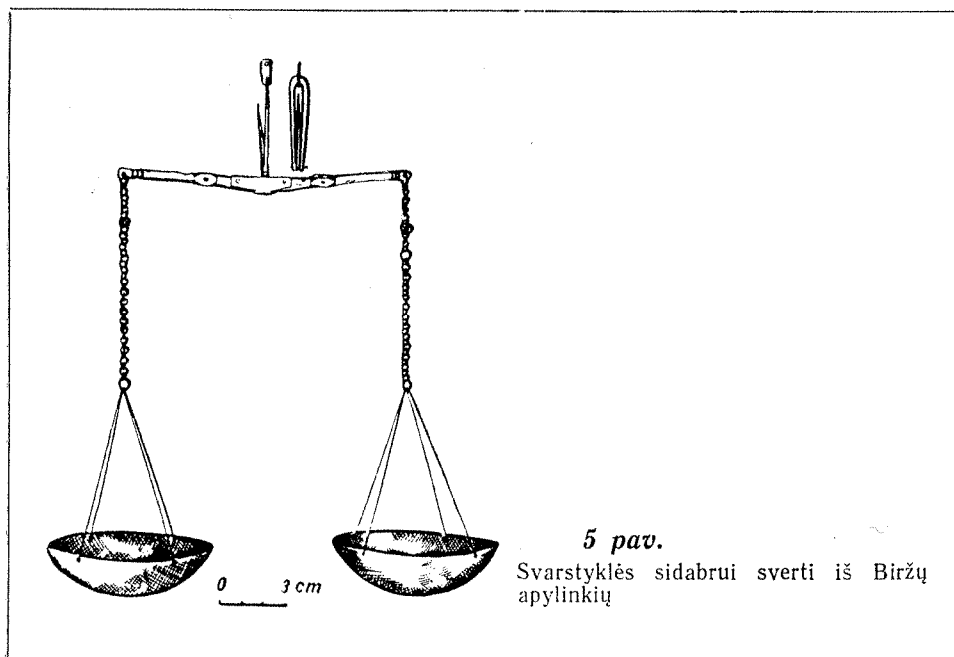
⁸⁴ J. Sachsenedal, Das Gewichtssystem der XI. und XII. Jahrhunderts in Liv-, -Est- und Kurland (Vortrag, gehalten auf dem X archäologischen Kongress zu Riga), Sb. GEG, 1903, Dorpat, 1904, p. 34—70.

⁸⁵ T. J. Arne, La Suède et l'Orient, Uppsala, 1914, p. 177—194.

⁸⁶ А. Л. Монгайт, Рязанские гири, КСИИМК, XIV, Москва—Ленинград, 1947, стр. 61—69; Я. К. Земзарис, Метрология Латвии в период феодальной раздробленности и развитого феодализма (XII—XVI вв.), Проблемы источниковедения, IV, М., 1955, стр. 208—217; В. Л. Янин, Денежно-весовые..., стр. 171—181; Р. Волкайте-Куликаускаене, О весах и весовой системе в Литве в эпоху раннего феодализма. От эпохи бронзы до раннего феодализма, Таллин, 1966, стр. 216—223; О. Navickaitė-Kuncienė, Seniausios (X—XIII amžių) svorių matų sistemos Lietuvoje klausimu, MAD, A, 2(21), 1966, p. 143—159.

⁸⁷ P. Kiersnowski, Początki pieniądza..., p. 91—101; taspats, Zagadnienie..., p. 94.

⁸⁸ LAB, p. 412, pav. 289.

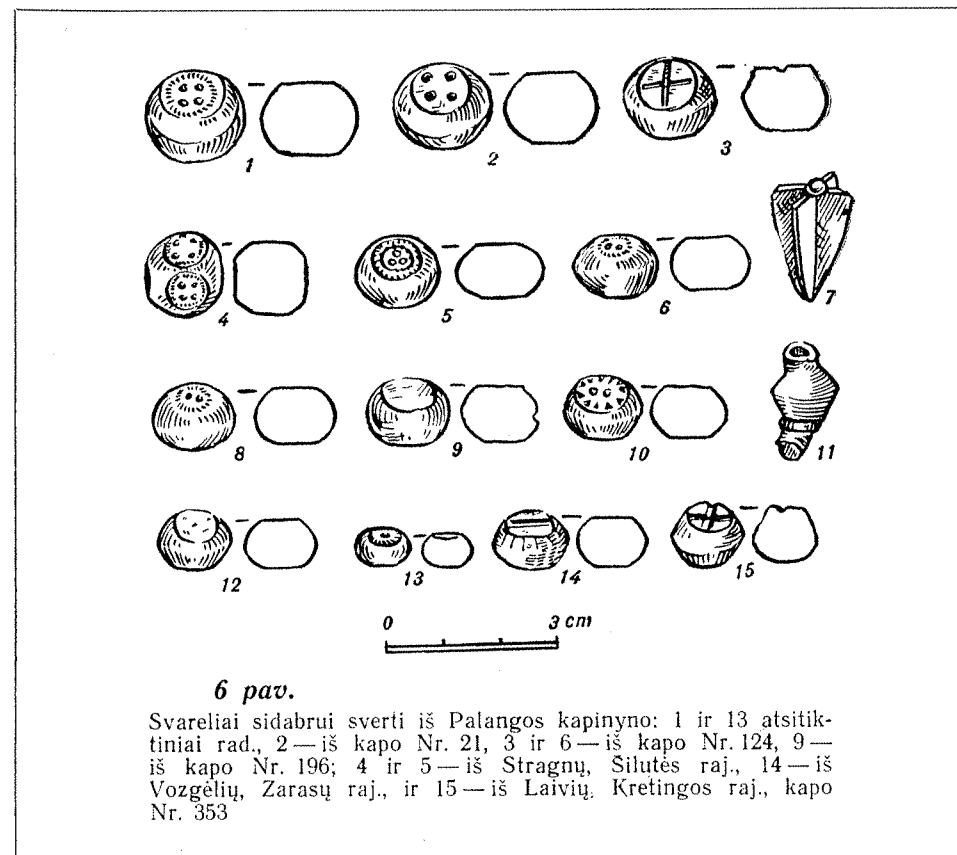

Su svarstyklėmis kapuose dažnai randami ir žalvariniai svareliai, tačiau nemaža jų aptikta ir atskirai. Jų, palyginus su svarstyklėmis, žymiai daugiau, kadangi kapuose dažnai randama net po kelis egzempliorius, pvz., Palangoje, kape Nr. 227, aptikti septyni svareliai, kape Nr. 201 — penki, Gražuose, kape Nr. 53, — penki ir pan.

Lietuvoje šiuo metu užregistruota 117 svarelių iš 22 radimo vietų (žr. priedą Nr. 1). Jie dvejopos formos: dvigubo nupiauto kūgio ir statinaitės formos (6 pav. 1, 2, 12, 13). Be to, Laiviuose, Kretingos raj., ir Stragnuose, Klaipėdos raj., (pav. 6:4) buvo rasta daugiakampio formos svarelių.

Svarelių dydis įvairus. Aukštis nuo 1,3 iki 2,6 cm, skersmuo nuo 1,5 iki 2,8 cm. Pasitaiko ir mažesnių: 1—1,3 cm aukščio ir 1—1,5 cm skersmens. Svoris taip pat nevienodas (žr. priedą Nr. 2), dažniausiai nuo 20 iki 40 g, panašiai kaip Latvijoje ir Lenkijoje, nors yra pasitaikę du svareliai maždaug po 50 g.

Beveik visi svareliai, išskyrus Vozgėlių, yra geležiniai ir, kad ne taip greitai rūdytų, padengti plonu žalvario sluoksniu.

Svarstyklės ir svareliai Lietuvoje pasirodo X a. pabaigoje ir paplinta XI—XII a.; tai rodo kiti su šiais radiniais rasti daiktai. Pavyzdžiui, Palangoje, kape Nr. 284, svareliai buvo rasti su XI a. būdingu kalaviju ir XI a. pabaigos vokiečių denaru, kape Nr. 201 — su pasaginėmis daugiakampiais, žvaigždiniais ir gyvuliniais galais segėmis bei geležiniu vėduokliniais ašmenimis kirviu. Visi šie radiniai būdingi XI—XII a. Panašus yra ir Laivių kape Nr. 361 inventorių, kur svarstyklės rastos kartu su geležiniu dviašmeniu kalaviju, pasaginėmis daugiakampiais ir pastorintais galais segėmis, geležiniais žaslais su lenkais laužtukais ir kt. Kapas taip pat datuojamas XI—XII a.⁸⁹ Taigi iš kitų radinių, rastų

⁸⁹ E. Butėnienė, Laivių kapinyno laidosena, MAD, A, 1(16), (1964), lent. 2, p. 95.

su svarstyklėmis ir svareliais, matyti, kad jie daugiausiai buvo naudojami XI—XII a., nors jų pasitaiko ir vėliau⁹⁰, net XIII—XIV a., pavyzdžiui, Vilniaus Žemutinėje pilyje svarstyklių dalis rasta XIV a. sluoksnyje⁹¹. Taigi svarstyklės ir svareliai Lietuvoje vartoti tol, kol buvo apyvartoje sidabriniai lydiniai.

Panaši padėtis yra Latvijoje⁹² ir Estijoje⁹³, kur dauguma svarstyklių ir svarelių datuojama taip pat XI—XII a. Senovės Rusijoje svarstyklės ir svareliai dažniausiai pasitaiko irgi minėto laikotarpio paminkluose⁹⁴, nors jų čia nemaža ir iš ankstesnio (IX—X a.) laikotarpio⁹⁵.

Lietuvoje svarstyklių ir svarelių, palyginus su kitais kraštais, rasta nedaug. Pavyzdžiui, Latvijoje užregistruota 94 svarstyklės iš 646 radimo vietų ir 169 svareliai iš 41 radimo vietos⁹⁶, Rytprūsiose — 105 svarstyklės ir 76 svareliai iš 45 radimo vietų⁹⁷. Nemaža jų aptikta Lenkijoje⁹⁸, rytinių slavų žemėse⁹⁹ ir ypač daug Švedijoje, kur jų priskaitoma tiesiog šimtais¹⁰⁰.

Forma ir baltų, ir kitų kraštų svarstyklės vienodos. Kai kurių skirtumų pastebėta tik pačioje ornamentikoje. Pavyzdžiui, Latvijoje rastos svarstyklės buvo puoštos trikampiukais bei zigzagais¹⁰¹. Rytiniai slavai daugiau mėgo segmentinės žvaigždės ornamentiką¹⁰². Segmentinės žvaigždės ornamentu puoštos ir Paulaičių, Šilutės raj., svarstyklės. Apie

⁹⁰ LAB, p. 413.

⁹¹ Tyrinėjimų ataskaita yra Lietuvos TSR MA Istorijos institute.

⁹² Э. С. Мугуревич, Восточная Латвия..., стр. 31—34.

⁹³ История Эстонской ССР, I, Таллин, 1961, стр. 92.

⁹⁴ Б. А. Рыбаков, Торговля..., стр. 365—366; В. Л. Янин, Денежно-весовые..., стр. 99.

⁹⁵ М. К. Каргер, Древний Киев, I, М., 1958, стр. 162.

⁹⁶ Э. С. Мугуревич, Восточная Латвия..., стр. 31.

⁹⁷ A. Bezenberger, Vorgeschichtliche Gewichte, p. 271—275; V. La Baume und I. Wilczek, Die frömmittelalterlichen Silberwagen aus Ostpreussen, Alt-Preussen, 3, Königsberg, 1940, p. 39—43.

⁹⁸ J. Kostrzewski, Kultura prapolska, W., 1962, p. 302, rys. 269—270; tas pats, Początki pieniądza..., p. 91—100; tas pats, Zagadnienie..., p. 94—95; А. Л. Монгайт, Рязанские гирьки, КСИИМК, 14 (1947), стр. 61—69.

⁹⁹ А. Л. Монгайт, Рязанские гирьки, стр. 61—69; Д. А. Авдусин, Гнездовская экспедиция, КСИИМК, 44 (1952), стр. 95; А. В. Арциховский, Археологическое изучение Новгорода, МИА, 55 (1956), стр. 28, рис. 11; Л. В. Алексеев, Полоцкая земля, Москва, 1966, стр. 105, рис. 18:1; 3—7.

¹⁰⁰ T. Arne, La Suede, p. 118; H. Arbman, Birka..., lent. 127: 1, 2, 4a, 4b, 7a, 7b, 18, lent. 135: 3, Upsala, 1943.

¹⁰¹ Trikampiukais ir zigzagais ornamentuotos svarstyklės rastos Kilių vietovėje, buv. Talsų aps. (Latvijos Istorijos muziejus, inv. Nr. 7744: 49, ir kt.).

¹⁰² А. Л. Монгайт, Археологические заметки III. Новгородские гирьки, КСИИМК, 41, рис. 48 (1951).

kitų Lietuvoje rastų svarstyklių raštą ką nors pasakyti sunku, kadangi terasta paskiri fragmentai, iš kurių matyti, kad skersiniai ornamentuoti ranteliais. Pagal atskirų kraštų ir net sričių savitą svarstyklių ornamentiką galima spręsti, jog svarstyklės kiekviename krašte būdavo gamamos vietoje.

Svarelių forma iš esmės irgi nesiskiria. Pažymėtina tik tai, kad rytų slavų žemėse¹⁰³ ir Švedijoje¹⁰⁴ šalia statinaitės ir dvigubo nupiauto kūgio formos buvo rasta ir daugiakampių svarelių, tuo tarpu Lietuvoje težinomi du daugiakampiai svareliai, iš Laivių¹⁰⁵ ir Stragnų¹⁰⁶.

Kodėl kituose, net kaimyniniuose kraštuose svarstyklių ir svarelių rasta žymiai daugiau, negu Lietuvoje?

Svarstyklės ir svareliai yra siejami su prekyba bei pirkliais¹⁰⁷. Į kapą jie buvo dedami kaip pirklio įkapė¹⁰⁸. Šiuo laikotarpiu Lietuva, matyt, nebuvo pasiekusi tokio prekybos lygio, kaip skandinavų kraštai ar senovės Rusia, ji buvo toliau nuo pagrindinių prekybos kelių, todėl svarstyklių ir svarelių čia mažiau¹⁰⁹.

Apie svarstyklių raidą, pirklius, jų padėtį to meto visuomenėje galima kai ką pasakyti iš svarstyklių radimo aplinkybių, kapų inventoriaus. Svarstyklės ir svareliai, kaip rodo Palangos ir Laivių kapinyno tyrinėjimai, buvo rasti įkapių turtinguose kapuose. Palangoje jų rasta iš viso 10-yje kapų; penkiuose — svarstyklės su svareliais¹¹⁰, o likusiuose — tik svareliai¹¹¹. Prie svarstyklių dažnai pasitaiko organinės medžiagos — audinio ar medžio liekanų. Matyt, svarstyklės savininkas nešiojosi maišelyje, krepšelyje ar medinėje dėžutėje. Pavyzdžiui, Palangos kape Nr. 227 svarstyklės rastos pintame krepšelyje, o devyni svareliai — suvynioti į audeklą ir sudėti į maišelį. Panašių organinės medžiagos liekanų pastebėta ir rytų slavų pirklių kapuose. Antai 1938 m. Naugarde, pirklio kape, svarstyklės ir svareliai rasti odiniame maišelyje¹¹².

Kapai su svarstyklėmis išsiskyrė iš kitų kapų turtingumu. Pavyzdžiui, jau minėtame Palangos kape Nr. 227 mirusiojo inventorių sudarė du

¹⁰³ В. Л. Янин, Денежно-весовые..., стр. 175—176.

¹⁰⁴ H. Arbman, Birka..., I, lent. 127: 10—13.

¹⁰⁵ VIEM, inv. Nr. EM 2; 1407.

¹⁰⁶ VIEM, inv. Nr. AR 38:538.

¹⁰⁷ Р. Волкайте-Куликаускаене, О весах..., стр. 217.

¹⁰⁸ А. В. Арциховский, Археологическое изучение..., стр. 28, рис. 11; Н. Г. Недошивина, Поволжье X—XI вв., Москва, 1963.

¹⁰⁹ R. Kiersnowski, Początki pieniądza..., p. 93.

¹¹⁰ Kapai Nr. 227, 269, 270, 279, 284.

¹¹¹ Kapai Nr. 124, 174, 196, 201, 299.

¹¹² А. Л. Монгайт, Археологические заметки..., стр. 136, рис. 47.

geležiniai įmoviniai ietigaliai, geležinis peiliukas žalvarinėse makštyse, žąslai, dalgelis, 2 pasaginės segės, antkaklės, 2 apyrankės. Kape, be aštuonių svarelių, buvo rasta dar aguoninių segių galvučių (pav. 6:11), kurios greičiausiai taip pat naudotos kaip svareliai.

Panašus inventorius rastas ir kape Nr. 269, kuriame, be svarstyklių, aptikti dar du ietigaliai, įtveriamasis žeberklas, antkaklė, pasaginė segė, apyrankė, molinis puodelis ir dviejų pasaginių segių galvutės.

Kituose kapuose, be vyrams būdingų įkapių, buvo aptikta ir kalavijų (Palanga, k. Nr. 196, 284).

Turtingas ir Laivių kapas Nr. 361, kuriame rasti trys ietigaliai, kalavijas, žąslai, peiliukas, skiltuvas, dvi balno kilpos, raktas, septynios pasaginės segės, diržo apkalai ir kt.

Brangus kapų inventorius rodo, kad pirkliai — turtingi žmonės, pajėgę savo rankose sukaupti daug turto ir tuo išsiskirti iš eilinių bendruomenės narių.

Iš pirklių kapuose rastųjų ginklų galima spręsti, kad pirkliai buvo ne vien turtingi žmonės, bet ir geri kariai. M. Kargeris svarstyklės ir svarelius sieja su pirklio-kario įkapėmis¹¹³.

Paanalizavus pirklių kapus, galima daryti prielaidą, kad XI—XIII a. Lietuvoje greičiausiai buvo susidaręs pirklių luomas, kuris aprūpindavo gyventojus ne vien tik atvežtiniais daiktais, bet ir žaliava; jie buvo tarpininkai tarp žaliavos tiekėjų ir amatininkų¹¹⁴.

Lietuvių genčių pirkliai, sprendžiant iš importuotų radinių negausumo, toli nekeliavo, jie greičiausiai susitikdavo su kitų kraštų pirkliais, atvykusiais į Lietuvą ar kaimyninius kraštus.

Svarstyklės ir svarelius pirkliai naudojo brangesiems metalams — sidabruvi ir, galimas daiktas, žalvariui sverti. Jomis taip pat buvo sveriamos monetos bei sidabriniai lydiniai, ypač kad sidabrinųjų lydinių svoris dažnai sutampa su didesnių svarelių svoriu. Pavyzdžiui, Stakliškių, Prienų raj., lobyje rastas lydinys svėrė 103,5 g¹¹⁵. Grauzų kapinyne, Kėdainių raj., — 105 g ir kitas — 99,52 g. Kituose kraštuose svarstyklės taip pat siedinamos su pinigų svėrimu. Pavyzdžiui, Latvijoje svarstyklių pasirodymas sutampa su kapotų arabiškų dirhemų plitimu¹¹⁶. Tas pats reiškinys pastebėtas ir rytų slavų kraštuose¹¹⁷. V. Gertės nuomone, svarstyklės, rastos Rytprūsijoje, buvo naudotos kapotoms sidabrinėms monetoms sverti¹¹⁸, o B. Rybakovo nuomone, svarstyklėmis buvo sveriami

¹¹³ М. К. Каргер, Древний Киев..., стр. 162.

¹¹⁴ Э. С. Мугуревич, Восточная Латвия..., стр. 133.

¹¹⁵ V. Daugudis, Stakliškių lobis, p. 2—3.

¹¹⁶ Э. С. Мугуревич, Восточная Латвия..., стр. 133.

¹¹⁷ В. Л. Янин, Денежно-весовые..., стр. 171.

¹¹⁸ W. Gaerte, Urgeschichte Ostpreussens..., p. 335.

sidabriniai pinigai be aiškios vertės, nustatant ne tiek jų nominalinę vertę, kiek svorį¹¹⁹.

Sidabrą bei monetas sveriant, turėjo būti žinoma tam tikra svorio matų sistema. Apie tokią sistemą daugiausia duomenų duoda svareliai. Didelė jų dalis galuose turi įmuštus ženklus: akutes arba kryžiukus. Akutės nevienodos: vienuose tik taškai (pav. 7:3), o kituose — skrituliukai su tašku viduryje (pav. 7:4) (Laiviai, Grauzai). Būdinga, kad tokie skrituliukai su įmuštu tašku viduryje dažniausiai pasitaiko didesniuose svareliuose. Pvz., Laiviuose, kape Nr. 344 (pav. 4:1), rastas svarelis su tokiais ženklais svėrė 100, 724 g, Grauzuose — 103, 791 g, Siraičiuose — 98, 464 g (pav. 4:2), Nausodyje — 105 g, o tuo tarpu paprastas akutes aptinkame įmuštas mažesniuose svareliuose. Kryžiukai taip pat nevienodi: viengubi ir dvigubi (pav. 6:3: 15).

Tokia pat ženklų sistema svarelių galuose pastebėta ir kituose kraštuose: Latvijoje, Rytprūsijoje, rytų slavų kraštuose, Lenkijoje, Skandinavijoje. Ši ženklų sistema, be abejo, turėjo tam tikrą matą prasmę¹²⁰.

Apskaičiuojant svorio matų sistemos vienetą gramais, remiamasi pirmiausia A. Mongaito ir V. Janino darbais bei jų sudarytomis lentelėmis, taip pat J. Zemzario metrologinių tyrinėjimų duomenimis iš Latvijos.

Rusijoje ir Lenkijoje svorio matų vienetas yra sidabrinis arabų dirhemas, kurio svoris buvo apie 4 g¹²¹. Skandinavijoje pagrindinis svorio matas — markė, dalijama į eres ir artūgus. Markės svoris buvo 204 g, erės — 25,5 g ir artūgo — 8,5 g¹²².

Šitie svorio vienetai, kaip matyti iš 2-ojo priedo, yra patys panašiausi į Lietuvos svorio vienetus.

Visi Lietuvoje rasti svareliai pasverti ir svarelio svoris padalytas iš skaičiaus ženklų, esančių abiejuose svarelio galuose, ir tokiu būdu gautas svorio matų vienetas gramais. Ženklų skaičius būna įvairus, bet abiejuose svarelio galuose vienodas: 1+1, 2+2, 3+3, 4+4, 5+5. Tik trijuose svareliuose, rastuose Palangoje, k. Nr. 227, 279 ir laužavietėje, buvo po vieną tašką viename gale. Ženklų skaičius vyrauja 2+2 ir 5+5, pastarieji būdingesni dideliems svareliams (žr. priedą Nr. 2).

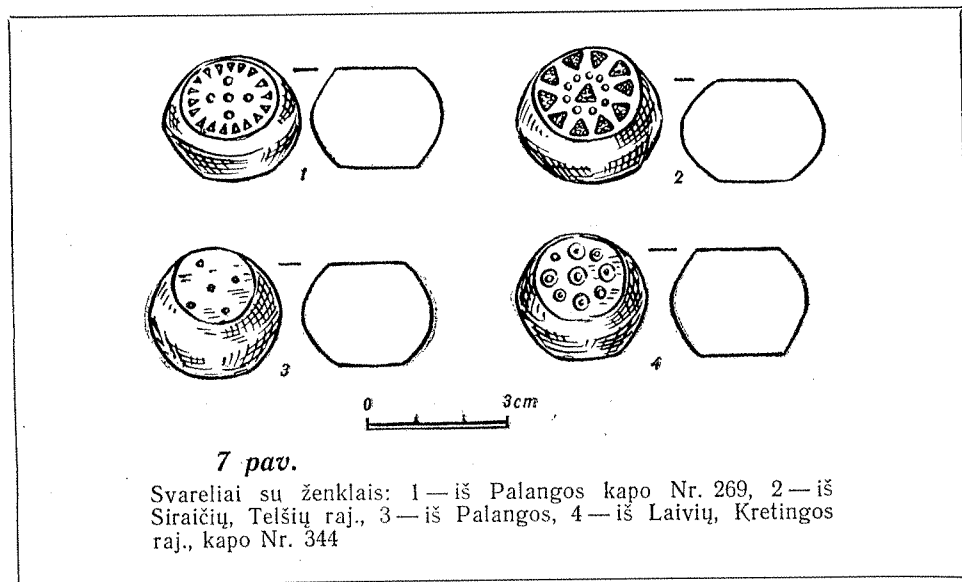
Žinoma, pats svarelių ir jų svorio matų vienetas gramais nėra absoliučiai tikslus, kadangi svareliai, gulėdami žemėje, svorį kiek pakeičia. Daugumas jų deformuoti, apgadinti korozijos.

¹¹⁹ Б. А. Рыбаков, Торговля..., стр. 365.

¹²⁰ LAB, p. 413, 510.

¹²¹ А. Л. Монгайт, Рязанские гривны..., стр. 67; В. Л. Янин, Денежно-весовые..., стр. 177; R. Kiersnowski, Zagadnienie..., p. 94.

¹²² Я. К. Земзариц, Метрология Латвии..., стр. 109.

Iš 44 Lietuvoje rastų svarelių su ženklais, 17-os svorio matų vienetas yra buvęs 4—5 g. Prie šios pačios grupės reikia priskirti ir 6 svarelius, kurių svoris apie 4 g, t. y. 2,2—3,4, 3,19 ir 3,97 g; 11-os svarelių svoris buvo 8—10 g, 3-jų — daugiau kaip 10 g.

Taigi iš svarelių suvestinės matyti, kad Lietuvoje X—XIII a. buvusi dvejopa svorio matų sistema. Lietuva nebuvo izoliuota nuo kitų pasaulio kraštų. Ji, kaip rodo atvežtiniai daiktai bei rašytiniai šaltiniai, palaikė prekybinius ryšius ne tik su kaimyninėmis prūsų bei latvių gentimis, senovės Rusijos stambiausiais prekybos centrais — Kijevu, Naugardu, Smolensku, — bet ir su skandinavų kraštais. Todėl lietuviams ir kitoms baltų gentims turėjo būti žinoma Rytų ir Vakarų Europos svorio matų sistema. Dvejopą svorio matų sistemą Rytprūsioje yra konstatavęs XIX a. pabaigoje A. Becenbergeris¹²³.

Dvejopa svorio matų sistema buvo ir kaimyninėje Latvijoje. Apie tai yra rašęs J. Zemzaris¹²⁴.

R. Volkaitė-Kulikauskienė straipsnyje apie svarstyklės ir svorio matų sistemą Lietuvoje ankstyvojo feodalizmo laikotarpiu kelia mintį, kad

¹²³ A. Bezzenberger, Vorgeschichtliche Gewichte..., p. 270—278.

¹²⁴ Я. К. Земзарис, Метрология Латвии..., стр. 209.

Lietuvoje tuo metu vyravo tik viena skandinaviškoji svorio matų sistema¹²⁵.

R. Volkaitės-Kulikauskienės mintis yra pagrįsta, tačiau reikia pripažinti, kad Lietuvoje buvo žinoma ir rytietiškoji svorio matų sistema, ypač kad Lietuva šiuo laikotarpiu palaikė prekybinius ryšius ne tik su Vakarais, bet ir Rytais, kur vyravo rytietiška svorio matų sistema.

Vienas svorio mato vienetas, kaip rodo svorio matų suvestinė, yra 4—5 g, t. y. jo svoris panašus į arabiškojo dirhemo svorį. Šis svorio mato vienetas yra būdingas Rytų Europai.

Antrasis svorio mato vienetas svyruoja nuo 8 iki 10 g, kurį greičiausiai, kaip ir Latvijoje, reikia sieti su skandinaviškos markės sistema. Markės svoris beveik sutampa su mūsų ilgųjų svoriu, o jų svorio vienetas panašus į artūgo — 8,5 g. Pas mus buvus tokį svorio vieneta, maždaug 8 g, liudija Palangos kapinyne rasti svareliai. Vienas jų, rastas laužavietėje, svėrė 8,179 g, antrasis, rastas kape Nr. 227, — 8,337 g. Abu šie svareliai gale turėjo po vieną akutę. Vadinasi, viena akutė reišė svorį apie 8 g.

Šis svorio mato vienetas būdingesnis didesniems svareliams, kurių svoris svyruoja nuo 90 ir 105 g, ir juos, atrodo, reikėtų sieti su sidabrinųjų lydinų svėrimu. Tai patvirtintų ir Graužų kape Nr. 53 rastas 103,791 g svarelis su sidabriniais lydiniais.

Kalbant apie svorio mato vienetus, atkreiptinas dėmesys į tai, kad kartu su svarstyklėmis ir svareliais aptinkami pagalbiniai svareliai (pav. 6:7, 11) (pasaginių segių galvutės, karoliai) turėjo irgi dvejopą svorį: nuo 4 iki 5 g ir nuo 8 iki 10 g. Galima daryti prielaidą, jog šie pagalbiniai svareliai galėjo reikšti irgi vieną svorio mato vieneta (žr. 3 priedą).

Kalbant apie dvi svorio matų sistemas Lietuvoje, kyla klausimas, ar jos buvo viena laikės ir ar nebuvo tarp jų teritorinio skirtumo. Tuo tarpu atsakyti į šį klausimą sunku, nes kol kas neturim tam pakankamai duomenų.

Beveik visos svarstyklės ir svareliai randami vakarų Lietuvoje, prie pagrindinio prekybos kelio — Baltijos jūros.

Chronologiškai abi svorio matų sistemos viena laikės, nes, kaip rodo radimo aplinkybės, minėtos svarstyklės ir svareliai daugiausia iš XI—XII a.

¹²⁵ Р. Волкайте-Куликаускаене, О весах..., p. 220—221.

II. PREKYBA SU RYTŲ KRAŠTAIS

Pirmojo tūkstantmečio pabaigoje ir antrojo tūkstantmečio pradžioje pagyvėja prekybiniai ryšiai su Rytų kraštais. Čia ypač didelį vaidmenį suvaidino tuo metu susidariusi senovės Rusios valstybė su stambiu prekybos centru Kijevo miestu. Senovės Rusiai, be Kijevo, priklausė ir kiti miestai — stambūs amatų ir prekybos centrai: Naugardas, Černigovas, Smolenskas, Polockas, Pskovas, Ladoga ir kt.¹²⁶

Šie miestai prekiaavo ne tik tarp savęs, bet savo gaminiais ieškojo ir platesnės rinkos. Viena iš tokių tolimų rinkų buvo Pabaltijys.

Senovės Rusios pirkkliai gyvai prekiaavo ne tik su Rytų Pabaltiju bei Vakarų Europa, bet jie tarpininkavo ir prekyboje su Rytų šalimis¹²⁷.

I. PREKYBINIAI RYŠIAI SU ARTIMŲJŲ RYTŲ KRAŠTAIS

Prekyba su arabų šalimis, kaip minėta, vyko ne tiesiogiai, o tarpininkaujant senovės Rusios pirkkliais, per kuriuos ir pateko į Lietuvą sidabrinių arabų monetų. Palyginus su kaimyninėmis latvių bei rytų slavų gentimis ir skandinavų kraštais, jų Lietuvoje rasta labai nedaug; nustatyti tikrą monetų skaičių sunku, kadangi radimo aplinkybės labai neaiškios, nėra jų tikslaus aprašymo, taip pat neišlikę ir pačios monetos.

Lietuvoje arabų monetos žinomos iš 13 radimo vietų¹²⁸.

Daugiausia jų rasta lobiuose, pvz., 1949 m. Jauniūnuose prie Maišiagalos aptiktas puodas su įvairiais papuošalais ir sidabrinėmis arabų monetomis. Tikras monetų skaičius neaiškus, kadangi lobs buvo apardytas. Spėjama, jog iš viso būta apie 20 arabų dirhemų, šiuo metu išlikę trys.

¹²⁶ М. Н. Тихомиров, Древнерусские города, Москва, 1956, стр. 16—17.

¹²⁷ R. Volkaitė-Kulikauskienė, Lietuviai..., p. 89.

¹²⁸ Aukštkiemiai, Klaipėdos raj. (P. Tarasenko, LAM, 98), Girkaliai, Klaipėdos raj. (VIEM), Jauniūnai prie Maišiagalos (E. Laucevičius, „Svyturys“, 1961, Nr. 17), Laistai, Klaipėdos raj. (A. Bezzenberger, Analysen..., p. 95; J. Hofmann, Die spättheidnische..., p. 123), Palanga (Tyr. ataskaita), Paparčiai, Kaišiadorių raj. (LAB, 204), Raudondvaris, Vilniaus raj. (Wiad. Num. arch., 1918, Nr. 3), Riešė, Vilniaus raj. (Ф. В. Покровский, АКВГ, стр. 86), Rūdaičiai, Kretingos raj. (P. Tarasenko, LAM, 226), Vėlaičiai, Zarasų raj. (VIEM ir Rokiškio krašt. muz.), Veliuona, Jurbarko raj. (P. Tarasenko, LAM, p. 322), Vilniaus apyl. (Dziennik Warszawski, IV, 1829, p. 5—29), Vilnius, Aukštutinė pilis (J. Jurginis, V. Merkys, A. Tautavičius, Vilniaus miesto istorija, Vilnius, 1968, p. 24).

Vienas kaltas abasidų kalifo Mansu-Medinato, kitas — tos pačios dinastijos kalifo Manun-Medinato ir trečias — samanidų kalifo Nach-Achmedo. Visi jie priklauso IX a.¹²⁹

Paminėtinas 1968 m. Vėlaikių k., Zarasų raj., rastas sidabrinių arabų monetų lobs; į respublikos muziejus pateko tik jo dalis¹³⁰ — 17,5 sidabrinių X a. pirmosios pusės samanidų dirhemų.

Pats didžiausias arabų monetų lobs (92 sidabrinės monetos) rastas prie Riešės, Vilniaus raj. 1867 m. Buvo jame ir IX—X a. sidabrinių arabų dirhemų, tik didelė jų dalis sulaužyta¹³¹.

Sidabrinių arabų monetų buvo rasta 1782 m. Vilniuje, Gedimino kalne¹³². Tačiau nei tikrų jų radimo aplinkybių, nei kiek jų buvo, nežinoma; neaiškus ir tolesnis šių monetų likimas.

Arabų monetų rasta ir kapinynuose: Aukštkiemiuose, Girkaliuose, Laisiuose, Klaipėdos raj., Palangoje.

Radimo aplinkybės, išskyrus Girkalius ir Palangą, neaiškios. Literatūroje paskelbtos tik radimo vietos.

Pačios ankstyviausios yra dvi varinės monetos, rastos Palangoje, kape Nr. 87. Pagal kitus kapo radinius: žalvarines antkakles tordiruotais kilpiniais galais ir žalvarinę antkaklę tordiruotais užkeistais galais, jos priklauso VIII a. pabaigai—IX a. pradžia.

Varinės arabų monetos yra reti radiniai visoje jų paplitimo srityje.

Viena sidabrinė arabų moneta (abasidų dinastijos kalifo, 786 m.) buvo rasta atsitiktinai 1966 m. Girkalių kapinyne, Klaipėdos raj.¹³³, degtinių kapų rajone.

Sidabrinės arabų monetos paplitusios gana plačiai — senovės Rusioje, Pabaltijo kraštuose, Skandinavijoje, Lenkijoje ir kitose Europos šalyse. Vien Latvijoje jų rasta 1800¹³⁴, Estijoje — daugiau kaip 5000¹³⁵, Gotlande — apie 40 000¹³⁶.

¹²⁹ E. Laucevičius, „Svyturys“, (1961), Nr. 17.

¹³⁰ 9,5 monetų yra IEM ir 4 Rokiškio kraštotyros muziejuje.

¹³¹ J. Jurginis, V. Merkys, A. Tautavičius, Vilniaus miesto istorija, p. 24.

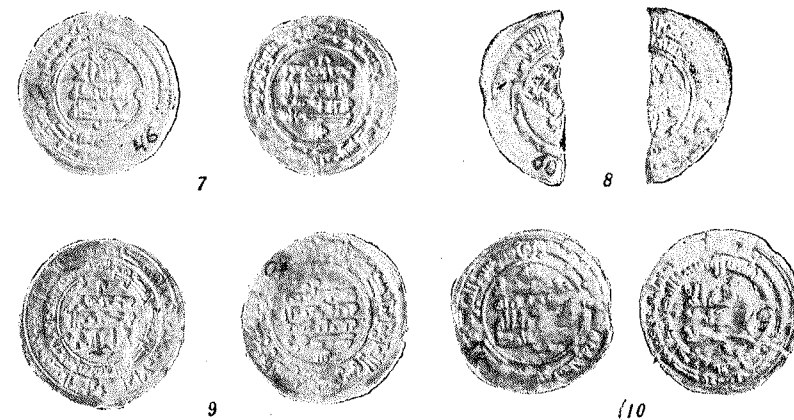
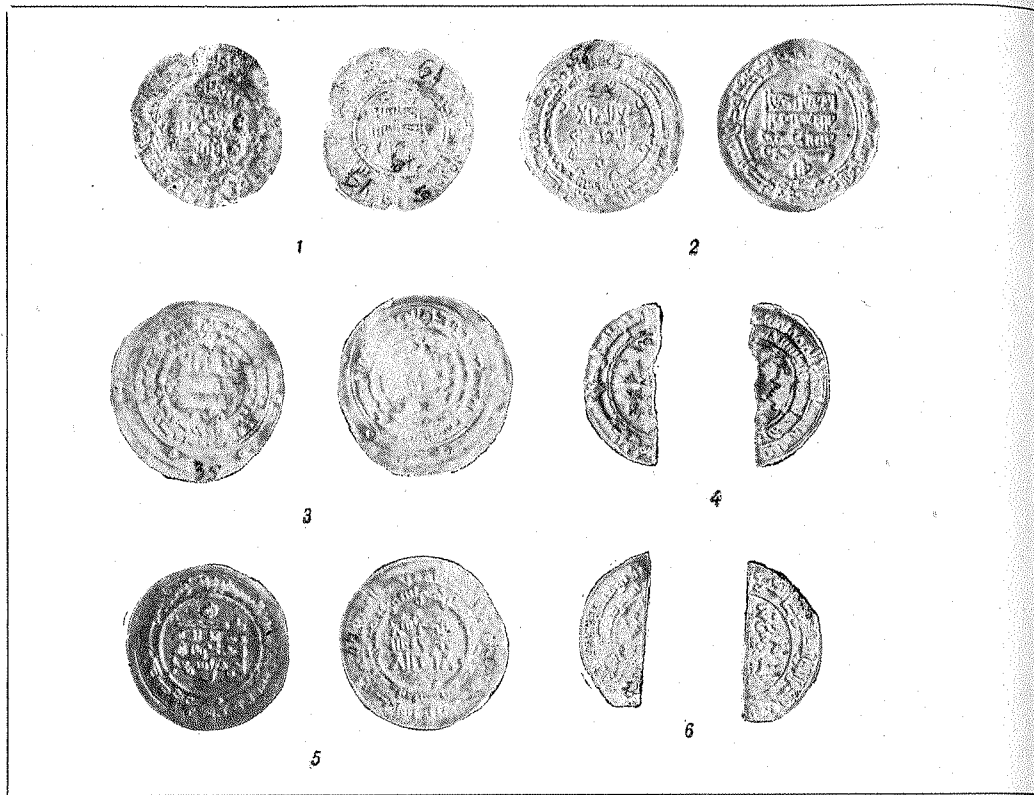
¹³² Ten pat.

¹³³ Р. Куликаускаене, Исследования в дер. Гиркаляй (Клайпедский р-н), 20 лет. Археологические и этнографические экспедиции Института истории АН Литовской ССР (1948—1967), Вильнюс, 1968, стр. 71.

¹³⁴ E. Mугуревичс, Numismātiskais materiāls par Latvijas tirdzniecības ceļiem IX—XIII gadsimtes, Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis, 12, Nr. 1(62), R., 1961; Э. С. Мугуревич, Восточная Латвия..., стр. 22.

¹³⁵ E. Tõnisson, Eesti aardeleid 9—13. sajandist Muisted kalmed ja aarded, Archeoloogiline kogomik, II, Tallin, 1962 г., p. 340—349.

¹³⁶ M. Stenberger, Die Schatzfunde..., p. 247.

8 pav.

Arabų (Samanidų valstybės) dirhemai iš Vėlaikių k., Zarasų raj., lobo: 1—Nuchas ibi Nasras, kaldintas Samarkande, 303 (915/16 m.); 2—Achmadas ibi Ismailas, Aš—Sašas 299 (911/12 m.); 3—Nasras ibi Nachmedas, Anderaba 310 (922/23 m.); 4—Nasras ibi Nachmedas 3×5 (9×?); 5—Achmadas ibi Ismailas, kaldintas Samarkande, 300 (912/13 m.); 6—Nuchas ibi Nasras (33?) ar (34?) 1 (942/43 ar 952/53 m.); 7—Nasras ibi Achmadas Nisaburas 324 (935/36 m.); 8—Nasras ibi Achmadas, kaldintas Samarkande; 330 (941/42 m.); 9—Nasras ibi Achmadas Aš—Sašas, 316 (928/29 m.); 10—Nasras ibi Achmadas al-Ehutlis 3××(9××) m.

Arabų monetos Pabaltijyje pasirodo VIII a. pabaigoje, kada prasi-deda intensyvus sidabrinių arabų monetų įvežimas į Europą¹³⁷. Jos išsi-laiko iki XI a.; pvz., Latvijoje jų išvežimas baigėsi XI a. pirmojoje pu-sėje¹³⁸.

Kuriais keliais į Pabaltijį, į Baltijos jūros baseino žemes atėjo ara-biškos monetos, domėjosi daug tyrinėtojų¹³⁹. Jie ir nustatė pagrindinius

arabų monetų kelius į Europą, į Baltijos jūros pakraščius. Svarbiausią reikšmę tranzitinėje prekyboje su Rytais turėjo Volgos—Baltijos kelias, jungęs Kaspijos ir Baltijos jūras¹⁴⁰. Be abejo, šiuo keliu, tarpininkaujant Rusios miestų pirkliais, arabų monetos atėjo ir į Lietuvą.

Taip pat galima daryti prielaidą, kad dalis arabų monetų į Pabaltijį pateko ir per skandinavų pirkliaus, kurie tuo metu Baltijos jūroje vaidino

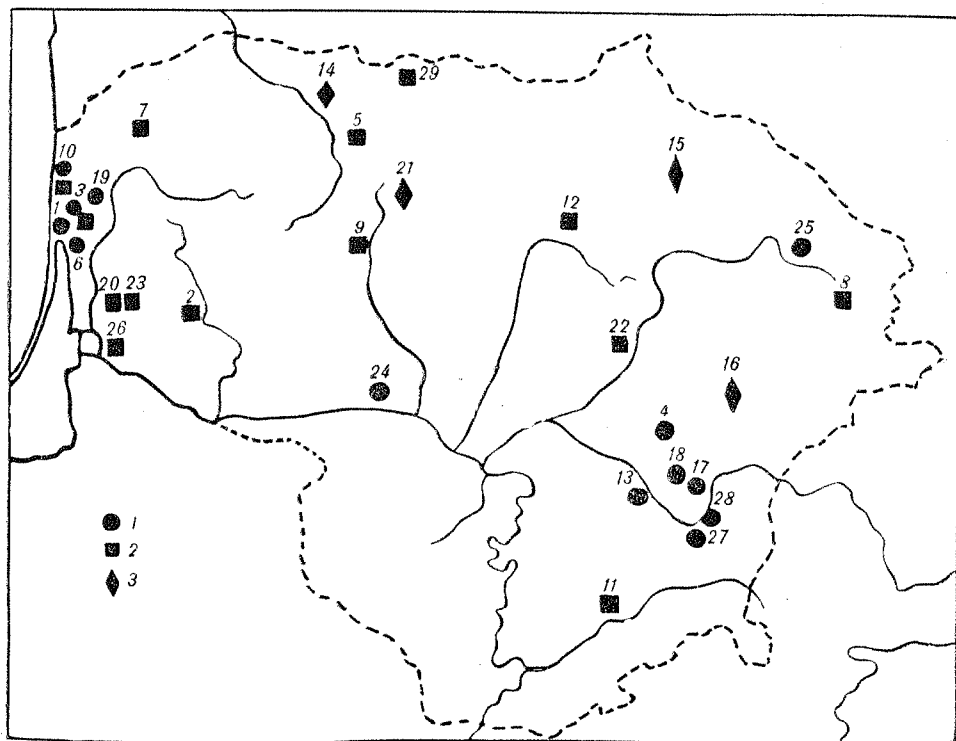
¹³⁷ Ten pat, p. 251; R. Kiersnowski, *Główne monety...*, p. 232; В. Л. Янин, *Денежно-весовые*, стр. 84; В. Б. Вилинбахов, *Балтийско-волжский путь*, СА, 3, (1963), стр. 127.

¹³⁸ Э. С. Мугуревиц, *Восточная Латвия...*, стр. 26.

¹³⁹ Б. А. Рыбаков, *Торговля...*, стр. 335—345, рис. 206; А. Л. Монгайт, *К вопросу о русско-прибалтийских связях в IX—XIII вв.*—„Вопросы истории“, 6, (1958), стр. 123; А. Л. Монгайт, *Археологические заметки*, стр. 134; Б. А. Романов, *Деньги и денежное...*, стр. 381, 383;

W. Szymański, *Kontakty handlowe Wielkopolski w IX—XI wieku*, 34, Poznań, 1958; В. М. Потин, *Причины прекращения*, стр. 104; R. Jakimowicz, *Über der Herkunft der Hacksilberfunde*—*Congressus Secundus*, p. 235—255; A. Czapkiewicz, T. Lewicki, S. Nosek, M. Opozda-Czapkiewicz, *Skarb dirhemów arabskich z Czechowa*, Warszawa—Wrocław, 1957, p. 225—226; M. Stenberger, *Die Schatzfund...*, p. 351—355.

¹⁴⁰ В. Б. Вилинбахов, *Балтийское...*, стр. 126.

9 pav.

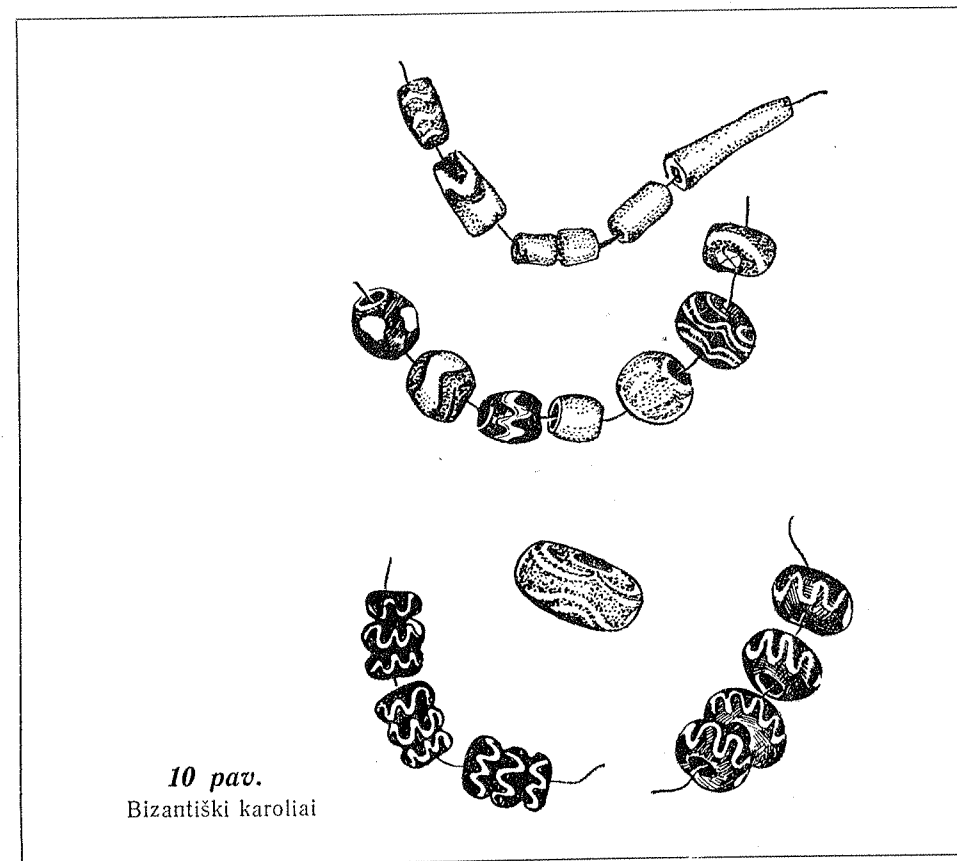
Rytietiški radiniai Lietuvoje:

1 — arabų monetos, 2 — stikliniai karoliai, 3 — sraigčių kiaušiniai (vietovių sąrašą žr. priede Nr. 4)

svarbiausią vaidmenį. Prekyboje su arabų kalifatu svarbus buvo Birkos miestas, įsikūręs Švedijos viduryje jau V a.¹⁴¹

Dalies arabų monetų patekimą Baltijos jūra liudija jų topografija. Dauguma monetų, ypač ankstyvųjų iš VIII a. pabaigos bei IX a., rastos vakarų Lietuvoje, prie Baltijos jūros (Aukštkiemiai, Girkaliai, Rūdaičiai, Laistai, Palanga). Panašus reiškinys pastebėtas ir kaimyninėje Latvijoje, kur ankstyviausi arabų dirhemai aptikti taip pat vakarinėje Latvijos da-

¹⁴¹ H. Arbmán, Birka, I, Die Gräber, Text, p. XVIII, Uppsala—Stockholm, 1943; tas pats, Schweden und das Karolingische Reich, Stockholm, 1937, p. 15—16; M. Stenberger, Die Schatzfunde..., p. 334; F. Kivikoski, Studien zu Birkas Handel im östlichen Ostseegebiet, Acta archeologica, 3, Munksgaard, 1938, p. 22—49.

10 pav.

Bizantiški karoliai

lyje¹⁴². Į kitas Lietuvos dalis — šiaurinę ir rytinę — jų greičiausiai pateko Dauguvos upe per Latviją.

Gausiausi arabų monetų lobiai rasti Vilniaus miesto apylinkėse; per Nerį, ties Vilnios žiotimis, X—XII a. ėjo svarbus to meto prekybos kelias¹⁴³.

Galimas daiktas, tais pačiais keliais į Lietuvą patekdavo bizantiškojo bei egiptietiškojo importo dalis, nes Volgos—Baltijos keliu ėjo prekyba ir tarp Bizantijos—Skandinavijos kraštų¹⁴⁴.

¹⁴² Э. С. Мугуревич, Восточная Латвия..., стр. 23.

¹⁴³ J. Jurginis, V. Merkys, A. Tautavičius, Vilniaus miesto istorija, p. 25.

¹⁴⁴ A. Szelgowski, Najstarsze drogi z Polski na Wschód, Kraków, 1909, p. 95; В. Б. Вилинбахов, Балтийско..., стр. 129.

Bizantijos monetų Lietuvoje kol kas nerasta. Latvijoje jų palyginti rasta nemažai¹⁴⁵.

Bizantiški, atrodo, yra kai kurie stikliniai karoliai, rastieji Lietuvos laidojimo paminkluose bei piliakalniuose. Bet pasakyti ką nors tikra apie spalvoto stiklo karolius, apie tai, iš kur jie, be technologinių tyrimų negalima. Kol kas prisieina remtis Latvijoje ir Naugarde rastų karolių tyrinėjimais ir pagal formą bei spalvą spręsti, ar karoliai vietiniai, ar nevietiniai.

Ankstyvojo feodalizmo laikotarpiu spalvoto stiklo karolių daugiausia rasta vakarų Lietuvoje, nors pavienių egzempliorių žinoma ir rytų Lietuvoje. Iš jų minėtini smulkūs melsvos, žalsvos spalvos apvalūs karoliukai arba dvigubo nupiauto kūgio formos¹⁴⁶. Jų skersmuo — nuo 3 iki 9 mm, ilgis 4—8 mm. Kai kurie jų dvigubi arba trigubi (Palanga, k. Nr. 59, 87). Atskirų karolių apvarų jie nesudaro, tai daugiausia pavieniai arba įmaišyti į kitų stiklinių karolių apvaras.

Nemažai šios formos karolių rasta Latvijoje¹⁴⁷, Naugarde ir kitose senovės Rusios vietovėse¹⁴⁸. Pagal kitus radinius, aptiktus drauge su karoliais, pvz., Palangos kape Nr. 87 dvi varinės VIII a. pabaigos ir IX a. pirmosios pusės arabų monetas, kape Nr. 59 — pasaginę atvyniotais galais sege, datuotiną X—XI a., jie priklauso IX—XI a.

Tam pačiam laikotarpiui skiriami ir Latvijos Ašotės piliakalnyje¹⁴⁹ bei Naugarde¹⁵⁰ rastieji tokios pačios formos karoliai.

Šios formos spalvoto stiklo karoliai, remiantis Latvijoje atliktais technologiniais tyrimais¹⁵¹, greičiausiai buvo iš Bizantijos ar Egipto.

Importuoti karoliai — tai juodos ir raudonos spalvos stikliniai karoliai, puošti spalvotomis zigzaginėmis linijomis bei taškais ir žvaigždutėmis. Jų Lietuvoje rasta nemažai¹⁵², daugiausia irgi vakarų Lietuvoje, ypač

¹⁴⁵ Э. С. Мугуревич, Восточная Латвия... стр. 29.

¹⁴⁶ Stragnai, Šilutės raj. (VIEM), Palanga (VIEM), Žvelgaičio kalnas, Joniškio raj. (SAM, 684), Kuntaičiai, Šiaulių raj. (SAM 476), Svėkšna, Šilutės raj. (VIEM), Laiviai, Kretingos raj. (VIEM), Mažulonys, Ignalinos raj. (V. Daugudis, Mažulonių piliakalnis, p. 30).

¹⁴⁷ Ю. Л. Шапова и И. В. Дайга, Стекланные бусы и браслеты Асотского городища, МИАЛ (1961), стр. 190.

¹⁴⁸ Ю. Л. Шапова, Стекланные бусы древнего Новгорода, МИА, 55, стр. 173—174.

¹⁴⁹ Э. Д. Шноре, Асотское городище... стр. 123; Ю. Л. Шапова и И. В. Дайга, Стекланные бусы... стр. 174.

¹⁵⁰ Ю. Л. Шапова, Стекланные бусы... стр. 178.

¹⁵¹ Э. Д. Шноре, Асотское городище... стр. 123; Ю. Л. Шапова и И. В. Дайга, Стекланные бусы... стр. 195.

¹⁵² Girkaliai, Klaipėdos raj. (KKM neinventorizuotas), Mockaičiai, Šilutės raj. (VIEM), Padubysys, Šiaulių raj. (VIEM, AR, 37: 32—33—39), Panevėžio apylinkės (KVIM, 44:18—20), Svėkšna,

Stragnuose¹⁵³, 1968 m., tyrinėjant Pamusio pilkapius (Varėnos raj.), X pilkapyje, degintiniam kape Nr. 3, rastas vienas toks karoliukas¹⁵⁴.

Chronologiškai jie vienalaikiai su aukščiau aprašytais stikliniais karoliukais. Tai parodo Latvijoje¹⁵⁶, Naugarde¹⁵⁷, taip pat Lenkijoje¹⁵⁸ rastieji tamsaus stiklo karoliai, datuojami X—XI a.

Kaip rodo Ščiapovos ir Daigos tyrimo duomenys, iki XII a. į kaimynines Lietuvai žemes karoliai atvežami iš Bizantijos ir Egipto¹⁵⁹. Todėl galime daryti prielaidą, kad ir Lietuvoje rastieji yra taip pat iš ten.

Atvežti iš Bizantijos ir Egipto, be abejo, yra taip pat auksinės ir sidabrinės spalvos karoliai, rastieji Palangoje, kape Nr. 59, būdingi X—XI a.

Kalbant apie spalvoto stiklo karolius, kyla klausimas, iš kur yra tamsiai mėlyni rautyti karoliai, paplitę išimtinai vakarų Lietuvoje. Jų rasta iššitos apvaros (Gintališkė, Laiviai, Palanga, Paulaičiai, Pryšmančiai, Stragnai, Svėkšna); jie stamboki, rautytu paviršiumi su nedidele skylute, apvarose nešioti su gintariniais arba kitokios spalvos stikliniais karoliais (Paulaičiai)¹⁶⁰.

Rautytų mėlyno stiklo karolių yra ir kituose kraštuose — Latvijoje, rytų slavų žemėse¹⁶¹, tačiau Lietuvoje rastieji truputį skiriasi. Mūsiškiai yra pailgesni ir daug stambesni, negu naugardiškiai.

Kadangi šių karolių Lietuvoje, ypač pajūryje, rasta žymiai daugiau, negu kitų atvežtinių daiktų, juos reikėtų laikyti vietiniais. Be to, mėlyno stiklo gamyba lietuvių gentims turėjo būti gerai žinoma ir anksčiau. Mėlyną stiklą plačiai taikė ne tik karolių, bet ir kitų dirbinių puošybai, pvz., mėlyno stiklo akimis puoše smeigtukus ir seges, pakabučius ir kt. Latviai taip pat prieina išvadą, kad mėlyno rautyto stiklo karoliai gaminti vietoje¹⁶².

Šilutės raj. (VIEM, 36:391), Selpūnai, Ukmergės raj. (KVIM, 956:3), Pamusis, Varėnos raj. (VIEM), Vėžaičiai, Šilutės raj. (SKM, 942).

¹⁵³ VIEM, Nr. 38:831—835; 1023, 2406—2407, 2413, 2415, 2417, 2418—2420, 2394—2402; 2404—2405, 2354—2373, 2376—2393.

¹⁵⁴ VIEM, AR 122.

¹⁵⁶ Ю. Л. Шапова и И. В. Дайга, Стекланные бусы... стр. 195; рис. 1:38—46.

¹⁵⁷ Ten pat, lent. 2, p. 16—25.

¹⁵⁸ J. Jaskanis, Szklane paciórki z miejsowosci Kostowo-Plac, pow. Lomza, „Wiadomości archeologiczne“, XXIII, zes. II, Warszawa (1956), p. 213, pav. 1.

¹⁵⁹ Ю. Л. Шапова и И. В. Дайга, Стекланные бусы... стр. 195.

¹⁶⁰ LAB, p. 471, pav. 339, 340.

¹⁶¹ Ю. Л. Шапова, И. В. Дайга, Стекланные бусы... стр. 190.

¹⁶² Ten pat, p. 195.

Iš Rytų kraštų į Lietuvą yra patekę, tiesa, nedaug, sraigių kiautelių bei iš jų padarytų karolių. Dvidešimt keturių sraigių kiautelių vėrinys rastas 1955 m., tyrinėjant Papilės kapinyną¹⁶³. Kaklo papuošalas iš aštuonių kiautelių ir keturių monetų aptiktas 1954 m. Šiauliuose, Komunary gatvėje¹⁶⁴. Sraigių kiautelių rasta taip pat Pušalote, Molėtų raj.¹⁶⁵, po vieną Telšių apylinkėse¹⁶⁶ ir Pyragiuose, Kupiškio raj., kur jie suverti su žalvarinių skardelių ir žiedelių apvara¹⁶⁷.

Sraigių kiautelių tėvynė — Moldivų salos Indijos vandenyne, iš kur arabų pirkliai juos išplatino po visą Rytų pasaulį¹⁶⁸. Arabų pirkliams jie buvo mokėjimo priemonė. Jų išplitimo arealas labai didelis — Azija, Afrika, Europa; čia jų rasta net prieš mūsų erą¹⁶⁹. Į Pabaltijį jie pateko iš Indijos vandenyne per Artimuosius Rytus, Volgos upe. Rytinių slavų žemėse jų žinoma nedaug, kiek daugiau jie paplitę pačiame Pavolgyje, Naugardo žemės šiaurės rytuose, Estijoje ir Latvijoje. Iš viso jų aptikta apie 7000¹⁷⁰, 145 radimo vietose. Lietuvoje, kaip minėjome, jų rasta labai nedaug. Susidaro įspūdis, jog sraigių kiauteliai, kaip ir dalis kitų atvežtinių daiktų, Lietuvon pateko per Latviją, dėl to ir jų radimo vietos beveik išimtinai prie Latvijos pasienio.

Pagal Ašotės (Latvijos TSR teritorijoje) piliakalnio tyrinėjimų duomenis, sraigių kiauteliai būdingi IX—XIII amžiams¹⁷¹. Tuo pačiu laikotarpiu neabejotinai jie pasirodė ir Lietuvoje, nors dalis jų siekia net XIV—XV a.

Kalbant apie rytietišką importą, reikia paminėti geležinio skiltuvo viršutinę žalvarinę ažūrinę dalį, rastą Klaipėdos apylinkėje¹⁷². Skiltuvo dalyje pavaizduoti du vienas prieš kitą stovintieji arkliukai. Daugiau panašių skiltuvų Lietuvoje kol kas nerasta.

Panašaus skiltuvo viršutinių dalių rasta Latvijoje, Daugmalės piliakalnyje¹⁷³, Švedijoje, Birkos mieste¹⁷⁴. Tačiau daugiausia tokios rūšies

¹⁶³ SAM, inv. Nr. 202:23.

¹⁶⁴ J. Naudužas, Šiaulių miesto, p. 183, pav. 12.

¹⁶⁵ Radiniai Utenos Kraštotyros muziejuje. Be to, žr. O. Navickaitė, XIII—XIV m. e. amžių plokštinių kapinynas Pušaloto kaime, Molėtų raj., MAD, A, 1(14), (1963), p. 107.

¹⁶⁶ Telšių Kraštotyros muziejuje, inv. Nr. 140.

¹⁶⁷ KVIM, inv. Nr. 1203:8.

¹⁶⁸ Э. Д. Шноре, Асотское городище..., стр. 123.

¹⁶⁹ Reallexikon, p. 10.

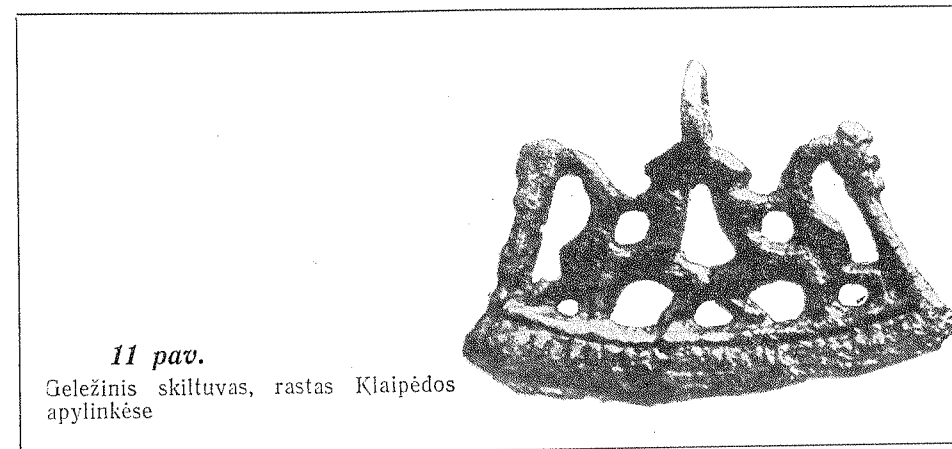
¹⁷⁰ Э. С. Мугуревич, Восточная Латвия..., стр. 54—59.

¹⁷¹ Э. Д. Шноре, Асотское городище..., приложение, II.

¹⁷² Radinys — Klaipėdos Kraštotyros muziejuje.

¹⁷³ Э. С. Мугуревич, Восточная Латвия..., табл. XXIX:9.

¹⁷⁴ H. Arbman, Birka..., lent. 114:1.

11 pav.

Geležinis skiltuvus, rastas Klaipėdos apylinkėse

skiltuvų yra Pavolgyje, kur jie greičiausiai ir gaminti; jų čia nemažai aptikta X—XI a. paminkluose¹⁷⁵.

Suomijoje rastas tokios formos skiltuvus irgi greičiausiai iš Pavolgio¹⁷⁶. Skiltuvus iš Klaipėdos apylinkių yra greičiausiai taip pat iš Pavolgio, patekęs Volgos—Baltijos keliu.

Iš Artimųjų Rytų kraštų į Lietuvą patekdavo ne tik arabų monetos, bizantiški karoliai, sraigių kiauteliai, bet, reikia manyti, ir kiti prabangos reikmenys — šilkas, vynas. Tiesioginių duomenų apie prekybą šilku bei vynu kol kas neturime. Tačiau į kaimyninius kraštus iš Bizantijos bei arabų kraštų buvo įvežami tokie prabangos dalykai, todėl galima daryti prielaidą, kad ir lietuvių genčių diduomenė šias prekes žinojo.

2. PREKYBINIAI RYSIAI SU SENOVES RUSIA

Rytų Pabaltijo gentys IX—XIII a. glaudžiausius prekybinius ryšius palaikė su senovės Rusios miestais. Tai liudija archeologiniai dirbiniai (įrankiai, ginklai, papuošalai), patekę iš senovės Rusios žemių.

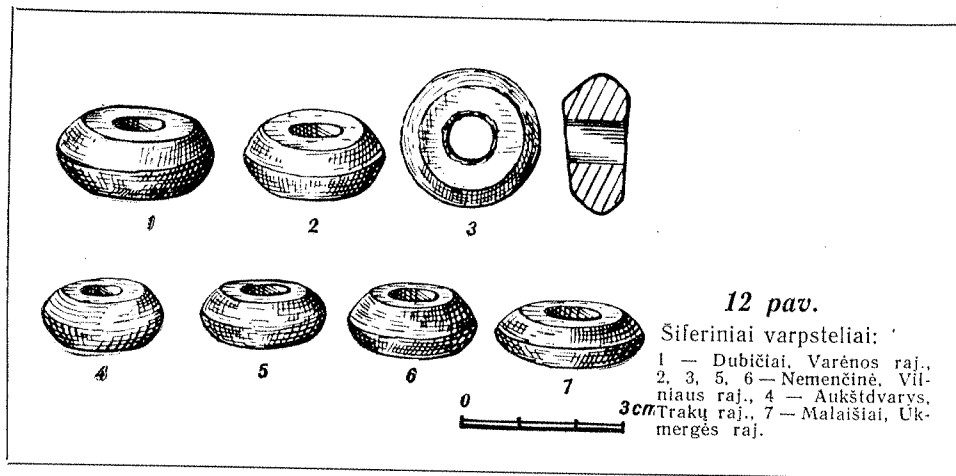
a. Įrankiai

Atvežtinių įrankių retai pasitaiko, kadangi importuodavo daugiausia prabangos dalykus, ginklus.

Iš atvežtinių įrankių Lietuvos archeologinėje medžiagoje geriausiai žinomi šiferiniai varpsteliai. Iki šiol jų Lietuvoje aptikta

¹⁷⁵ В. В. Седов, Древнерусское поселение, стр. 103, рис. 31:1.

¹⁷⁶ E. Kivikoski, Die Eisenzeit Finlands..., p. 28, lent. 116:945.

12 pav.

Siferiniai varpsteliai:

1 — Dubičiai, Varėnos raj.,
2, 3, 5, 6 — Nemenčinė, Vilniaus raj., 4 — Aukštvarys, Trakų raj., 7 — Malaišiai, Ukmergės raj.

37 egzemplioriai, 16 vietų, daugiausia vėlyvuose piliakalniuose, pvz., Mažulonyse, Ignalinos raj., rasta 10 varpstelių¹⁷⁷, Nemenčinėje — 6¹⁷⁸, Kalnočiuose, Rokiškio raj.¹⁷⁹, Vozgėliuose, Zarasų raj., — 1¹⁸⁰, Dūkšte — 1¹⁸¹, Krūminiuose, Varėnos raj. — 1¹⁸², Paverknyje, Prienų raj., — 1¹⁸³, 1 — Aukštdevaryje, Trakų raj.¹⁸⁴, ir 1 Vilniaus Žemutinėje pilyje¹⁸⁵. Be piliakalnių, jų rasta ir kitur¹⁸⁶, tačiau neaiškios jų radimo aplinkybės, o septyni varpsteliai yra be tikrų radimo vietų: du — Kauno Valstybiniame

¹⁷⁷ Ermitažas, inv. Nr. 790/58—66, 135; V. Daugudis, Mažulonių piliakalnis, ILKI 3, p. 24.

¹⁷⁸ VIEM, inv. Nr. AR 226:33—35, 131; 212—213; P. Kulikauskas, Nemenčinės piliakalnis, ILKI, 1, p. 33.

¹⁷⁹ KVIM, inv. Nr. 1589:16.

¹⁸⁰ P. Tarasenko, Lietuvos piliakalniai, p. 29.

¹⁸¹ KVIM, inv. Nr. 750:104.

¹⁸² VIEM, neinventorintas.

¹⁸³ KVIM, inv. Nr. 1062.

¹⁸⁴ VIEM, inv. Nr. AR 276:459.

¹⁸⁵ J. Jurginis, V. Merkys, A. Tautavičius, Vilniaus miesto istorija, p. 24.

¹⁸⁶ Anykščių apylinkėse (3 egzemplioriai. Visi jie buvo Hamburgo muziejuje; J. Puzino fondas RB rankraščių skyriuje). Dovainiai, Kretingos raj. (KVIM, 941:2), Dubičiai, Varėnos raj. (VIEM, 197:7), Dvabiškiai, Telšių raj. (Telšių Krašt. muziejus, inv. Nr. 46), Kurklintiškiai, Ukmergės raj. (KVIM, 977:39), Malaišiai, Anykščių raj. (VIEM, AR, 89:1), Palaukė, Vilniaus raj. (KVIM, 929:1), Prauda, Varėnos raj. (VE, 176:85), Raguva, Panevėžio raj. (KVIM, 149:104—105), Svėkšna, Šilutės raj. (KVIM, 1264).

istoriniame muziejuje iš buv. Kauno gubernijos¹⁸⁷ ir penki Šiaulių „Aušros“ muziejuje iš buv. Kuprio-Kuprevičiaus ir J. Žiogo rinkinių¹⁸⁸.

Lietuvoje rasti varpsteliai pagaminti iš dviejų spalvų šiferio: rausvo ir pilko. Rausvas šiferis — kelių atspalvių. Pvz., kai kurie varpsteliai yra rausvai violetinės spalvos, kiti rausvo atspalvio. Forma pilkieji ir rausvieji varpsteliai iš esmės nesiskiria; šiek tiek jie skiriasi dydžiu. Pilko šiferio varpsteliai būna kiek didesni. Pvz., Mažulonyse rastų rausvo šiferio varpstelių skersmuo 2,3—2,8 cm, aukštis 1—1,7 cm, pilkų varpstelių skersmuo — 2,3—3 cm, aukštis — 0,9—2,2 cm. Nemenčinėje rastų rausvų varpstelių skersmuo 1,9—2,5 cm, aukštis — 1,18—1,2 cm, o pilkų varpstelių skersmuo — 2,4—2,7 cm, aukštis — 1—1,35 cm. Panašių matmenų yra ir kitose vietovėse rasti varpsteliai.

Pagal formą jie skiriami į dvi grupes: dvigubo nupiauto kūgio (pav. 12:1, 2) ir ritinio formos. Vyrauja dvigubo nupiauto kūgio formos varpsteliai, daugiausia neaukšti (nuo 0,9 iki 1,35 cm, skersmuo — 2,4—2,7 cm); ritinio formos varpsteliai dar mažesni (aukštis — 0,9—1,7 cm, skersmuo — 1,9—2,2 cm).

Šiferio žaliavos nei Lietuvoje, nei visam Pabaltijyje nėra. Varpsteliai buvo įvežami gatavi. Pagrindinis jų gamybos centras — Volynės miestas, Ovrucas prie Ubortės upės, kur daug šiferio žaliavos¹⁸⁹.

Šiferinių varpstelių pasitaiko didžiuliuose Rytų Europos plotuose — nuo Oderio ir Vartos vakaruose iki Volgos vidurio rytuose ir nuo Ladogos ežero šiaurėje iki Rosės ir Vorkslos upių pietuose¹⁹⁰.

Taigi šiferiniai varpsteliai yra labai dažni radiniai vėlyvuose X—XIII a. rytų slavų piliakalniuose ir pilkapiuose. Čia jie dažnai aptinkami ir su brangesniu inventoriumi — karoliais, auskarais, apyrankėmis ir pan.¹⁹¹ Ypač jų daug (779 varpsteliai) rasta Naugarde¹⁹².

B. Rybakovas pažymi, kad šiferiniai varpsteliai yra viena senovės Rusijos pramonės šakų, turėjusi ne tik plačią rinką visoje rytų slavų teritorijoje, bet ir Lenkijoje, Bulgarijoje¹⁹³. Varpstelių rasta taip pat Švedijoje¹⁹⁴. Jie buvo žinomi ir Pabaltijyje, išskyrus Estiją. Daugiausia

¹⁸⁷ KVIM inv. Nr. 928:9, 11.

¹⁸⁸ SAM, neinventorinti.

¹⁸⁹ Б. А. Рыбаков, Ремесло..., стр. 190.

¹⁹⁰ Б. А. Рыбаков, Ремесло..., стр. 188; Е. Антоневич, О находках..., стр. 172.

¹⁹¹ Б. А. Рыбаков, Ремесло..., стр. 188.

¹⁹² Б. А. Колчин, Топография неревского раскопа, МИА, 55, стр. 125.

¹⁹³ Б. А. Рыбаков, Ремесло..., стр. 193.

¹⁹⁴ Е. Антоневич, О находках..., стр. 173.

jų čia yra Latvijoje (35 radimo vietos, 101 šiferinis varpstelis)¹⁹⁵. Radimo vietų Latvijoje daugiausia prie Dauguvos upės, kuri pirmajame mūsų eros tūkstantmetyje buvo vienas pagrindinių vandens kelių, jungusių Baltijos jūrą su Rytų Europa¹⁹⁶, todėl ir suprantama, kodėl Latvijoje šiferinių varpstelių daugiausia. Reikia manyti, kad didelė dalis šiferinių varpstelių ir į Lietuvą pateko Dauguvos upe, nes jų radimo vietų daugiausia yra rytų, šiaurės rytų ir iš dalies šiaurės Lietuvoje (Anykščiai, Mažulonys, Nemenčinė, Kalnočiai, Kurklintiškiai ir kt.).

Trys varpsteliai, rasti vakarų Lietuvoje (Dovainiuose, Kretingos raj., Svėkšnoje, Silutės raj., ir Dvabiškiuose, Telšių raj.), pateko čia greičiausiai ne atsitiktinai, o prekybos keliu, einančiu taip pat nuo Dauguvos žiočių Rygos įlanka, paskui Baltijos jūra iki Nemuno žiočių¹⁹⁷.

Be to, 5 varpsteliai rasti pietų bei pietryčių Lietuvoje (Dubičiai, Krūminiai ir Prauda Varėnos raj., Aukštadvarys, Trakų raj., ir Paverknys, Prienų raj.). Jie čia pateko greičiausiai sausumos keliu,ėjusiu į pietvakarių Rusiją per Gardiną į Kijevą. Minėto kelio egzistavimo laikotarpis sutampa su šiferinių varpstelių Lietuvoje išplitimo data, ir todėl norisi manyti, kad jie šiuo keliu pateko į Lietuvą. Be to, minėtos varpstelių radimo vietos buvo netoli nuo aprašytojo prekybos kelio.

Tiek Lietuvoje, tiek ir kituose kraštuose šiferiniai varpsteliai išplinta daugiausia X—XII a., pvz., Mažulonyse jie rasti sudegusių pastatų vietoje, kurie pagal visą inventorių datuojami X—XII a.¹⁹⁸, Nemenčinėje — viršutiniame kultūriniame sluoksnyje su būdinga taip pat X—XII a. medžiaga. Panašiai yra ir kitose varpstelių radimo vietose.

Be abejo, šiferinių varpstelių paskirtis yra tokia pati, kaip molinių ar akmeninių, tik iš radimo aplinkybių atrodo, kad juos pajėgdavo nusipirkti daugiausia turtingieji bendruomenės nariai.

b. Ginklai

Ginklai į Lietuvą daugiausia pateko iš Pareinės ir Skandinavijos sričių¹⁹⁹; iš senovės Rusios kol kas težinomas tik vienas importuotas kalavijas ir kovos kirvis.

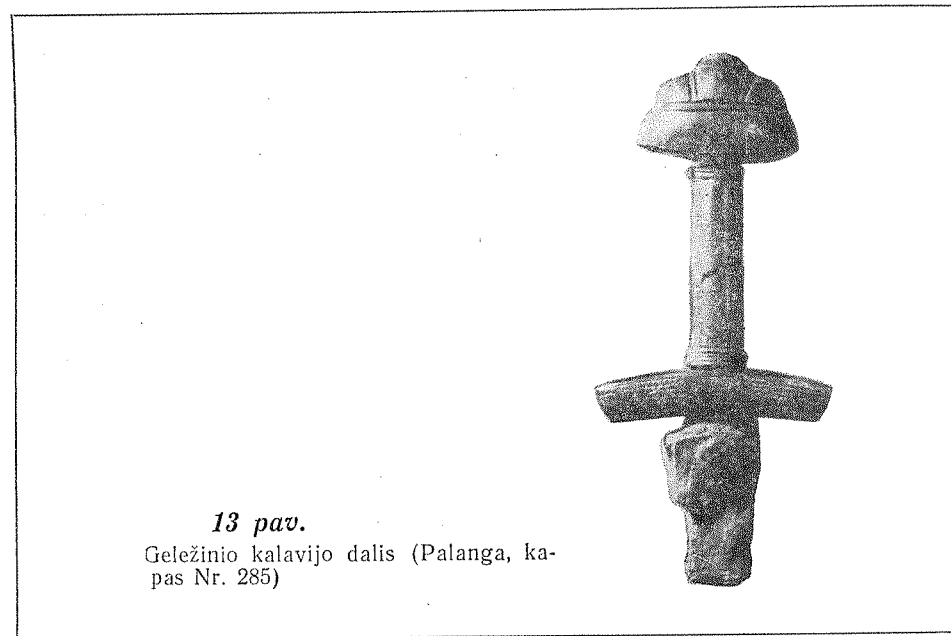
¹⁹⁵ E. Mugurevič, Rōza šifera izstrādājumi atradumi Lātvija, Latvijas PSR Zinātnu akadēmijas Vēstis, 9(158), Rīgā, 1960, p. 20—25; Э. С. Мугуревич, Восточная Латвия..., стр. 35, таблица 2.

¹⁹⁶ Э. Д. Шноре, Асотское городище..., стр. 121; Э. С. Мугуревич, Восточная Латвия..., стр. 35.

¹⁹⁷ E. Antonevič, О находках..., стр. 174—175; J. Antoniiewicz, Ślady handlu..., p. 18.

¹⁹⁸ V. Daugudis, Mažulonių piliakalnis, p. 39.

¹⁹⁹ Plačiau apie ginklus žr. skyriuje: „Ryšiai su vakarų Europos kraštais“.

13 pav.
Geležinio kalavijo dalis (Palanga, kape Nr. 285)

Kalavijas rastas Palangoje, kape Nr. 285²⁰⁰; išlikusi tik labai puošni jo rankena. Rytietišku ornamentu puošta ne tik pati rankenos buoželė, bet ir visa rankai laikyti dalis ir net skersinis.

Šie kalavijai gaminti pietų Rusijoje²⁰¹, iš kur jie, matyt, ir pateko į Lietuvą.

Kalavijas datuojamas XI a.²⁰²

Kovos kirvis yra rastas 1962 m. Rumšiškėse, Kaišiadorių raj., degintinių kapų plote²⁰³. Kirvis apdegęs.

Tai geležinis pentinis kirvis, į vieną šoną praplatintais ašmenimis. Penties viršuje tarsi „plaktukas“ 1,5×2,5 cm dydžio. Skylė kotui — rom-

²⁰⁰ Kalavijo aprašymą ir piešinį žr. R. Volkaitė-Kulikauskienė, Kalavijai..., p. 212—213, 14 pav.

²⁰¹ А. Н. Кирпичников, Мечи Киевской Руси (IX—XI вв.), СА, 4, (1961), стр. 192; R. Volkaitė-Kulikauskienė, Kalavijai..., p. 212—213.

²⁰² R. Volkaitė-Kulikauskienė, Kalavijai..., p. 213.

²⁰³ VIEM, AR 390:860; V. Urbanavičius, Rumšiškėnai XIV—XVI amžiais, V., 1970, pav. 9:8.

binio piūvio. Kirvio dydis 15 cm, ašmenų plotis — 7 cm, skylės skersmuo — 4,5 cm.

Tokia kirvių forma Lietuvai nebūdinga. Panašiausių į jį rasta senovės Rusijoje²⁰⁴. M. Aleškovskis tokios rūšies kirvius skiria „V“ tipui²⁰⁵; nuo rusiškųjų jie skiriasi platesniais ašmenimis. Jų rasta taip pat Lenkijoje²⁰⁶, Vengrijoje ir Čekoslovakijoje²⁰⁷, bet jų gamybos centras — senovės Rusia. Iš jos greičiausiai ir galėjo patekti aprašytasis egzempliorius į Lietuvą, nors jis galėjo būti pagamintas ir vietoje, pagal slaviškus pavyzdžius. Aišku viena, kad jis rodo ryšius su rytų slavais.

M. Aleškovskis analogiškus kirvius datuoja XII a.²⁰⁸; tam pačiam laikotarpiui tikriausiai priklauso ir Rumšiškių kirvis.

c. Papuošalai

Gausiausią atvežtinių dirbinių dalį sudaro papuošalai: įvairūs kabučiai, karoliai, apyrankės ir žiedai.

Kryželio formos kabučiai yra žalvariniai ir sidabriniai. Jų rasta nedaug, aštuoni egzemplioriai²⁰⁹. Visi, išskyrus vieną sidabrinį, rastą Seimyniškieliuose, Anykščių raj., yra žalvariniai.

Ne visi šie kabučiai vienodi. Kryželio forma viena, bet kiekviename savitai sukomponuota, savitai išdėstytas ornamentas. Pvz., Mažulonių piliakalnyje rastas kabutis turi plokščias į galus plėtėjančias ir apvalėjančias galais kryžmas (pav. 14:1). Prie vienos jų pritvirtinta išlieta ašelė, grandinėlei prikabinti. Priekinė kryželio pusė puošta išlietu ornamentu, kurį sudaro tarsi rombiukai, įspausti kryžmų galuose ir vienas — kryžmos centre. Kabučių kryžmų pakraščiai puošti dar taškučių eilėmis. Dydis 4×4,8 cm.

Panašūs, bet kartu ir skirtingi yra kabučiai iš Lepšių senkapio. Vienas iš jų panašus į Mažulonių kabutį, skirtumas tik tai, kad jo kryžmos

²⁰⁴ М. Х. Алешковский, Курганы русских дружинников, СА, I (1960), стр. 72—73.

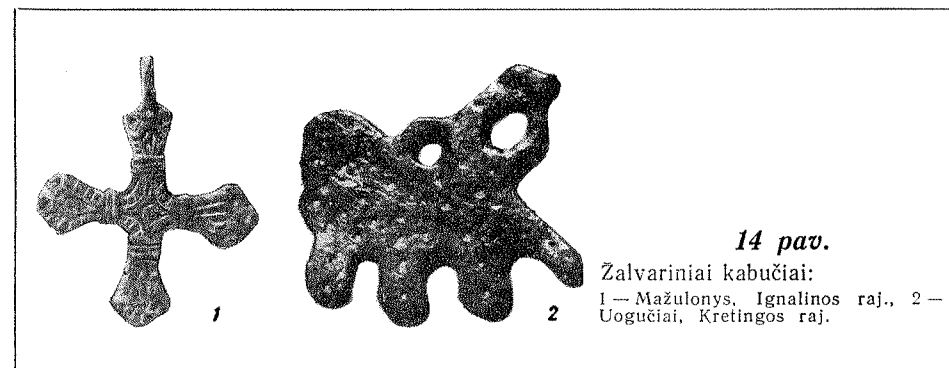
²⁰⁵ Ten pat, p. 73.

²⁰⁶ A. Nadolski, Studia nad uzbrojeniem polskim w X, XI, XII wieku, tabl. XII:5, XIII:1, Łódź, 1954.

²⁰⁷ М. Х. Алешковский Курганы..., стр. 73.

²⁰⁸ Ten pat, išnaša 20.

²⁰⁹ Kiburiai, Pakruojo raj. (Žemelio vidurinės mokyklos muz.); Lepšiai, Šiaulių miesto teritorija (SAM, 456—457; J. Naudužas, Šiaulių miesto archeologiniai paminklai, ILKI, 2, p. 183, 6 pav. 2); Mažulony, Ignalinos raj. (VE, 790/12; V. Daugudis, Mažulonių piliakalnis, p. 31, 10 pav. 2); Nartaučiai, Šiaulių raj. (KVIM, 837:21—22); Seimyniškieliai, Anykščių raj. (VIEM, AR 85:49); Vilnius (VIEM).

14 pav.

Zalvariniai kabučiai:

1 — Mažulony, Ignalinos raj., 2 — Uogučiai, Kretingos raj.

ne plėtėjančios, o tarsi profiliuotos ir turi po smailią ataugėlę²¹⁰. Antras kabutis — ažūrinis, savo forma primena kiaurakryžminio smeigtuko galvutę²¹¹. Ašelė taip pat pritvirtinta prie kryžmos. Paviršius neornamentuotas.

Nartaučiuose rasti 2 kabučiai panašesni į Lepšių kabučius. Vienas jų 3,9×3,3 cm dydžio, jo kryžmų galai apskriti, savo forma jis primena rombą (pav. 15:8). Kabučio vidurys puošta dviem įrežtais susikertančiais brūkšniais. Antrojo forma skiriasi — tai jau taisyklingas kryželis (pav. 15:9). Kryžmų galai irgi tarsi profiliuoti. Viduryje taip pat buvusi įspausta kryžma ir, matyt, padengta kitu metalu; prie kabučio išlikusios smulkios nuotrupos kitos rūšies metalo. Antroji pusė visai lygi — neornamentuota. Kabučio dydis — 2,5—2,7 cm. Lygiai toks pat kabutis rastas Kiburiuose, Pakruojo raj. Jo kryžmų galai, atrodo, buvo padengti spalvota emale, bet kokio — neaišku, kadangi ji ištrupėjusi.

Žymiai didesnis ir puošnesnis kabutis rastas 1958 m. Vilniaus Žemutinėje pilyje, plote III. Jo dydis — 6,8×5 cm. Kryžmų galai papuošti geltona emale, o viduryje — žalia. Visiškai toks pat kabutis rastas Lenkijoje²¹². Nemažai tokios pat formos kryželių rasta Kijeve²¹³, Naugarde²¹⁴.

Kryželio formos kabučius latvių archeologas E. Mugurevičius laiko kulto daiktais ir sieja iš dalies su krikščionybės pradais prieš kryžiuočių

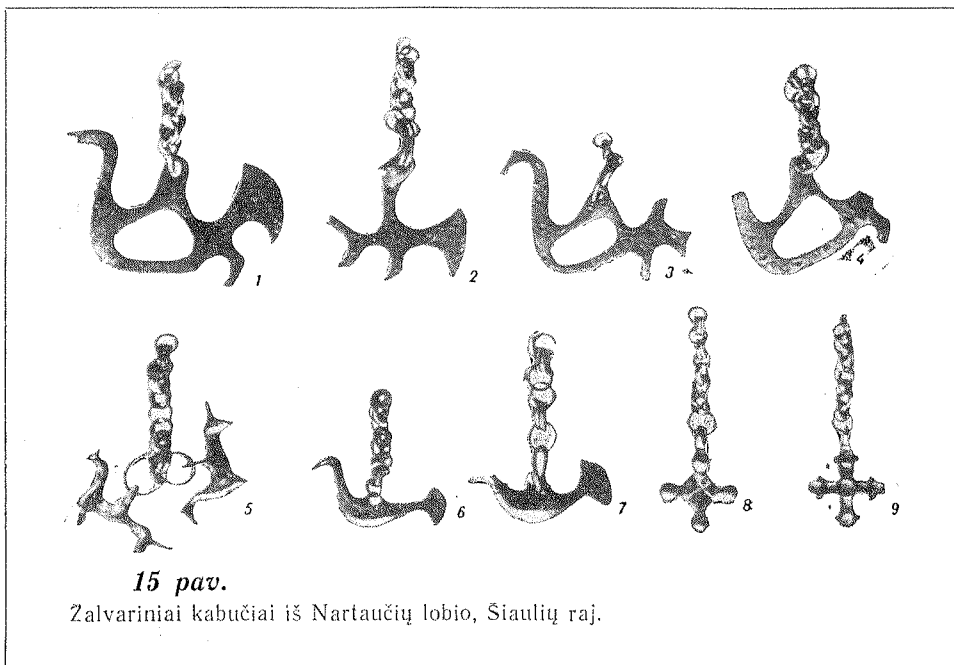
²¹⁰ J. Naudužas, Šiaulių miesto..., p. 183, 6 pav. 2.

²¹¹ Ten pat, 6 pav. 5.

²¹² J. Antoniewicz, Niektóre dowody..., rys. 18, 262—264.

²¹³ Б. А. Рыбаков, Ремесло..., стр. 462, рис. 23; таs pats, Торговля..., рис. 207, 216.

²¹⁴ М. В. Седова, Ювелирные изделия древнего Новгорода (X—XV вв.), МИА, 65, рис. 4.

įsiveržimo laikotarpi²¹⁵. Pagal J. Antonievičių, tai amuletai, kuriuos tuo metu nešiojusios pagoniškos baltų gentys²¹⁶. Apie mūsų archeologinėje medžiagoje rastus kryželius sunku ką nors konkrečiau pasakyti, ypač kad jų rasta labai mažai. Daryti kokių nors platesnių išvadų iš tiek radinių neįmanoma. Aišku tik, kad juos nešiojo vietoj kabučių, nes visi jie su ąselėmis ir net grandinėlių liekanomis.

Tokie kabučiai išplitę gana plačioje rytų slavų teritorijoje. Jų daug rasta Kijevo, Smolensko, Kostromos, Vladimiro, Ladogos ir kitų miestų apylinkėse²¹⁷. B. Rybakovas juos laiko grynai Kijevo juvelyrų gaminiams, iš kur jie paplito po kitas slavų ir baltų žemes²¹⁸. Jų prototipai greičiausiai yra Kijevo juvelyrų gaminti enkolpionai, kuriuos XI—XIII a. daugiausia nešiojo miestiečiai²¹⁹.

²¹⁵ Э. С. Мугуревич, Восточная Латвия..., стр. 63—71.

²¹⁶ J. Antoniewicz, Niektóre dowody..., p. 265.

²¹⁷ Н. П. Журавлина, Древнерусские привески-амулеты и их датировка, СА, 2 (1961), стр. 132.

²¹⁸ Б. А. Рыбаков, Ремесло..., стр. 462.

²¹⁹ Ten pat; Б. А. Рыбаков, Торговля и торговые пути, стр. 324, рис. 207, 216; М. К. Каргер, Древний Киев..., I, табл. 44, 58, 99.

Kryželio formos kabučių gana daug rasta Latvijoje²²⁰. Pasitaiko jų taip pat Lenkijoje, Gotlande ir Kaliningrado srityje, buv. sembų ir bartų žemėse²²¹.

Taigi kryželio formos kabučiai į Lietuvą, kaip ir kitus Pabaltijo kraštus, yra patekę iš senovės Rusijos. Latviai dalį kabučių, rastų savo teritorijoje, laiko vietiniais, pagamintais pagal rytų slavų kabučių pavyzdžius²²², o kitus — atvežtais iš senovės Rusijos²²³.

Lietuvoje rasti kryželiai greičiausiai visi yra atvežti, nes savo forma, dydžiu ir ornamentu jie labai panašūs į senovės Rusijoje gamintuosius. Jų radimo aplinkybės rodo, kad jie priklausė turtingiesiems. Pavyzdžiui, Mažulonyse kryželis rastas stambaus žemvaldžio gyvenvietėje, Lepšiuose — turtingame kape, Vilniuje — pilyje, Nartaučiuose — lobyje. Iš to peršasi prielaida, kad jie į Lietuvą yra patekę per prekybą, kadangi to meto prekyba tenkino turtingųjų poreikius. Pateko jie iš senovės Rusijos greičiausiai Dauguvos upe, kaip ir daugelis šiferinių varpstelių. Tai matyti iš radimo vietų, kurių daugiausia yra rytų ir šiaurės Lietuvoje. Žinoma, į rytų Lietuvą, Vilnių arba Mažulonis jie galėjo patekti ir sausumos keliu,ėjusiu iš Kijevo per pietvakarių Rusiją ir Gardiną.

Senovės Rusijoje rasti kabučiai datuojami X a. pabaiga—XII a. pradžia. Tuo pačiu laikotarpiu, atrodo, reikia datuoti ir Lietuvoje rastuosius.

Pusmėnulio formos kabutis, rastas Ringuvėnuose, Šiaulių raj.²²⁴, yra pasidabruotas, 5,4 cm pločio ir 2,2 cm aukščio, viršuje su pailga ąsele.

Tokia kabučių forma lietuviams ir aplamai baltams nebūdinga. Pusmėnulio formos kabučiai labiausiai išplitę rytų slavuose²²⁵, ypač Smolensko, Mogiliovo, Naugardo, Černigovo, Tverės, Kalūgos, Vladimiro ir Vitebsko srityse²²⁶. Po nedaug jų rasta Latvijoje²²⁷, prūsų žemėse²²⁸ ir net Skandinavijoje²²⁹.

²²⁰ Э. Д. Шноре, Асотское городище..., табл. V:1—8; Э. С. Мугуревич, Восточная Латвия..., стр. 63, табл. VIII, IX:1—3, X.

²²¹ J. Antoniewicz, Niektóre dowody..., p. 262—270.

²²² Э. С. Мугуревич, Восточная Латвия..., стр. 23.

²²³ Э. Д. Шноре, Асотское городище..., стр. 122.

²²⁴ KVM, inv. Nr. 932:54.

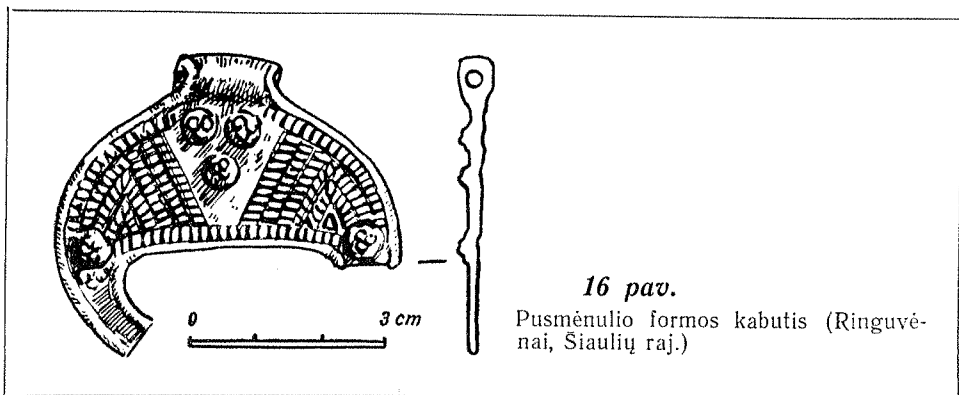
²²⁵ Б. А. Рыбаков, Ремесло..., рис. 25:1, 26, 87.

²²⁶ П. Н. Журавлина, Древнерусские привески..., стр. 133; М. В. Седова, Ювелирные..., стр. 227—229, рис. 2:2.

²²⁷ Э. С. Мугуревич, Восточная Латвия..., табл. XXIX:2, XXX:1, 2.

²²⁸ J. Antoniewicz, Niektóre dowody..., p. 239.

²²⁹ Ten pat, p. 239a.

16 pav.
Pusmėnulio formos kabutis (Ringuvėnai, Šiaulių raj.)

Rytų slavų teritorijoje tokios formos kabučiai datuojami X—XI a.²³⁰, o Lenkijoje — XI a.²³¹ Taigi ir mūsų kabučiai turėtų priklausyti tam pačiam (X—XI a.) laikotarpiui, ypač kad Ringuvėnuose rastoji medžiaga daugiausia yra šio laikotarpio.

Zoomorfinių kabučių, vaizduojančių paukščiukų arba arkliukų figūras, Lietuvoje rasta labai nedaug, ir jie greičiausiai yra atvežti. Jie, kaip ir aukščiau aprašyti kryželio formos kabučiai nešioti ir kaip amuletai, todėl dar ir vadinami kabučiais-amuletais²³².

Daugiausia tokios rūšies kabučių rasta Nartaučių lobyje, Šiaulių raj.— 6 egzemplioriai (pav. 15:1—4, 5—7)²³³, vienas — Biržų apylinkėse (pav. 17)²³⁴ ir vienas — Trivalakiuose, Pakruojo raj.²³⁵ Jie visi vaizduoja plaukiojančius paukščius. Vieni jų kiauraraščiai, kiti — pilnaviduriai. Visi kabučiai plokšti, žalvariniai, kai kurie ornamentuoti smulkių akučių ornamentu, kiti — lygūs, neornamentuoti. Dydis visų maždaug vienodas; kiauraraščiai didesni — 5,6×3,8 cm; 5,8×3,9 cm,— pilnaviduriai mažesni — 4×0,75 cm; 4,4×1,2 cm.

Zoomorfiniai kabučiai, vaizduojantieji plaukiojančius paukščius, nebūdingi nei mums, nei aplamai baltams. Jie būdingiausi šiaurės rytų slavams, kur yra paplitę gana plačiai²³⁶.

²³⁰ П. Н. Журавлина, Древнерусские привески..., В. М. Седова, Ювелирные..., стр. 227.

²³¹ J. Antoniewicz, Nektóre dowody..., p. 275.

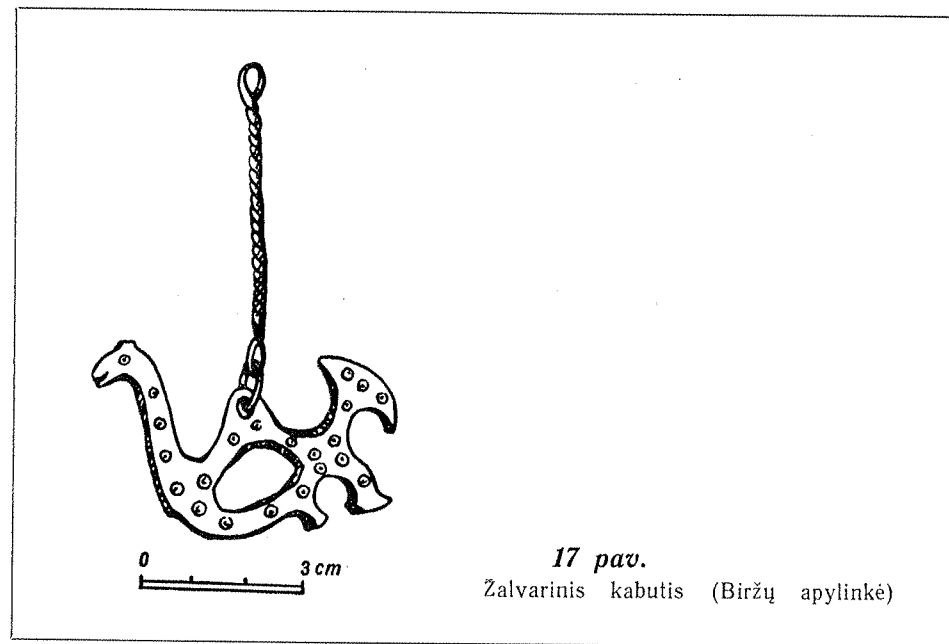
²³² Н. П. Журавлина, Древнерусские привески..., 1:11, стр. 129.

²³³ KVIM, inv. Nr.Nr. 837:11—12, 16—17; J. Puzinas, Naujaisių..., pav. 92.

²³⁴ Radinys — Biržų muziejuje, neinventorizuotas.

²³⁵ KVIM, inv. Nr. 783:29.

²³⁶ П. Н. Журавлина, Древнерусские привески..., стр. 136; В. В. Седов, Древнерусские поселения близ города Вязники, КСИИМК, стр. 85, рис. 38: 1, 4.

17 pav.
Žalvarinis kabutis (Biržų apylinkė)

Šios rūšies zoomorfiniai kabučiai randami iš XI—XII a.²³⁷

Prie zoomorfinių priklauso ir Uogučiuose, Kretingos raj., rastas žalvarinis plokščias kabutis, vaizduojantis stilizuotą arkliuką²³⁸. Jis nedidelis, 3—3,5 cm (pav. 14:2). Kabučio paviršius ornamentuotas smulkiomis akutėmis.

Yra nuomonių, kad tokio tipo kabučiai atėję iš suomių²³⁹; dabar turimais duomenimis, jie labiausiai išplitę rytų slavų šiaurinėje teritorijoje, ypač Leningrado ir Pskovo srityje²⁴⁰, rasta jų ir Naugarde²⁴¹. Reikia manyti, jog iš čia jie ir pateko į Lietuvą. Latvijoje jų rasta žymiai daugiau, ypač prie Dauguvos, lyvių krašte²⁴². Todėl peršasi mintis, kad ir šie kabučiai į Lietuvą pateko per Latviją, nes jų radimo vietos — šiaurės ir vakarų Lietuvoje. Jie datuojami XI—XIII a.²⁴³

²³⁷ М. В. Седова, Ювелирные..., стр. 228, рис. 2, 6.

²³⁸ KVIM, inv. Nr. 663:16.

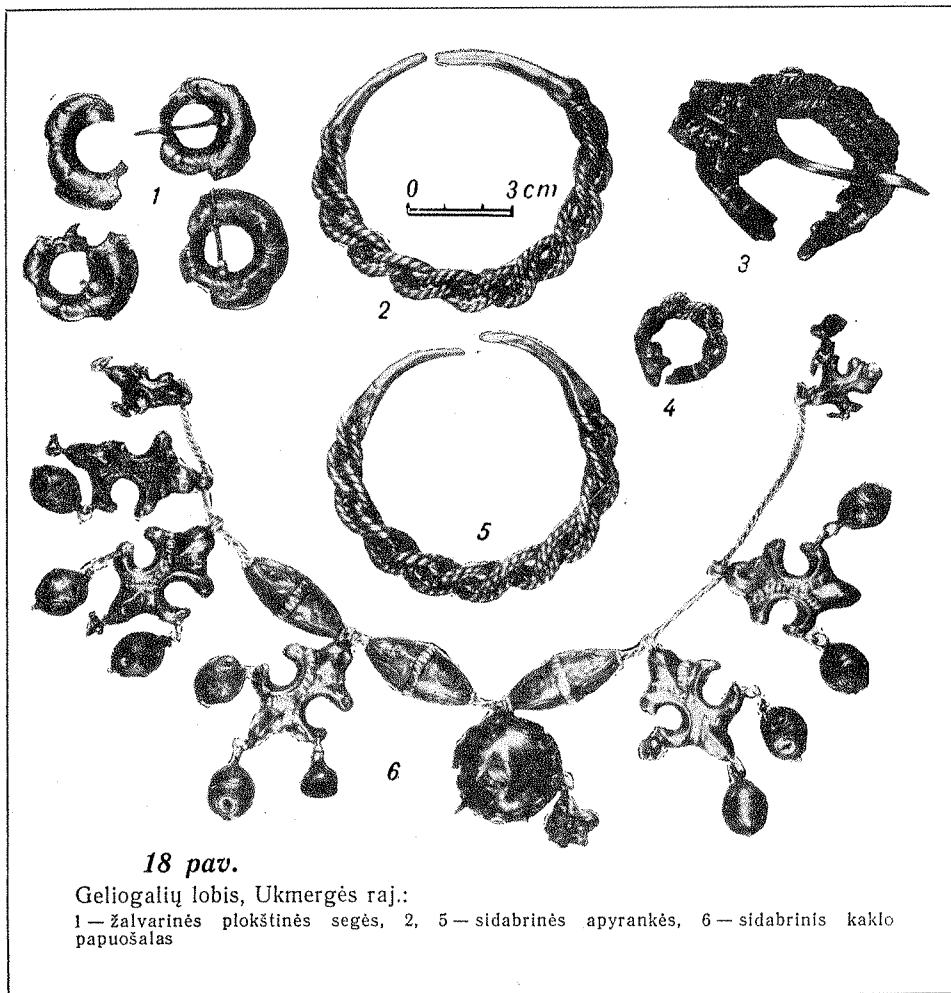
²³⁹ Э. Д. Шноре, Асотское городище..., стр. 122.

²⁴⁰ П. Н. Журавлина, Древнерусские привески..., стр. 137.

²⁴¹ А. В. Арциковский, Раскопки на Славне в Новгороде, МИА, 11 (1949), стр. 150—151.

²⁴² Э. Д. Шноре, Асотское городище..., стр. 122, табл. V:23.

²⁴³ П. Н. Журавлина, Древнерусские привески..., стр. 137.

18 pav.

Geliogalių lobiai, Ukmergės raj.:

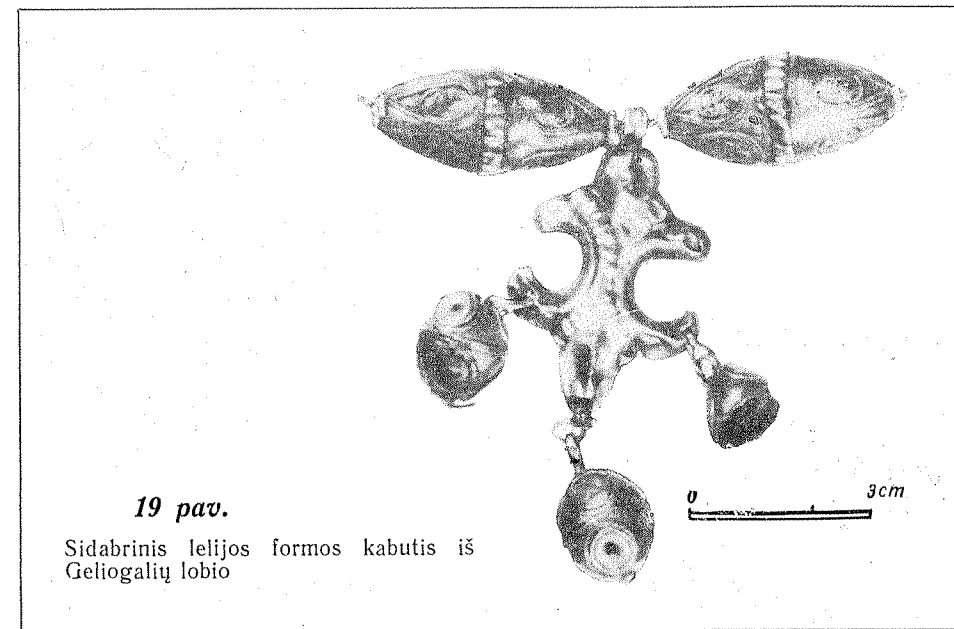
1 — žalvarinės plokštinės segės, 2, 5 — sidabrinės apyrankės, 6 — sidabrinis kaklo papuošalas

Sidabriniai kaklo papuošalai rasti Geliogalių, Ukmergės raj.²⁴⁴, Stakliškių, Prienų raj.²⁴⁵, ir Kretingos apylinkių²⁴⁶ lobiuose.

²⁴⁴ KVIM, inv. Nr. 840:1; C. Engel, Zwei spätheidnische Silberfunde aus altsüdauischen Gebiet, Prussia, 29, Königsberg, 1931, p. 79—87, pav. 12.

²⁴⁵ Lobiai yra VIEM; V. Daugudis, Stakliškių lobiai.

²⁴⁶ KVIM, inv. Nr. 1134:1—11; J. Puzinas, Naujausių..., pav. 96; Lietuvos liaudies menas, Senovės lietuvių papuošalai, 1 knyga, pav. 572.

19 pav.

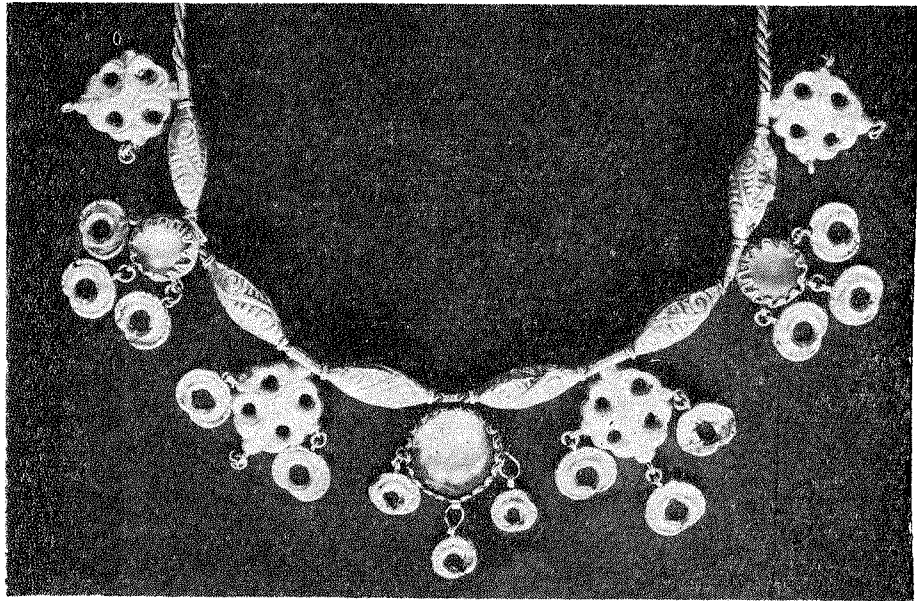
Sidabrinis lelijos formos kabutis iš Geliogalių lobiai

Geliogaliuose rastas kaklo papuošalas yra iš pailgų sidabrinių tuščia-vidurių smailėjančiais galais karoliukų (pav. 18), prie kurių prikabinėti maži sidabriniai lelijos formos kabučiai ir penki dideli tokios pat formos kabučiai su trimis bumbulais iš galų (pav. 19). Papuošalo centre — vienas apskritas balto stiklo kabutis. Karoliukai puošti filigranu.

Labai panašios formos yra Kretingos lobyje rastas kaklo papuošalas, tik jo sidabriniai kabučiai mažesni ir jų lelijos forma ne tokia ryški. Palyginus su Geliogalių kaklo papuošalu, kretingiškis išlikęs geriau. Jo ilgis 45 cm, karoliukų ilgis — 4,5 cm, stiklinio kabučio diametras — 3,8 cm. Karoliai puošti filigrano imitacija (pav. 20).

Didelį susidomėjimą sukėlė sidabrinių lydininių ir sidabrinių papuošalų lobiai, rastas 1957 m. Stakliškėse, Prienų raj.²⁴⁷ Jį sudarė 8 lydininiai, dvi didelės pasaginės segės, 19 apskritinių plokštelių segių, 3 pintais lankeliais apyrankės, tuščiaavidurė žiedo akis, dviejų antkrūtininių papuošalų likučiai ir penki plonos skardos susukti karoliai.

²⁴⁷ Lobiai aprašymą žr.: V. Daugudis, Stakliškių lobiai, „Mokslas ir gyvenimas“, Nr. 12, Vilnius, 1963; tas pats, Stakliškių lobiai, p. 28—30; A. Tautavičius, Papildomi duomenys..., p. 71—72.

20 pav.

Sidabrinis kaklo papuošalas iš Kretingos apylinkių

Stakliškių lobio papuošalų dalys labai panašios į antkrūtininį papuošalą iš Kretingos lobio. Vieną antkrūtininį papuošalą sudarė keturi plonos skardos pailgi kiauri karoliai, prie kurių per vidurį pritvirtintas kryžiaus formos medalionas su trimis prie kryžmų galų prikabintais nedideliais tarsi lelijos formos pakabučiais, du tokios pat formos kabučiai, tik žymiai didesni, buvo pritvirtinti prie karolių²⁴⁸. Puošniausias iš Stakliškių lobio yra medalionas. Išorinė jo pusė puošta įvijomis iš plonų rantytų ir prilydytų vielučių, tarp kurių įstatytos 5 mineralų dalys. Sprendžiant pagal lelijos formos kabučius, karolius ir medalioną, papuošalas nevietinis, nors kiti kartu rasti daiktai yra lietuviški. Kadangi čia turime reikalo su didiko lobiu, tai spėtina, kad dalį daiktų savininkas galėjo ir atsivežti, o dalis galėjo būti pagaminta vietoje. Puošimo bū-

²⁴⁸ V. Daugudis, Stakliškių lobis, 9—11 pav.

das — filigranas — taip pat lietuviams nebūdingas. Jis atėjęs iš slavų, bet juo galėjo puošti ir vietiniai meistrai.

Be minėtųjų, vienas lelijos formos kabutis rastas Krėmalos kapinyne, Kauno raj.²⁴⁹

Aplamai tokių gerai išlikusių kaklo papuošalų kol kas nei kitur Pabaltijyje, nei skandinavų kraštuose nežinoma, nors lelijos formos kabučių aptikta Kijevo lobyje²⁵⁰ ir Kresti vietovėje, arti Jefremovo miesto²⁵¹. Nuo mūsų šalių jie skiriasi tuo, kad pastarieji be bumbulų. Vienas toks kabutis rastas prūsų žemėje, Skomantuose²⁵². Be to, vieną kaklo papuošalą su tokiais kabučiais iš Minsko gubernijos mini savo albume 1866 m. K. Tiškevičius²⁵³. Kabučių rasta rytų slavų pilkapiuose ir piliakalniuose, ypač Smolensko srityje²⁵⁴. Čia aptikta ne tik kabučių, bet ir jų liejimo formų; pastarųjų daugiausia rasta senovės Rusijos lobiuose²⁵⁵. Taigi šių kabučių gamybos centras greičiausiai bus buvusi senovės Rusia.

Aprašytieji kaklo papuošalai yra datuojami XIII—XIV a. Tai liudija lobiuose kartu su jais rasti kiti daiktai. Pavyzdžiui, Kretingos lobyje kaklo papuošalas buvo rastas kartu su dviem sidabrinėmis pintinėmis antkaklėmis, su pintine pasagine sege gyvuliniais į viršų atrietais galais ir sidabriniais lietuviškais ilgaisiais, Stakliškėse — su plokštelinėmis ir pasaginėmis vėlyvomis segėmis. Panašių radinių yra ir Geliogalių lobyje. Ne vietinės, atrodo, šiame lobyje yra ir pintinės antkaklės bei pintinės apyrankės. Kaklo papuošalų vėlyvumą liudytų dar ir rytų slavų žemėse rasti daiktai, puošti filigranu²⁵⁶; puošimas filigranu būdingas rytų slavams, ypač Naugardui ir Kijevui XIII—XV a.²⁵⁷

1952 m. tyrinėjant Stakų pilkapyną, Eišiškių raj., VIII pilkapyje, degintiniame kape Nr. 5, buvo rastas filigraninio „Minsko“ tipo karolio fragmentas²⁵⁸. Daugiau jų kol kas pas mus nerasta. Ypač plačiai jie

²⁴⁹ Ten pat, p. 14.

²⁵⁰ J. Antoniewicz, Niektóre dowody..., p. 267; M. Каргер, Древний Киев..., I, табл. XIV.

²⁵¹ Г. Ф. Корзухина, Русские клады..., стр. 141, Москва—Ленинград, 1954, табл. XXXV:5; J. Antoniewicz, Niektóre dowody..., p. 267.

²⁵² C. Engel, Zwei spätheidnische Silberfunde..., p. 61—671, lent. 1, 4 d.

²⁵³ K. Tyszkiewicz, O kurhanach na Litwie i Rusi zachodniej, Berlin, 1868, tabl. III:5.

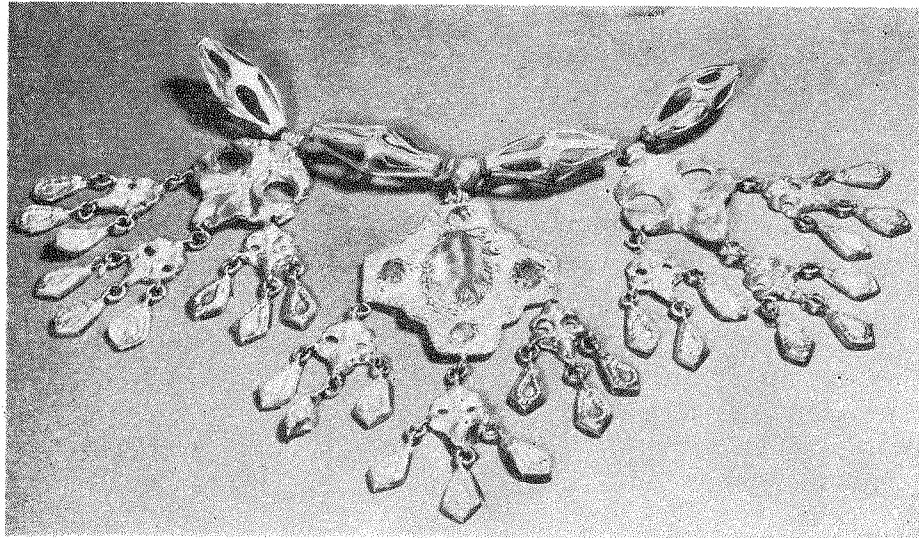
²⁵⁴ Б. А. Рыбаков, Ремесло..., стр. 315—316; т а с р а т s, Торговля..., стр. 129, рис. 86.

²⁵⁵ Б. А. Рыбаков, Ремесло..., стр. 315.

²⁵⁶ Ten pat, p. 330.

²⁵⁷ Ten pat, p. 642—646; M. K. Каргер, Древний Киев..., I, стр. 396.

²⁵⁸ Tyrinėjimų ataskaita LTSR MA Istorijos institute, p. 21.

21 pav.

Filigraniniai karoliai iš Stakliškių

išplitę XII—XIII a. dregovičių, drevlianų pilkapiuose²⁵⁹, iš kur jie, matyt, pateko į Lietuvą.

Kalbant apie filigraninius karolius, reikia pažymėti Geliogalių, Kretingos ir Stakliškių lobiuose aptiktus 25 sidabrinis karolius²⁶⁰. Visi jie ovalo, statinaitės formos, tuščiaaviduriai²⁶¹ (pav. 21), tačiau skirtingo ornamento ir gamybos. Pagaminti iš plonos skardelės, paviršius puoštas spaustiniu (Stakliškės) arba filigraniniu raštu (Geliogaliai, Kretinga). Jų ilgis nuo 3,5 cm iki 3,65 cm, skersmuo — 1,4—1,5 cm.

Panašių karolių rasta XI—XIII a. lobiuose: Jurkovicuose, Kijevo srityse²⁶², Kijeve²⁶³ ir Skomantuose²⁶⁴ (Rytprūsijoje).

²⁵⁹ Б. А. Рыбаков, Ремесло..., стр. 341—342.

²⁶⁰ Geliogaliuose jų rasta 3, Kretingoje — 7, o Stakliškėse — 15.

²⁶¹ V. Daugudis, Stakliškių lobis, pav. 6, 7, 8; O. Navickaitė-Kupcienė, Senosios Rusijos..., 4, 5, 6 pav.

²⁶² Г. Ф. Корзухина, Русские клады..., табл. VII:6.

²⁶³ Ten pat, p. 113, lent. XXXV:5; М. К. Каргер, Древний Киев..., I, табл. XIV.

²⁶⁴ С. Engel, Zwei spätheidnische Silberfunde, p. 81, pav. 12:g.

Stakliškėse rastųjų karolių gamyba skiriasi nuo aprašytųjų. Jie ažūriniai ir žymiai didesni; ilgis — 5 cm, skersmuo — apie 20 cm. Karolių galai bei angų pakraščiai dar puošti filigranu. Tokių karolių kaimyniniuose kraštuose nerasta. Panašių rasta Jurkovicų lobyje, Kijevo srityje²⁶⁵, Vladimiro lobyje prie Kliazmos²⁶⁶ ir šiek tiek Kretuose²⁶⁷. Į Stakliškių karolius savo forma panašūs sidabriniai ir auksiniai Riazanės lobių karoliai²⁶⁸, taip pat dabartinėje Lenkijoje rastieji²⁶⁹.

Iš kur šie karoliai, kol kas dar neišaiškinta. Vieni tyrinėtojai jų gamybos centru laiko Rytų, kiti — Vakarų bei Vidurio Europą, o kai kurie net ir dabartinę Lenkiją²⁷⁰. Tačiau, atsižvelgiant į tai, kad tokių karolių bei panašiu ornamentu puoštų metalinių karolių daugiausia buvo rasta rytų slavų, ypač dregovičių, žemėse²⁷¹, galima spėti, kad jie pateko iš rytų slavų arba buvo pagaminti vietoje, pagal atsigabentus iš ten pavyzdžius.

Iš senovės Rusijos Lietuvoje yra taip pat ir stiklinės apyrankės.

Jų Lietuvoje rasta labai nedaug, tik Vilniuje, Pilies kalne. Daugiausia jų aptikta per tyrinėjimus 1940 m.²⁷² Keli fragmentai (tikriausiai nežinoma, kiek) buvo rasti ir 1938 m.²⁷³

1940 m. buvo rasta trys fragmentai geltonos spalvos ir trys fragmentai juodos spalvos apyrankių. Iš fragmento matyti, kad geltonos spalvos apyrankė buvusi puošta tankiu įkypu (vijimo imitacija) raštu. Žaliomis įkypomis juostomis buvo puoštas taip pat ir juodos apyrankės fragmentas. Kiti fragmentai neornamentuoti.

²⁶⁵ Г. Ф. Корзухина, Русские клады..., стр. 84, табл. VII:7—11.

²⁶⁶ Ten pat, p. 146—147, lent. LXI.

²⁶⁷ Ten pat, p. 140—141, lent. LV.

²⁶⁸ А. Л. Монгайт, Старая Рязань, МИА, 49 (1955), стр. 140—153, рис. 113, 116:1, 118:5.

²⁶⁹ R. Jakimowicz, O pochodzeniu ozdób srebrnych, znalezionych w skarbach wczesnohistorycznych, WA, 12, p. 114—117, tabl.: XIV:X, XVII:XIX, XXIV; tas pats, Über die Herkunft der Hacksilberfunde, Congressus secundus, p. 257, 259.

²⁷⁰ J. Kostrzewski, O pochodzeniu ozdób srebrnych z polskich skarbow wszesnosredniowiecznych, „Stavia antiqua“, IX, Warszawa—Poznań, 1962, p. 139—211.

²⁷¹ Zr. V. Sedovo recenziją apie knygą: «Ф. Д. Гуревич, Древности Белорусского Помеманья, Москва—Ленинград, 1962» — СА, I (1966), стр. 311.

²⁷² E. ir V. Holubovičiai, Gedimino kalno Vilniuje 1940 m. kasinėjimų pranešimas, atspaudas iš „Lietuvos praeities“, I, Kaunas (1941), 2 sąs., p. 20, 24.

²⁷³ „Kurjer Wileński“, 1938, Nr. 225, 288; J. Jurginis, V. Merkys, A. Tautavičius, Vilniaus miesto istorija, p. 24.

Stiklinių apyrankių rasta ir Latvijoje, Ašotės piliakalnyje²⁷⁴, kur jos taip pat laikomos atvežtomis iš rytų slavų²⁷⁵.

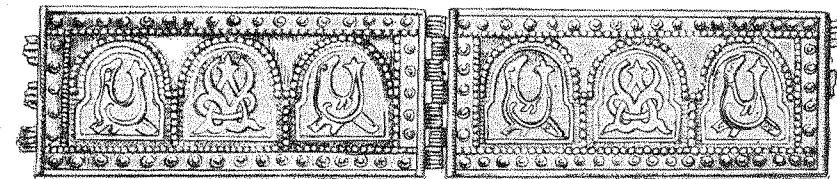
Nemaža stiklinių apyrankių bei jų fragmentų iš XII—XIII a. aptikta per tyrinėjimus Gardino pilyje²⁷⁶.

Stiklinių apyrankių gamyba senovės Rusioje buvo tuo metu smarkiai išsivysčiusi. Todėl nenuostabu, kad senovės Rusioje beveik nėra nė vieno piliakalnio, kur nebūtų rasta mėlynų, žalių, geltonų stiklinių apyrankių iš XI—XII a.²⁷⁷ Ne šimtais, o tūkstančiais²⁷⁸ rasta jų, tyrinėjant ir senuosius miestus, pavyzdžiui, Kijevą, Naugardą. Naugarde iki 1956 m., B. Kolčino duomenimis, buvo rasta 2309 apyrankės, datuojamos XI—XIII amžiumi²⁷⁹. Daug jų rasta Polocke bei Drucke. Polocko stiklinės apyrankės rinkoje turėjo didelę paklausą²⁸⁰.

Visa tai rodo, kad senovės Rusios stikliai apyrankes gamino ne tik siaurai rinkai, bet ir eksportui.

Pasakyti, iš kurio miesto, iš Kijevo ar Naugardo, atėjo į Lietuvą šios apyrankės, iki šiol yra sunku. Paskutiniu metu manoma, kad iki XI a. prekyboje su Pabaltijo kraštais pagrindinį vaidmenį vaidino Kijevas, o nuo XI—XII a.—Naugardas²⁸¹. Taigi greičiausiai stiklinės apyrankės į Lietuvą pateko iš Naugardo, ypač kad jos Lietuvoje pasirodė tik XII—XIII a. Pvz., Vilniuje jos buvo rastos XII—XIII a. sluoksniuose²⁸². Bet jos galėjo patekti ir iš Polocko žemių, ypač kad Polocko žemė buvo jungiamoji grandis prekyboje tarp Pabaltijo ir senovės Rusios²⁸³.

Sidabrinė Kijevo tipo apyrankė kol kas vienintelis radinys ne tik Lietuvoje, bet ir visam Pabaltijyje (pav. 22). Ji buvo rasta 1933 m. Kaune, Šančių lobyje²⁸⁴. Idomi apyrankės forma ir ornamento atlikimas. Literatūroje ji vadinama juodinta-auksinta Kijevo tipo apy-

22 pav.

Sidabrinė Kijevo tipo apyrankė iš Šančių lobio (Kauno m.)

ranke²⁸⁵. Ji yra sudaryta iš dviejų gana plačių (3,8 cm) gaubtų sidabrinųjų juostų, sujungtų nareliais. Vienos juostos ilgis—9,8 cm; vienas šonas susegimo vietoje atrupėjęs. Ypač įdomus juostų puošimas. Patys pakraščiuokai ornamentuoti iškilais taškučiais. Lygiagrečiai su jais eina sidabrinė viela, puošta karoliukų imitacija, o likusioji apyrankės dalis—suskirstyta tarsi į arkas, kurių viduryje įkomponuoti stilizuoti paukščiukai ir kunigaikščių Riurikovičių ženklai. Jie atlikti senovės Rusiai būdingu vadinamuoju juodinimo-auksinimo būdu. Arkos apvedžiotos sidabrine, kaip ir pakraščiuokai, viela, imituojančia karoliukus. Patys galai puošti sidabrinųjų įvijų imitacija.

Šio tipo apyrankės neišplitusios. Jos žinomos senovės Rusioje ir laikomos pačia geriausia ir svarbiausia jos juvelyrų gamybos šaka²⁸⁶. Daugiausia kol kas jų aptikta Kijevo lobiuose, kur, be gatavų apyrankių, rasta ir viena liejimo forma²⁸⁷. Rasta jų taip pat ir Černigove, Vladimire, Tverėje²⁸⁸. Be to, viena tokio tipo apyrankė aptikta Molotovo lobyje, Baltarusijos TSR²⁸⁹. Beveik visos jos rastos lobiuose.

B. Rybakovas aukščiau aprašytas apyrankes geografiniu atžvilgiu skirsto į tris grupes: Vladimiro, Kijevo ir Haličo²⁹⁰. Daugiausia jos skiriasi tik ornamentu bei jo sukomponavimu. Populiariausios ir daugiausia paplitusios Kijevo tipo apyrankės. Joms būdingas paviršiaus suskirsty-

²⁷⁴ Ю. Л. Шапова, И. В. Дайга, Стекланные бусы..., стр. 195.

²⁷⁵ Э. Д. Шноре, Асотское городище, стр. 122.

²⁷⁶ Н. Н. Воронин, Древнее Гродно, МИА, 41, (1954), стр. 67.

²⁷⁷ Б. А. Рыбаков, Ремесло..., стр. 397, 459.

²⁷⁸ М. К. Каргер, Древний Киев..., стр. 408.

²⁷⁹ Б. А. Колчин, Топография Неревского раскопа, МИА, 55 (1956), стр. 122—124.

²⁸⁰ Л. П. Алексеев, Полоцкая земля..., стр. 110.

²⁸¹ М. Т. Лучинский, Деньги на Руси IX—XII вв., изд. Казанского университета, 1958, стр. 133.

²⁸² „Kurjer Wileński“ (1938), p. 225, 288.

²⁸³ А. П. Алексеев, Полоцкая земля..., стр. 108.

²⁸⁴ Kauno Valstybinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus, dienyno Nr. 45 ir 1072 (toliau KVDM); G. V. Fedorovas, Lobių..., p. 205; O. Navickaitė-Kuncienė, Senosios Rusios..., 7 pav.; J. Antoniewicz, Nektóre średniowieczne skarby, rys. 3.

²⁸⁵ G. V. Fedorovas, Lobių..., p. 190.

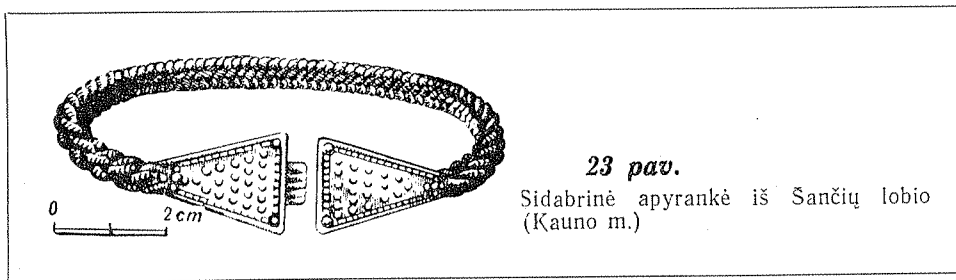
²⁸⁶ Б. А. Рыбаков, Ремесло..., стр. 265.

²⁸⁷ Г. Ф. Корзунна, Русские клады..., табл. XXXV:1, XXXVII:10, XI:1, 2; Б. А. Рыбаков, Ремесло..., стр. 265—269, рис. 59—61; М. К. Каргер, Древний Киев..., табл. XI, XIII.

²⁸⁸ Б. А. Рыбаков, Ремесло..., стр. 265.

²⁸⁹ W. Antoniewicz, Archeologia Polski, Warszawa, 1928, tabl. XLIII:2.

²⁹⁰ Б. А. Рыбаков, Ремесло..., стр. 265.

23 pav.

Sidabrinė apyrankė iš Šančių lobio
(Kauno m.)

mas į atskiras arkas, kuriose įkomponuoti daugiausia žmonės, kentaurai, medžiai ir žvėrys²⁹¹.

Šančiuose rastoji apyrankė pagal atlikimą bei ornamentą priklauso Kijevo gamybos centrui, iš kur, matyt, ji ir pateko į Lietuvą.

Šančių lobio apyrankė pagal gamybos, ypač juodinimo ir auksinimo, būdą yra ankstesnė už visą lobį. Juodinimas-auksinimas senovės Rusios miestuose buvo žinomas jau X a., bet ypač jis išplito XI—XIII a.²⁹² Šančių apyrankė yra taip pat ne vėlesnė, kaip iš XIII a. pirmosios pusės.

Sidabrinė pintinė-vytinė apyrankė rasta taip pat Šančių lobyje²⁹³, kartu su Kijevo tipo apyranke. Jos lankelis (8 mm storio) darytas dvejopai: ir vytas, ir pintas; vytas iš keturių sidabrinių vielių, kurios pintos iš plonyčių vielelių (pav. 23). Galai plokšti, užsibaigia trikampio formos plokštelėmis, kurios buvo sukabinamos tam tikru užsegimu; jo išlikusi tik viena pusė, antroji — nulūžusi. Apyrankės diametras 8 cm, plokštelių — 2,5 cm. Jos ornamentuotos grūdeliais. Šis puošimo būdas, kaip juodinimas-auksinimas, filigranas, būdingas IX—XII a. senovės Rusios papuošalams. Sprendžiant pagal šį ornamentą, manoma, kad ir sidabrinė pintinė-vytinė apyrankė pateko į Lietuvą XII—XIII a. kartu su aukščiau aprašyta Kijevo tipo apyranke.

Stiklinių žiedų Lietuvoje taip pat nedaug. Tuo tarpu jų težinoma tik tai vienas fragmentas iš Mažulonių piliakalnio²⁹⁴. Žiedas buvęs iš geltonos spalvos nepermatomo stiklo.

²⁹¹ Ten pat, p. 267—269.

²⁹² Б. А. Рыбаков, Ремесло, История культуры древней Руси (toliau — ИКДР), I, стр. 134—135; Б. А. Рыбаков, Ремесло..., стр. 320—324; А. Б. Арциховский, Одежда, ИКДР, I, стр. 262.

²⁹³ KVIM, 107:1; G. B. Fedorovas, Lobių..., p. 190; O. Navickaitė-Kuncienė, Senovės Rusios..., 8 pav.

²⁹⁴ VE, 789/32; V. Daugudis, Mažulonių piliakalnis, p. 30.

Žiedų mažiau rasta taip pat ir senovės Rusios miestuose. Daugiausia jų aptikta Kijeve ir miestuose netoli jo²⁹⁵, iš kur jie, matyt, ir pateko į Lietuvą.

Žiedai buvo ne tokie populiarūs, kaip apyrankės, juos daugiausia nešiojo miestiečiai; senovės Rusioje jie rasti tik tai miestuose.

Stikliniai žiedai yra vienalaikiai su stiklinėmis apyrankėmis — priklauso XII—XIII a.

* * *

Peržvelgus atvežtuosius iš senovės Rusios daiktus, matyti, kad prekybiniai ryšiai, mainai, tarp lietuvių ir slavų genčių, užsi-mezgę nuo pirmųjų m. e. šimtmečių, nenutrūko, vystėsi toliau ir II tūkst-antmečio pradžioje dar labiau suaktyvėjo. Tai rodo šio laikotarpio Lietuvos archeologinėje medžiagoje gausiau pasirodę daiktai iš rytų slavų. Beveik visi jie rasti piliakalniuose — smulkesnių ar stambesnių žemvaldžių gyvenvietėse, lobiuose ar turtingųjų kapuose. Vadinas, prekyba su tolimaisiais kraštais buvo suinteresuota to meto diduomenė, kuriai reikėjo pirmiausia gatavų daiktų.

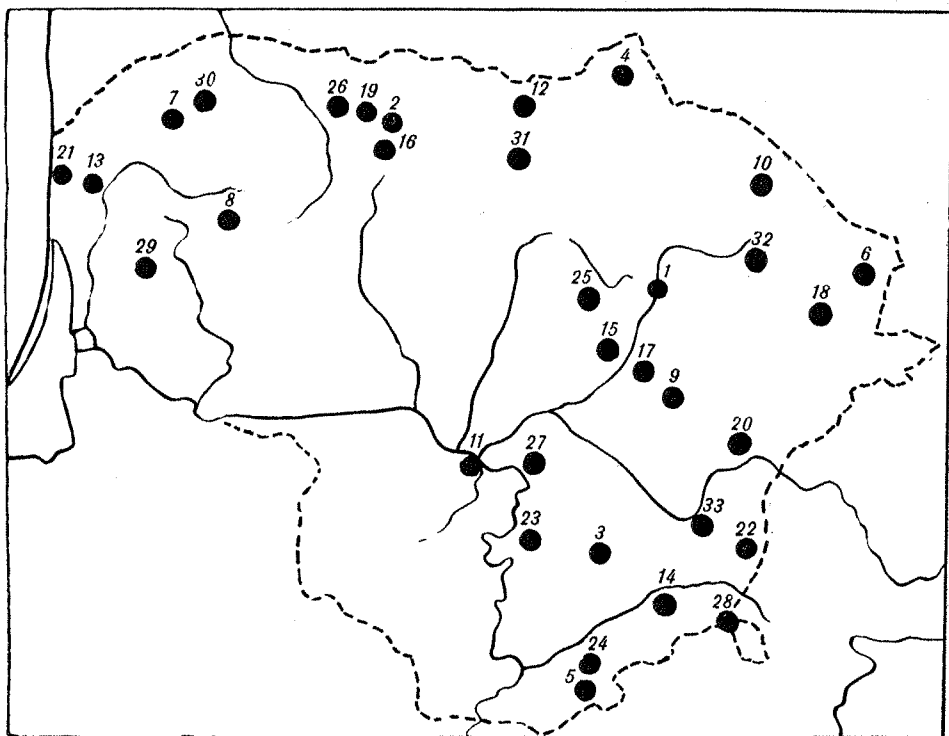
Įsiveždavo, kaip matyti, daugiausia prabangos dalykų, papuošalų, o mažiausiai — įrankių; iš jų atsivežti buvo tik šiferiniai varpsteliai. Visi kiti įrankiai tuo metu buvo vietiniai ir gaminti jie iš vietinės žaliavos: geležies, medžio, akmens, kaulo, molio ir pan.

Atvežtiniai iš senovės Rusios daiktai, sprendžiant pagal jų išplitimą, daugiausia buvo žinomi rytų ir šiaurės Lietuvoje; mažiausiai jų vakarų bei pietų Lietuvoje (pav. 24). Prekiauta su senovės Rusia jau anksčiau nusistovėjusiais prekybos keliais.

III. PREKYBA SU VAKARŲ EUROPOS KRAŠTAIS

Lietuva prekybinius ryšius palaikė ne tik su Rytais, bet ir su Vakarų Europa. Tuo metu stambūs amatų ir prekybos centrai buvo Birka — Skandinavijoje, Visbis — Gotlando saloje, Haitebiu — Jutlandijos pusiasalyje ir kiti, gyvai prekyvę tiek su Vakarų Europa, tiek ir su Pabaltiju, į kur siuntė dalį savo gaminių: ginklų, papuošalų, žirgo ap-rangos reikmenų, žaliavos ir pirko didelį poreikavimą turinčius to meto rinkoje kailius ir vašką.

²⁹⁵ М. К. Каргер, Древний Киев..., стр. 408; Б. А. Рыбаков, Ремесло..., стр. 398.

24 pav.

Daiktų, atvežtų iš senovės Rusios, paplitimas Lietuvoje (vietovių sąrašą žr. priede Nr. 5)

1. PREKYBA SU SKANDINAVŲ KRAŠTAIS

Lietuvių genčių prekyboje su Vakarais pagrindinį vaidmenį vaidino Skandinavijos kraštai. Per juos, kaip svarbiausią tarpininką, į Lietuvą atėjo prekės iš kitų kraštų, pvz., kalavijai iš Pareinės.

Skandinaviškas importas Lietuvoje pasirodė kartu su vikingais Rytų Europoje ir Pabaltijyje. Pirmieji vikingų pėdsakai Pabaltijyje pastebėti jau VII a. viduryje²⁹⁶, bet ypač jų padaugėja VIII a. pabaigoje—IX a. pradžioje.

²⁹⁶ Latvijos TSR teritorijoje — Grobinėje (Zėburgo vietovėje) rasta VII a. vidurio skandinaviškų daiktų ir skandinaviškų kapų (B. Nerman, Grobin..., p. 92).

Vienas iš žymesnių žygių į Pabaltijį, Lietuvą, yra Apuolės (Skundo raj.) pilies užpuolimas 853 m., aprašytas Bremeno arkivyskupo Rimberto²⁹⁷.

Vikingai bandė steigti savo kolonijas Pabaltijyje ir net toliau Rytų Europoje (Ladogos sritis)²⁹⁸. Arčiausios Lietuvai vikingų kolonijos buvo: Latvijoje — Grobinė (Seeburg), Rytprūsiose — Višniovas (Viskiantai) ir Elblongas (Trusas) ir kt.²⁹⁹

Prie šių kolonijų B. Nermanas priskiria ir mūsų Apuolę³⁰⁰, remdamasis čia rastu moliniu puodeliu ir žalvariniu kiaurakryžmiu smeigtuku. Tačiau šiam teiginiui paremti tokių duomenų per maža. Svarbiausia, kad iki šiol čia niekur nerasta vikingų kapų, kurie, kaip žinia, buvo rasti Grobinėje, Viskiantuose, Elblonge ir kt.

Vikingų žygiai VII a. pabaigoje—IX a. pagyvina skandinavų prekybą su Rytų Pabaltijiu. Tai liudija Lietuvoje rasti skandinaviški daiktai ir rašytiniai šaltiniai, tik, deja, negausūs, fragmentiški.

Paminėtinas 1075 m. Adomo Bremeniečio pasisakymas apie žemių, arba prūsų, būdą bei jų prekybinius santykius su vakariniiais slavais ir skandinavais³⁰¹.

Lietuvių gentys IX—XIII a. gyviausiai prekiavo su skandinavų kraštais.

a. Ginklai

Ginklai buvo svarbi prekė, prekiaujant tiek su Skandinavija, tiek su kitais Vakarų Europos kraštais. Tai rodo ir vėlesni rašytiniai šaltiniai. Pvz., popiežius Honorijus III 1218.V.15 laiške Prūsijos vyskupui rašė: „Kaip girdėjome, Prūsijos pagonys patys neturi nei ginklų, nei geležies, nei druskos ir visa tai gauna iš kaimyninių krikščionių“³⁰². 1254 m. popiežius Inocentas IV, ruošdamas kryžiaus žygį prieš lietuvius, rašė: „...iš tiesų, kad sudarytų pavojų tikintiesiems krikščionims, tų kraštų pagonys atsiveždavo ginklų, drabužių, druskos ir kitų gyvenimo reikmenų tąja upe, kuri yra tarp Livonijos bei Prūsijos, vietos žmonių vadinama Nemunu (Memele)...“³⁰³.

²⁹⁷ LIS, I, p. 21—22.

²⁹⁸ W. J. Raudonikas, Die Normannen der Wikingerzeit und das Ladogagebiet, Stockholm, 1930.

²⁹⁹ B. Nerman, Grobin..., pav. 1.

³⁰⁰ B. Nerman, Grobin..., p. 186.

³⁰¹ LIS, I, p. 24—25.

³⁰² Полное собрание русских летописей, Петербург, 1908, стр. 856—857.

³⁰³ LIS, I, p. 29.

Ginklai, žinoma, galėjo į Lietuvą patekti ne vien per prekybą, bet ir per susirėmimus, kaip karo grobis. Tai liudija ir rašytiniai šaltiniai. Pvz., Ipatijaus metraštyje, aprašant 1262 m. lietuvių mūšį prie Nevelio, nurodoma, kad, lietuviams mūšį pralaimėjus, jų palikti pabalnoti žirgai, skydai, ietys ir šalmi buvo surinkti ir kaip karo grobis atiduoti kunigaikščiui Danilai³⁰⁴.

Kalavijai sudaro gausiausią atvežtinių dirbinių grupę. Kalavijas buvo ne eilinio bendruomenininko ar kario ginklas, o diduomenės nario ginklas.

Buržuazinėje istoriografijoje dauguma kalavijų buvo laikomi vikiniais, atvežtais iš Skandinavijos. Tačiau, pagyvėjus tyrinėjimams ir susikaupus daugiau archeologinės medžiagos, paaiškėjo, kad kalavijai gaminti daugelyje šalių³⁰⁵. Ir Lietuvoje rastųjų didelė dalis yra vietiniai; įvežtinių tėra nedaug.

Kalavijai pateko iš kelių gamybos centrų, visų pirma iš Pareinės — žymaus to meto gerų kalavijų gamybos centro³⁰⁶.

Pareinės kalavijai Lietuvoje rasti šiose vietovėse: Laiviuose, Kretingos raj., kape Nr. 124³⁰⁷ (chronologiškai jis pats ankščiausias, būdingas VIII—IX a.)³⁰⁸, Stragnuose, Šilutės raj.³⁰⁹, Palangoje, kape Nr. 49³¹⁰, Anduliuose, Klaipėdos raj.³¹¹, Paalksniuose, Kelmės raj.³¹², ir Liškiavoje, Lazdijų raj.³¹³; Palangos ir Andulių kalavijai datuojami X—XI a.³¹⁴

Iš Pareinės yra taip pat ir Sargėnų prie Kauno (XI a.)³¹⁵, Martyniškių, Kėdainių raj. (pav. 25:2)³¹⁶, ir Paalksnių, Kelmės raj.³¹⁷, kalavijai.

³⁰⁴ LIŠ, I, p. 35.

³⁰⁵ Б. А. Рыбаков, Торговля..., стр. 221—224; J. Zak, Problem pochodzenia mieczów tzw. „wikingskich“ na ziemiach Zachodnio-slawiańskich, głównie polskich, Archeologia Polski, 4, zes. 2, Warszawa—Wrocław (1960), p. 297; А. Н. Кирпичников, Мечи..., СА, 4 (1961), стр. 179—197; R. Volkaitė-Kulikauskienė, Kalavijai..., p. 197—223.

³⁰⁶ A. Nadolski, Studia nad uzbrojeniem polskim w X, XI, XII wieku, Łódź, 1954, p. 31.

³⁰⁷ Kalavijas yra VIEM, 2:622^a; R. Volkaitė-Kulikauskienė, Kalavijai..., 7 pav.

³⁰⁸ R. Volkaitė-Kulikauskienė, Kalavijai..., p. 205.

³⁰⁹ VIEM, inv. Nr. AR 38:2518.

³¹⁰ VIEM, inv. Nr. AR 396:420.

³¹¹ J. Zak, Problem..., p. 301; R. Volkaitė-Kulikauskienė, Kalavijai..., p. 207.

³¹² А. К. Антейн, Древнее оружие из дамаской стали в Литве, Материалы VI-ой конференции по истории науки в Прибалтике, Вильнюс, 1965, стр. 79.

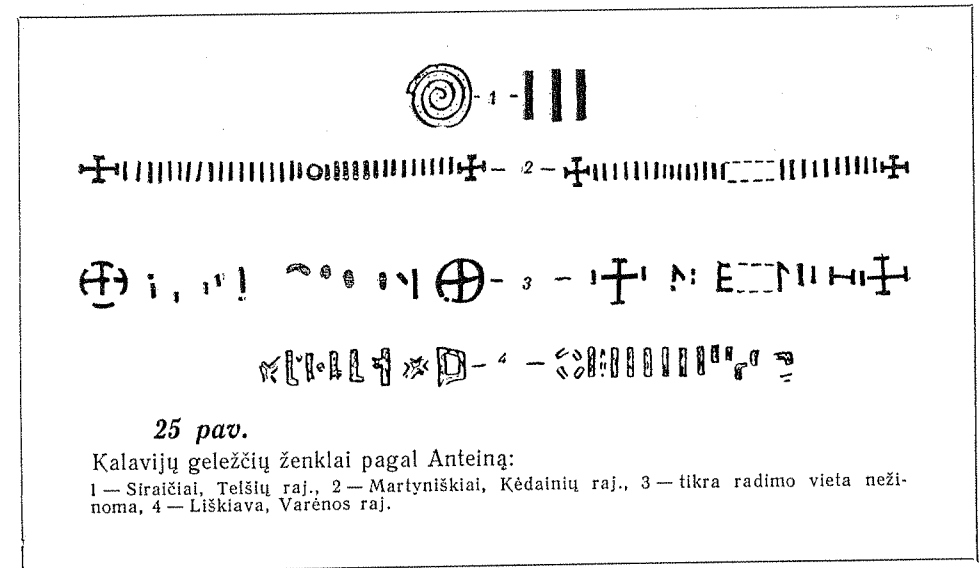
³¹³ Тен пат.

³¹⁴ R. Volkaitė-Kulikauskienė, Kalavijai..., p. 207.

³¹⁵ KVIM, inv. Nr. 1666.

³¹⁶ KVIM, inv. Nr. 883.

³¹⁷ К. Антейн, Древнее оружие..., стр. 79.

25 pav.

Kalavijų geležčių ženklai pagal Anteiną:

1 — Straičiai, Telšių raj., 2 — Martyniškių, Kėdainių raj., 3 — tikra radimo vieta nežinoma, 4 — Liškiava, Varėnos raj.

Pastarųjų geležtės ornamentuotos. Ypač ryškus Sargėnų kalavijo geležtės ornamentas (pav. 26). Jos vienoje pusėje stilizuoti ereliai, o kitoje — kažkoks užrašas³¹⁸ greičiausiai dirbtuvės pavadinimas. Visiškai identiškas kalavijas rastas Suomijoje³¹⁹.

Dirbtuvių pavadinimo užrašą „ULFBERTH“ turi Martyniškių ir Paalksnių kalavijai, bet jie nuo sargėniško skiriasi tuo, kad neturi ornamentuoto antrojoje geležtės pusėje. Reikia pasakyti, jog kalavijų su užrašais ant geležtės kaimyniniuose kraštuose, pvz., Latvijoje, rasta žymiai daugiau — 7³²⁰, Kaliningrado srityje, vien Linkūnuose — keli egzemplioriai³²¹, o Lietuvoje tuo tarpu tik trys. Žymiai daugiau Latvijoje rasta ir kitų rūšių atvežtinių kalavijų.

Visi šie Pareinės kalavijai į Lietuvą pateko, greičiausiai tarpininkaujant skandinavų kraštams³²². Svarbų vaidmenį čia vaidino Gotlando

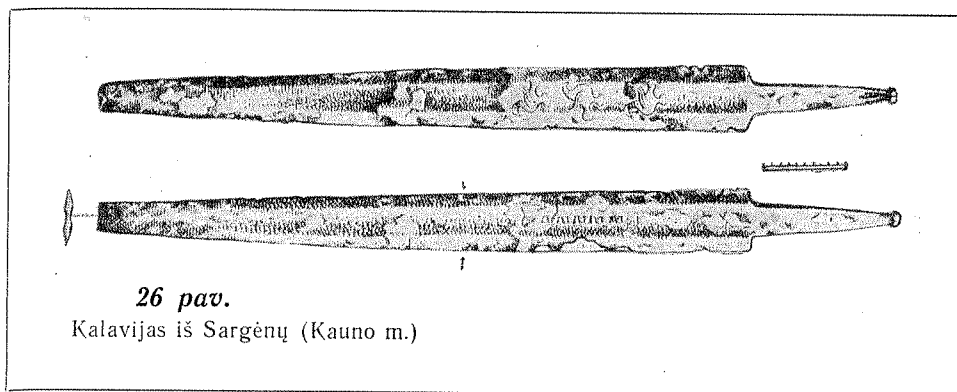
³¹⁸ Kalavijo aprašymą ir ornamentą žr. J. Sadauskaitė, Dėl Sargėnuose rasto kalavijo ornamentuota geležte kilmės ir datavimo, MAD, 1(14) (1963), p. 91—97.

³¹⁹ C. A. Nordman, Schatzfunde und Handels-Verbindungen in Finlands Wikingerzeit—Acta Archeologica, XIII, Fasc. 1—4, Munksgard, 1942, Abb. 5; E. Kivikoski, Die Eisenzeit Finlands, II, Helsinki, 1951, lent. 786; J. Leppäaho, Späteisenzeitliche Waffen aus Finland, Helsinki, 1964, Fasc. 36.

³²⁰ E. C. Мугуревич, Восточная Латвия..., стр. 49.

³²¹ C. Engel, Beiträge..., pav. 3.

³²² R. Volkaitė-Kulikauskienė, Kalavijai..., p. 224.

26 pav.

Kalavijas iš Sargėnų (Kauno m.)

pirkliai. Tai patvirtina ir rašytiniai šaltiniai. Pvz., 1229.II.16 d. popiežius Grigalius IX draudė Gotlando pirkliams pagonims parduoti ginklų³²³.

Antras centras, iš kurio į Lietuvą pateko dalis kalavijų, yra Skandinavija. Neabejotinai vikinginiais kalavijais galima laikyti tuos, kurių apdaila skandinaviško stiliaus³²⁴, pavyzdžiui, kalavijai puošti pintiniu raštu ir su gyvūniniais motyvais.

Skandinaviškais, pagal paskutinius tyrinėjimų duomenis, laikomi kalavijai iš Viešvilės³²⁵ (X a. pab.), Plungės apylinkių³²⁶ (X a.—XI a.) ir Žvirblių, Vilniaus raj. (X a.)³²⁷.

Desiukiškėse, Ukmergės raj., rastas vienas itališkas kalavijas (XI—XII a.)³²⁸ iš Florencijos. Į Lietuvą jis pateko per Skandinaviją — pagrindinį prekybos tarpininką tarp Pabaltijo ir Vakarų Europos kraštų.

Skandinaviškam importui priskiriami ir žalvariniai kalavijų makštų apkalai, rasti Žąsine³²⁹, Bikavėnuose, Šilutės raj. (kaupuose Nr. 111, 117)³³⁰, ir Vėžaičiuose, Šilutės raj.³³¹ Apkalas iš Žąsino —

³²³ J. Jurginis, Baudžiavos..., p. 76.

³²⁴ R. Volkaitė-Kulikauskienė, Kalavijai..., p. 223.

³²⁵ KVIM, inv. Nr. 810:43; R. Volkaitė-Kulikauskienė, Kalavijai..., p. 225.

³²⁶ Telšių Kraštotyros muziejus, inv. Nr. 1214; R. Volkaitė-Kulikauskienė, Kalavijai..., 15 pav., p. 213—214.

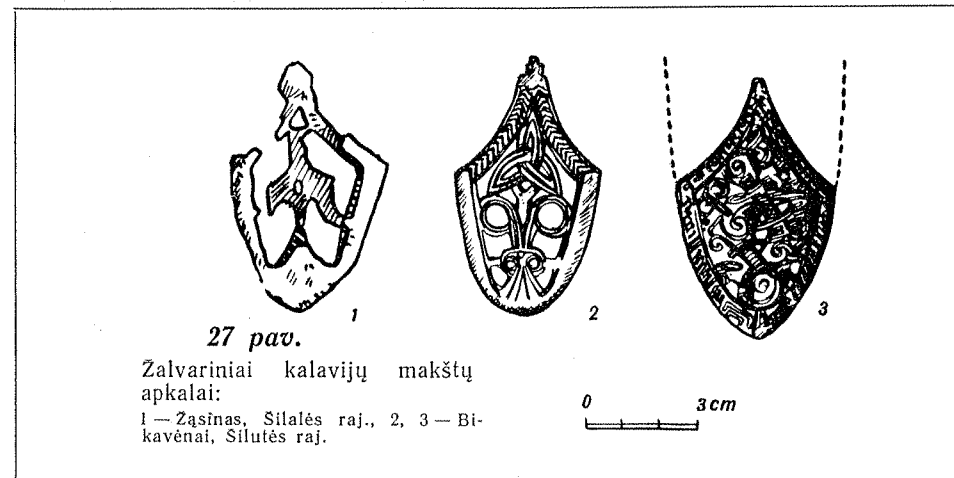
³²⁷ Radynys yra Varšuvos archeologijos muziejuje. Zr. Encyklopedia Polska, 4, Prehistoria ziem polskich, lent. 100:20; R. Volkaitė-Kulikauskienė, Kalavijai..., p. 214—215.

³²⁸ R. Volkaitė-Kulikauskienė, Kalavijai..., p. 221, 21 pav.

³²⁹ KVIM, inv. 843:2; LAB, p. 424, 296 pav. 4.

³³⁰ VIEM, AR 490:300, 328; М. Михельбертас, А. Таутавичюс, Раскопки института Истории АН Литовской ССР. Археологические открытия 1967 года, Москва, 1968, стр. 264.

³³¹ Šilutės Kraštotyros muziejuje inv. Nr. 1127/10.

27 pav.

Žalvariniai kalavijų makštų apkalai:

1 — Žąsinas, Silalės raj., 2, 3 — Bikavėnai, Šilutės raj.

0 3 cm

ažūrinis, puoštas tarsi paukščio siluetu viduryje (pav. 27:1). Ažūriniai yra taip pat ir Bikavėnų (pav. 27:2, 3) bei Vėžaičiuose rasti kalavijų makštų apkalai, tik jų ornamentas skirtingas. Jie puošti pynute.

Panašių apkalų daugiausia rasta rytų Švedijoje³³², ypač daug Birkoje³³³. Be Švedijos, tokių pat apkalų aptikta Pabaltijyje³³⁴, Suomijoje³³⁵ ir įvairiose Rusijos vietovėse³³⁶.

Ažūrinis gyvūninis ir pintinis ornamentas lietuviams ir iš viso baltams nebūdingas. Mėgstamiausias jis buvo Švedijoje³³⁷, kur labai plito VIII a. antrojoje pusėje³³⁸, išsilaikydamas net iki XII a.³³⁹ Žąsine rasti kalavijo makštų apkalai datuojami IX a., o tuo tarpu Bikavėnų, pagal visą kapinyno medžiagą, datuoti X—XI a.

³³² B. Nerman, Die Verbindungen..., p. 95—96; P. Paulsen, Schwertortbänder der Wikingerzeit, Stuttgart, 1953, p. 26, Abb. 20, 21, 23.

³³³ H. Arbmán, Birka..., I, Taf. 4:1, 5:6, 7.

³³⁴ A. M. Taligren, Zur Archäologies Eestis, II, Von 500 bis etwa 1250 Chr., lent. 5:8, Tartu, 1925; B. Nerman, Die Verbindungen..., pav. 86, 87.

³³⁵ E. Kivikoski, Die Eisenzeit Finlands..., II, Taf. 100:788.

³³⁶ Г. Ф. Корзухина, Из истории древнерусского оружия XI в., СА, XIII, 1950; P. Paulsen, Schwertortbänder..., pav. 19, 26; E. Oxenstierna, Die Wikinger..., lent. 37, Stuttgart, 1959.

³³⁷ B. Nerman, Die Verbindungen..., p. 95—105.

³³⁸ H. Arbmán, Schweden und das Karolingische Reich, p. 121, pav. 19, 20.

³³⁹ P. Paulsen, Schwertortbänder..., p. 33.

Šių apkalų ornamentas ir tai, jog Švedijoje rasta tokių makštų apkalų liejimo formų³⁴⁰, leidžia teigti, kad jie pateko iš Švedijos, greičiausiai Birkos miesto, kur buvo labiausiai paplitę.

Be kalavijų bei jų makštų apkalų, į Lietuvą buvo įvežami ir ietigaliai³⁴¹. Jų geležtės ilgos siauros, o įmovos puoštos įrėžtais grioveliais, sudarančiais tarsi skliautus. Šių ietigalių forma panaši į Lietuvoje rastųjų juostinių ietigalių formą. Jų ilgis gana įvairus. Pavyzdžiui, Čiobiškyje rastas vienas ietigalis 43 cm ilgio, o antras — 45 cm, Laivių ietigalis — 31,5 cm, buv. Kauno gubernijoje rastasis — 20,9 cm ilgio (pav. 28).

Chronologiškai Lietuvoje rastus skliautiniu raštu puoštus įmovinius ietigalius reikėtų skirti IX a. Tai liudija Čiobiškio pilkapių ir Laivių kapinyno medžiaga; ietigaliai čia buvo rasti kartu su šiam laikotarpiui būdinga medžiaga. Pavyzdžiui, Laiviuose jie rasti su VIII a. pabaigos — IX a. pradžios kalaviju.

IX a. E. Kivikoski datuoja taip pat ir Suomijoje rastus tokios pat formos ietigalius³⁴². Norvegijoje jie datuojami VII—VIII a.³⁴³ Tuo tarpu pagal lenkų archeologą A. Nadolskį, jie vėlesni, būdingi XI a.³⁴⁴ Tačiau mūsų medžiaga rodo, kad jie būdingi IX a.

Tokiu ornamentu puoštų ietigalių rasta Višniove (Viskiautuose), buv. Linkūnuose (Kaliningrado sritis, Sovietų Sąj. raj.)³⁴⁵, Grobinėje, Latvijos TSR teritorijoje³⁴⁶, Suomijoje, Norvegijoje³⁴⁷ ir Lenkijoje³⁴⁸; daugiausia jie paplitę Skandinavijoje³⁴⁹. Greičiausiai iš Skandinavijos yra

³⁴⁰ B. Nerman, Die Verbindungen..., p. 96, pav. 88; P. Paulsen, Schwertortbänder..., pav. 22.

³⁴¹ Bikavėnai, Silutės raj. (SKM, 4307/10), Čiobiškis, Sirvintų raj. (pilk. D., 2 eg., VIEM, AR, 426:53, 54), Laiviai, Kretingos raj. (kapas Nr. 124, VIEM), buv. Kauno gubernija (KVIM, inv. Nr. 928:3), Upyna, Silalės raj. (kapai nr. 7, 17, 35, 62, VIEM inv. Nr. AR, 445:25, 26, 94, 132, 225), Zvirbliai, Vilniaus raj. (R. Jakimowicz, Prehistoria ziem polskich, Encyklopedia Polska, 4, 100:3) ir du yra iš Vilniaus apylinkių, be tikslios radimo vietos (VIEM, inv. Nr. AR, 384: 783, 856).

³⁴² E. Kivikoski, Die Eisenzeit..., p. 17, lent. 101:796.

³⁴³ H. Salmo, Die Waffen der Merowingerzeit in Finland, Helsinki, 1938, p. 197.

³⁴⁴ A. Nadolski, Studia..., p. 54.

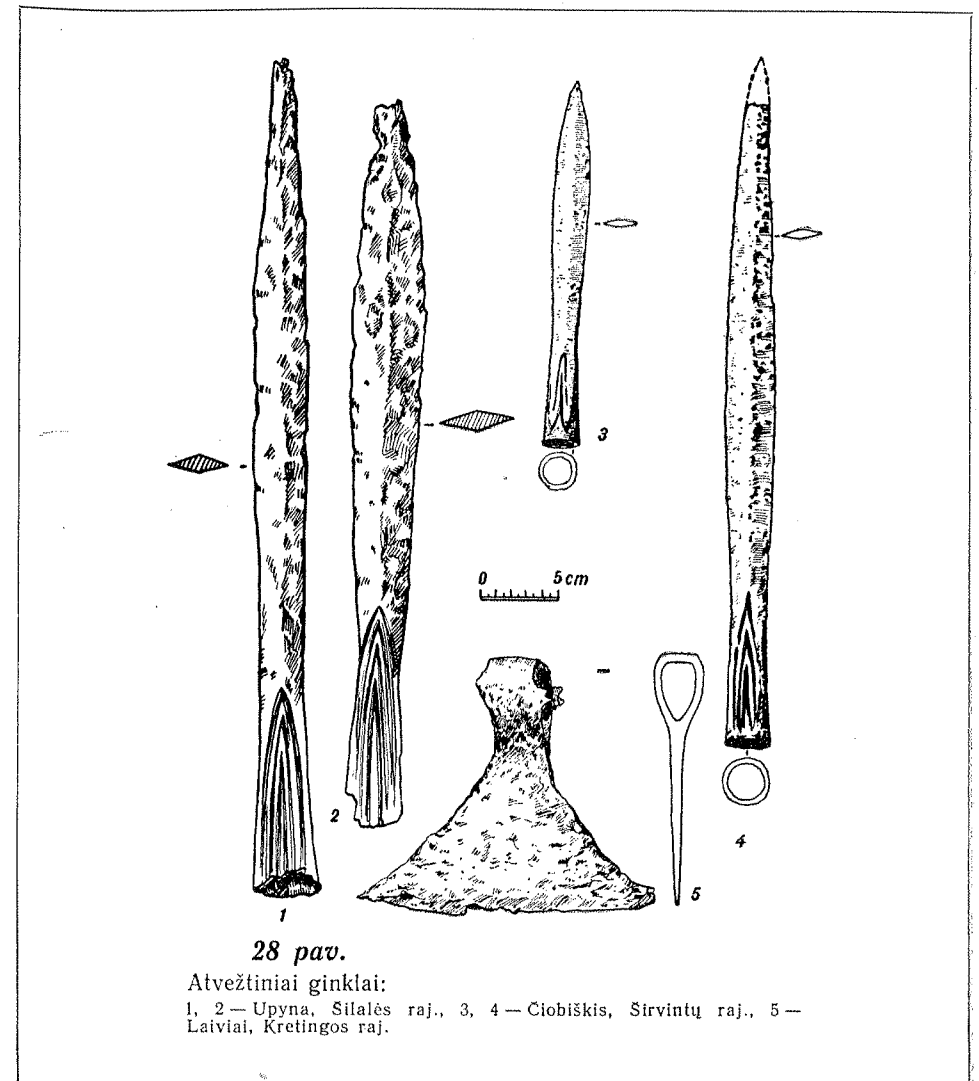
³⁴⁵ Ф. Д. Гуревич, Норманский могильник у д. Вишнево, Скандинавский сборник, VI, Таллин, 1963; С. Engel, Beitrage..., pav. 3:1.

³⁴⁶ B. Nerman, Grobin..., pav. 199, 205, 206.

³⁴⁷ H. Salmo, Die Waffen..., p. 195, pav. 12:1, lent. 3:2; E. Kivikoski, Die Eisenzeit..., lent. 101:796.

³⁴⁸ J. Kostrzewski, Kultura prapolska..., pav. 28:2; A. Nadolski, Studia..., p. 54, pav. XXII:2.

³⁴⁹ H. Arberman, Birka..., lent. 7:2; 8; 14:5 ir kt.

rastieji Lietuvoje, taip pat ir Linkūnuose, Višniove, Grobinėje bei Lenkijoje.

Kovos kirviai. Ar jie gaminti vietoje, ar importuoti, dar galutinai neišaiškinta. Ankstesnėje archeologinėje literatūroje vyravo nuo-

monė, kad kovos kirviai yra vikingų atvežti iš Skandinavijos³⁵⁰. Tačiau paskutiniai tyrinėjimai parodė, jog tiek kirviai, tiek ir kalavijai gaminti įvairiuose kraštuose³⁵¹.

Pagal turimus duomenis, pas mus atvežtinių kirvių yra du: iš Laivių (kapo Nr. 222)³⁵² (pav. 28:5), Kretingos raj., ir Klaišių, Skuodo raj.³⁵³ Šių kirvių ašmenys platus, vėduokliniai, be atsparnių penties viduje; vietoje atsparnių yra nedidelės šoninės atkraštės. Kirvių ašmenys iš kito metalo (plieno), negu visas kirvis, ir todėl juose matyti užbrėžta apatinė ašmenų dalis.

Kirvių su plieno ašmenimis buvo ir kituose kraštuose, Šiaurės ir Rytų Europoje³⁵⁴.

Laivių ir Klaišių kirviai datuojami XI a., ką patvirtina Laivių kape Nr. 222 kiti su kirviu rastieji radiniai: žalvarinės svarstyklės, žalvarinės pasaginės segės daugiakampiais bei pastorintais galais ir kiti XI a. būdingi radiniai.

Tam pačiam laikotarpiui minėto tipo kovos kirvi skiria lenkų archeologas A. Nadolskis³⁵⁵, suomė E. Kivikoski³⁵⁶. Šiaurės Rusijos rajonuose jie pasirodė X a. ir paplito XI—XII a.³⁵⁷

Skandinavijoje šio tipo kirviai labiausiai buvo paplitę taip pat X—XI a.³⁵⁸, iš kur, reikia manyti, jie ir pateko į Lietuvą.

J. Kostševskio, A. Nadolskio³⁵⁹, E. Kivikoski³⁶⁰ nuomone, šie kirviai, rastieji tiek Lenkijoje, tiek Suomijoje ir apskritai Šiaurės Europoje, yra skandinaviški.

Daugiau ką apie šių kirvių importą pasakyti galima būtų tik technologiškai juos ištyrus, bet tai, deja, kol kas dar nepadaryta.

³⁵⁰ H. Moora, Die Vorzeit Estlands, Tartu, 1932, p. 72; J. Hoffman, Die Spätheidnische Kultur des Memellandes (10—12 Jahr. n. d. zw.), Königsberg—Berlin, 1941, p. 32.

³⁵¹ R. Volkaitė-Kulikauskienė, Kovos kirviai Lietuvoje ankstyvojo feodalizmo laikotarpiu, MAD, 1(16), Vilnius, 1964, p. 106.

³⁵² VIEM, inv. Nr. EM 2: 2192 (R. Volkaitė-Kulikauskienė, Kovos kirviai..., p. 105, 1 pav.).

³⁵³ KVIM, inv. Nr. 940:33.

³⁵⁴ E. Kivikoski, Die Eisenzeit..., p. 19.

³⁵⁵ A. Nadolski, Studia..., p. 43.

³⁵⁶ E. Kivikoski, Die Eisenzeit..., p. 19.

³⁵⁷ М. Х. Алешковский, Курганы русских дружинников XI—XII вв., СА, (1960), стр. 74.

³⁵⁸ H. Arberman, Birka..., lent. 14:2, 5 ir kt.

³⁵⁹ J. Kostrzewski, Kultura prapolska..., pav. 241 b; A. Nadolski, Studia..., p. 43, 133.

³⁶⁰ E. Kivikoski, Die Eisenzeit..., p. 19.

b. Papuošalai

Be ginklų, didelę importo dalį sudarė papuošalai. Papuošalai — prabangos dalykas, ir jais greičiausiai dabinosi tik turtingieji. Pavyzdžiui, atvežtinės Prysmančių ir Palangos segės buvo rastos tik turtinguose kapuose. Prysmančių (kapas Nr. 49) segė rasta kartu su penkiomis žalvarinėmis pasaginėmis segėmis, žeberklų ir kt.³⁶¹

Didžiausią atvežtinių papuošalų dalį sudaro segės.

Jų kol kas rasta nedaug. Pati ankstyviausia skandinaviška segė rasta Stragnuose, Klaipėdos raj.³⁶² Savo forma ji primena apskritą dėžutę (pav. 29). Segės skersmuo — 5 cm. Užkaba apačioje lietinė. Segės paviršius buvęs paaukuotas ir padengtas reljefiniu ornamentu, padalytu į keturis laukelius, puoštu pynutės ornamentu; kita jos pusė primena tarsi gyvulio snukutį³⁶³ (pav. 29:1).

Kaimyniniuose kraštuose panašiausių į Stragnų segę rasta Latvijoje — Grobinės³⁶⁴, Skriverės, Ogrės raj.³⁶⁵, — Rytprūsijoje — Višniove, Elblonge (Truse)³⁶⁶. Tokios formos segių rasta Smolensko žemėje, Pavolgyje, daug Švedijoje ir ypač Gotlande³⁶⁸, iš kur jos greičiausiai ir pateko į Lietuvą.

Kuriam laikotarpiui skirti Stragnų segė — neaišku, kadangi nežinoma, kokie kiti su ja rasti dirbiniai. B. Nermanas Gotlande rastąsias tokios formos seges datuoja VIII a.³⁶⁹, o Grobinės seges, pagal šiaurėjančiais galais apyranke, būdingas IX a. pirmajai pusei³⁷⁰, rastas kartu su jomis kape Nr. 11, — IX a. Tuo tarpu V. Gėrtė³⁷¹ ir M. Fechner³⁷² tokias seges skiria net X—XI a. Remiantis Gotlande ir Grobinėje rastomis panašiomis segėmis, galima daryti prielaidą, kad Stragnų segė yra ankstesnė, greičiausiai iš IX a.

³⁶¹ V. Nagevičius, Mūsų pajūrio..., p. 42—43.

³⁶² VIEM, inv. Nr. AR 38:2610.

³⁶³ O. Navickaitė-Kuncienė, Vakarų Europos..., 2 pav. 1.

³⁶⁴ B. Nerman, Funde und Ausgrabungen in Grobina, 1929, CSAB, pav. 4, 5; B. Nerman, Grobin..., lent. 5, 15, 85, 25, pav. 138.

³⁶⁵ Э. С. Мугуревич, Восточная Латвия..., табл. XVI:4.

³⁶⁶ W. Gaerte, Urgeschichte..., pav. 282:2; E. Oxenstierna, Die Wikinger..., lent. 14—15.

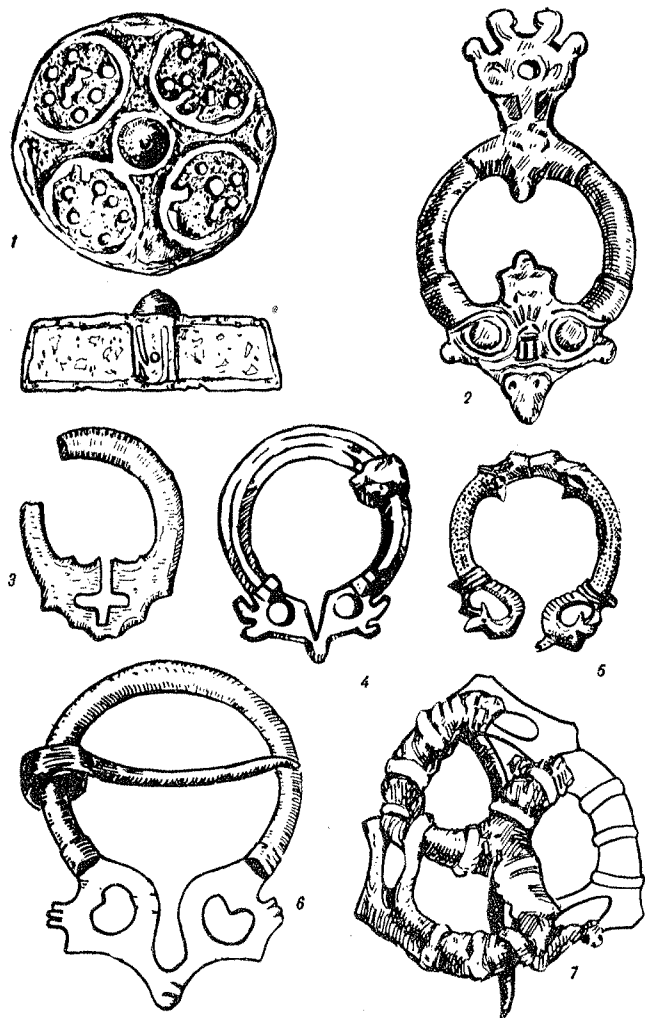
³⁶⁸ B. Nerman, Grobin..., Textfig. 275, 277; J. Arne, La Suede, p. 101, pav. 56; H. Arberman, Birka..., lent. 85: 9a, 9b; H. Hilderbrand, Antiquarish Tidskrift for Sverige, Del. 8, N 1, Stockholm, 1884—1891, pav. 11—12; М. В. Фехнер, Внешнеэкономические связи по материалам Ярославских могильников, Ярославское Поволжье X—XI вв., Москва, 1963, стр. 82 рис. 43:3.

³⁶⁹ B. Nerman, Die Verbindungen..., p. 40.

³⁷⁰ B. Nerman, Grobin..., p. 171.

³⁷¹ W. Gaerte, Urgeschichte..., p. 349.

³⁷² М. В. Фехнер, Внешнеэкономические..., стр. 82.

29 pav.

Segės:

1 — Stragnai, Klaipėdos raj., 2 — Paulaičiai, Šilutės raj., kapas Nr. 3, 3 — Palanga, kapas Nr. 114, 4 — Bikavėnai, Šilutės raj., kapas Nr. 108, 5 — Palanga, atsitiktinė, 6 — Stragnai, Klaipėdos raj., 7 — Sargėnai (Kauno m.)

Dar viena žalvarinė apskritinė kiauraraštė segė, puošta tarsi reljefiniu pynimo raštu, rasta Pryšmančiuose, Kretingos raj., degintiniame kape Nr. 19³⁷³. Nuo Stragnų segės pastaroji skiriasi savo forma; ji plokštinė. B. Nermanas laiko ją gotlandiška ir datuoja VIII a. pabaiga³⁷⁴, o Talgrenas ir V. Nagevičius — suomiška ir skiria X—XI a. Tačiau tokio tipo segės paplitusios Gotlande, todėl reikėtų pritarti B. Nermanui, tuo labiau kad Pryšmančiuose ir apskritai vakarų Lietuvoje yra gana daug skandinaviškų daiktų.

Tiksliau datuoti šią segę kol kas negalima, kadangi ji rasta viena, be kitų daiktų. Galimas daiktas, jog ji, kaip ir daugelis apskritinių plokštelių segių iš vakarų Lietuvos, priklauso IX—XI a.

Kitą atvežtinių segių grupę sudaro žalvarinės pasaginės segės ažūriniais galais, vaizduojančios tarsi atriastas žalčio galvutes (pav. 29:3—6). Jų rasta šešios ir visos vakarų Lietuvos plokštiniuose kapinynuose³⁷⁵.

Sios segės ne visai identiškos; Palangoje rastosios skiriasi nuo kitų. Antai kape Nr. 114 c rastoji yra nedidelė 2,5 cm skersmens (pav. 29:3). Jos lankelis plokščio pusapvalio piūvio, viršuje sujungtas, sujungimo vietoje yra tarsi kryžma.

Savitai sukomponuota ir antroji Palangos segė. Jos galai nesujungti, o atlenkti į išorę. Vidurinioji lankelio dalis sujungta, iš abiejų jo šonų po dvi gyvulines ataugėles (pav. 29:5).

Tuo tarpu Bikavėnų, Pryšmančių ir Stragnų segės žymiai masyvesnės, galai sujungti (pav. 29:4). Sio tipo segės labiausiai buvo išplitę Skandinavų kraštuose³⁷⁶, ypač Gotlando saloje³⁷⁷, todėl ir laikomos gotlandiškomis. Panašiausia į jas rasta Latvijoje³⁷⁸, Rytprūsijoje³⁷⁹, viena segė — Estijoje³⁸⁰.

³⁷³ V. Nagevičius, Mūsų pajūrio..., lent. 1:8; V. Nagevičius, Das Gräberfeld von Prišmonti, CSAB, lent. 2:8; N. Cleve, Finländische runde Fibeln der Wikingerzeit aus Osteuropa, Eurasia Septentrionalis Antiqua IX, Helsinki, 1934, pav. 1.

³⁷⁴ V. Nagevičius, Mūsų pajūrio..., p. 14.

³⁷⁵ Bikavėnai, Šilutės raj. Inv. Nr. 159, VIEM, neinventorintos; M. Михельбертас, А. Таутавичюс, Раскопки..., стр. 264; Palanga (k. Nr. 114 c ir atsitiktinė, VIEM, 396:889, 3130; O. Navickaitė-Kuncienė, Vakary..., 2 pav. 3—4); Pryšmančiai, Kretingos raj. (k. Nr. 49, V. Nagevičius, Mūsų pajūrio..., lent. 2:2; V. Nagevičius, Das Gräberfeld..., Taf. III:2); Stragnai, Klaipėdos raj. (VIEM, inv. Nr. AR 38:34, O. Navickaitė-Kuncienė, Vakary..., 2 pav. 5).

³⁷⁶ H. Arman, Birka..., lent. 49:2.

³⁷⁷ B. Nerman, Der Handel Gotlands..., p. 170.

³⁷⁸ Э. С. Мугуревич, Восточная Латвия..., табл. XXIII: 1, 2.

³⁷⁹ B. Nerman, Der Handel Gotlands..., pav. 23.

³⁸⁰ Э. С. Мугуревич, Восточная Латвия..., стр. 83, сноска 12.

Aprašytosios segės datuojamos XI—XII a.³⁸¹ Tuo pačiu laikotarpiu — XI a. — datuojamos ir Latvijoje rastosios³⁸².

Gotlandiška yra ir žalvarinė plokštelinė gyvulinė segė, rasta Sargėnuose (Kauno m.)³⁸³ (pav. 29:7).

Šio tipo segės labiausiai paplitusios Švedijoje, Norvegijoje ir Gotlande³⁸⁴.

Sargėnų segė datuojama X—XII a.³⁸⁵ Gotlande šios segės buvo paplitusios žymiai anksčiau — V—VI a.³⁸⁶, bet į Lietuvą ir į minėtą Sargėnų kapą, kur aptikta daug įvairių rūšių dirbinių bei jų dalių, būdingų gana ilgam laikotarpiui (IX—XIII a.)³⁸⁷, tokios segės galėjo patekti kur kas vėliau.

Minėtina dar viena taip pat nevietinė segė iš Paulaičių (kapo Nr. 3), Šilutės raj.³⁸⁸ Tai žalvarinė segė su gyvuliniu stilizuotu ornamentu. Jos ataugos viršuje ir lankelio viduryje (apačioje) be gyvulinio motyvo, žymu dar ir pynimo raštas (pav. 29:2).

Panašių į ją tiek Lietuvoje, tiek kaimyniniuose kraštuose kol kas nežinoma. Jos plito iš Švedijos³⁸⁹; ten pasitaiko ir žymiai puošnesnių. Viena beveik identiška segė rasta Ladogos srityje, Gorkų k., XIV pilkapyje; spėjama, kad ji pateko iš Skandinavijos³⁹⁰.

Atsižvelgiant į tai, kad jos labiausiai paplitusios Švedijoje, be to, ir ornamentas — pynimas bei gyvulinis motyvas — taip pat skandinaviškas³⁹¹, Paulaičių segė greičiausiai, kaip ir rastoji Ladogos srityje, yra atvežta iš Švedijos.

Ji datuojama IX a.³⁹² Tuo pačiu laikotarpiu datuojamos ir Ladogos srityje bei Švedijoje rastosios segės.

³⁸¹ V. Nagevičius, Mūsų pajūrio..., p. 16, lent. II:2.

³⁸² Э. С. Мугуревич, Восточная Латвия..., стр. 83.

³⁸³ KVIM, inv. Nr. 1590:800; smulkesnį šios segės aprašymą žr. I. Sadauskaitė, XII—XIII a. pirklio kapas..., p. 66—67, 5 pav.; O. Navickaitė-Kuncienė, Vakarų Europos, 2 pav. 6.

³⁸⁴ B. Nerman, Die Völkerwanderungszeit..., lent. 10:72.

³⁸⁵ I. Sadauskaitė, XII—XIII a. pirklio kapas..., p. 67.

³⁸⁶ B. Nerman, Die Völkerwanderungszeit..., p. 121.

³⁸⁷ I. Sadauskaitė, XII—XIII a. pirklio kapas..., p. 73.

³⁸⁸ KVIM, inv. Nr. 836; 17; Senovės lietuvių papuošalai, I kn., 240 pav., p. 334; O. Navickaitė-Kuncienė, Vakarų Europos..., p. 92, 2 pav. 2.

³⁸⁹ H. Arberman, Birka..., 42:1, 2, 4, 6.

³⁹⁰ J. Raudoņikas, Die Normanen der Wikingerzeit und das Ladogagebiet, p. 68, pav. 54.

³⁹¹ N. Aberg, The Occident and the Orient in the Art of the Seventh century, Part. 3, Stockholm, 1947, pav. 27, 30, 35, 46—49, 54—55, 58, 80, 82, 83 ir kt.

³⁹² Senovės lietuvių papuošalai, I kn., p. 334.

c. Žirgo apranga

Ankstyvojo feodalizmo laikotarpiu Lietuvoje vyravo paprotys laidotis su žirgais, tik ne vienoje duobėje, kitoje kapinyno dalyje. Tiek žirgai, tiek ir žmonės buvo laidojami su turtinga, puošnia apranga: kamanomis, balnais, žąslais ir kt. Dalis tokios puošnios aprangos greičiausiai pateko iš kitur, iš Skandinavijos. Puošnią žirgo aprangą, atvežtinius ginklus galėjo pirkti ne kiekvienas, o tik turtingesnis.

Balno kilpos. Geležinių balno kilpų Lietuvoje rasta gana daug; dauguma jų vietinio darbo.

Atvežtinėmis kol kas laikomos dvi balno kilpos iš Veršvų, Kauno m., rastos turtingame aštuonių žirgų kape³⁹³. Jos iš storo geležinio pusapvalio lankelio, netoli paminos suplokštėjančio; iš šonų yra du gubreliai. Pamina tiesi ir plokščia. Viršuje — keturkampė kilpelė, į kurią įtvirtintas geležinis apkašas. Abi kilpos beveik vienodo dydžio: viena — 16,8 × 15,7 cm, kita — 16,4 × 15,35 cm.

Šios kilpos įdomios tuo, kad jų paviršius ir apkašai viršuje puošti sidabru; ypač ryškus ornamentas apkaluose. Ornamento motyvas zoomorfinis (pav. 30). Toks pat ornamentas ir balno kilpos lankelyje, arčiau paminos. Šis motyvas lietuviams ir aplamai baltams nebūdingas; jis labiausiai mėgstamas skandinavų kraštuose³⁹⁴.

Panašių į Veršvų balno kilpas kol kas nežinoma; iš viso literatūroje žirgo apranga labai mažai skelbta.

Iš grynai skandinaviško ornamento galima daryti prielaidą, kad Veršvų balno kilpos galėjo iš Skandinavijos ir patekti.

Tikriausiai šių kilpų datuoti kol kas negalima, tačiau, remiantis tuo, kad žirgų kapai būdingi X—XIII a., šiam laikotarpiui galima būtų priskirti ir Veršvų balno kilpas.

Be balno kilpų, Lietuvoje šiuo laikotarpiu rasta nemažai pentinų, tačiau jie beveik be išimties vietiniai.

Prie nevietinių reikėtų skirti tiksliai pentinus, rastus Valdamuose (pav. 31), Šiaulių raj.³⁹⁵, ir Pryšmančiuose, Kretingos raj.³⁹⁶

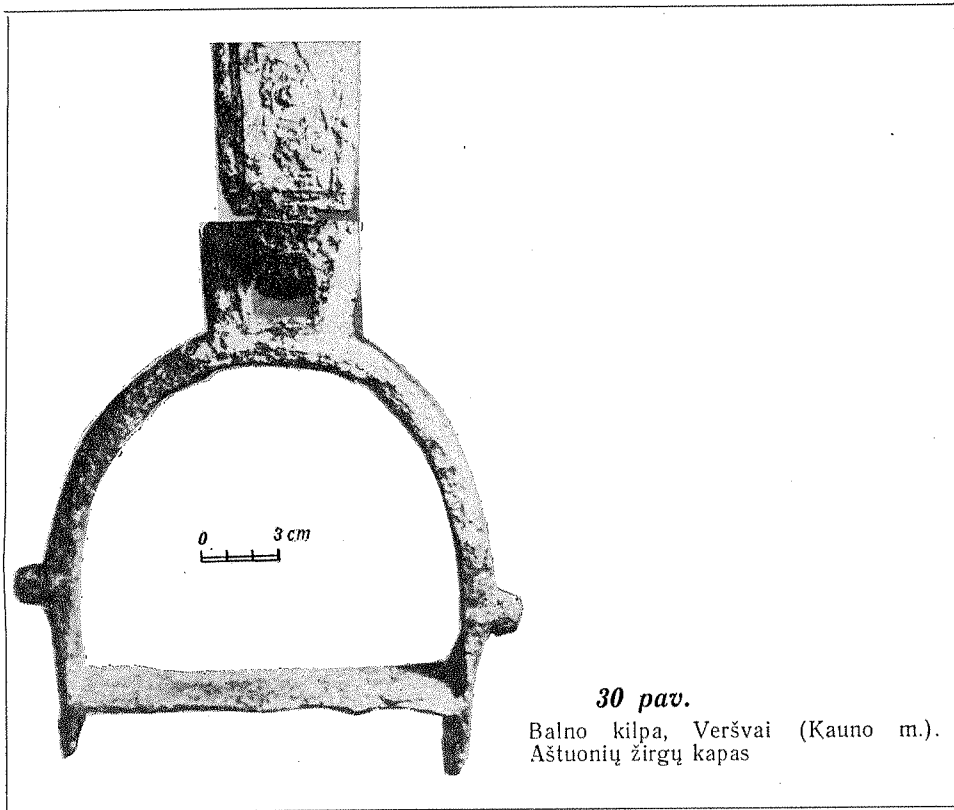
Pentinai ažūriniai, galuose ir ties viduriu puošti antropomorfiniu motyvu (kaukėmis).

³⁹³ KVIM, inv. Nr. 1590; 1639—40; O. Navickaitė, Žirgo apranga Veršvų kapinyne, ILKI, I, p. 86, 2 pav.; O. Navickaitė-Kuncienė, Vakarų Europos..., 4 pav.

³⁹⁴ P. Paulsen, Schwertortbänder..., p. 156—166.

³⁹⁵ VIEM, inv. Nr. AR 395:1.

³⁹⁶ V. Nagevičius, Mūsų pajūrio..., I, lent. VI:12.

30 pav.
Balno kilpa, Veršvai (Kauno m.).
Aštuonių žirgų kapas

Tokios rūšies pentinai — reti radiniai ne tik Lietuvoje, bet ir Latvijoje. Ten kol kas nežinomi vieneri iš Mazdrinavi vietovės, Priekulės raj.³⁹⁷ Iš ornamento matyti, kad jie nevietiniai. Antropomorfinis, kaip ir zoomorfinis, motyvas būdingiausias skandinavams; čia juo puošti įvairūs papuošalai: pasaginės segės³⁹⁸, vėžlinės segės³⁹⁹, smeigtukai⁴⁰⁰ ir kiti dirbiniai. Todėl susidaro įspūdis, kad pentinai yra skandinaviški; jie datuojami X a.⁴⁰¹ Be balno kilpų ir pentinų, buvo įvežama ir diržo

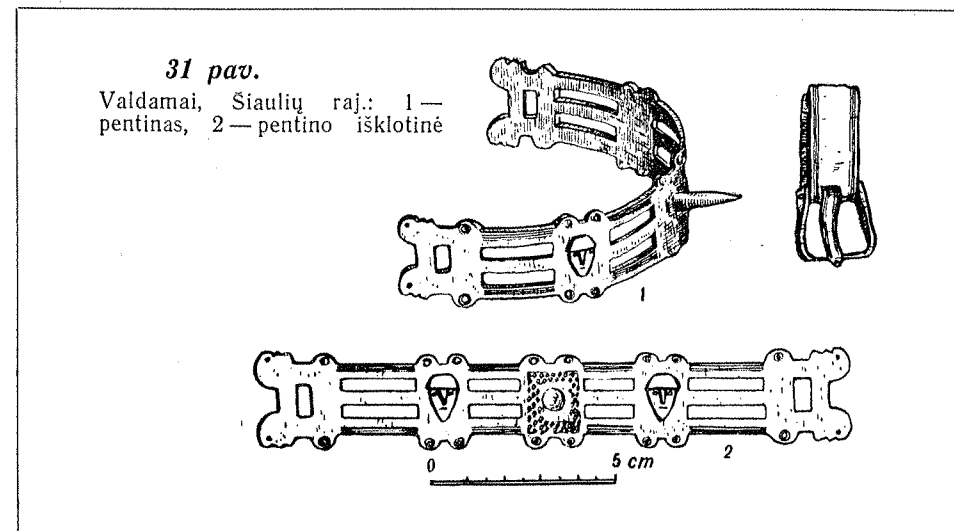
³⁹⁷ Э. Д. Шноре, Шпоры городища Асоте и их место в классификации шпор; „Swiatowit“, 24, Warszawa, 1962, p. 579—80, pav. 1.

³⁹⁸ B. Nerman, Die Verbindungen..., p. 149, pav. 153.

³⁹⁹ P. Paulsen, Schwertortbänder..., pav. 59.

⁴⁰⁰ Ten pat, pav. 57; B. Nerman, Die Verbindungen..., pav. 146.

⁴⁰¹ Э. Д. Шноре, Шпоры..., стр. 580.

31 pav.
Valdamai, Šiaulių raj.: 1 —
pentinas, 2 — pentino išsklotinė

sagčių, skirstiklių bei įvairių apkalų. Tačiau dėl jų importavimo kyla abejonių. Greičiausiai jie buvo ir gaminami, ir apipavidalinami vietoje. Reikia manyti, kad dalis vakarų Lietuvoje, pajūryje, rastų apkalų bei diržų sagčių, pavyzdžiui, Prysmančiuose⁴⁰², Kretingos raj., Kiauleikiuose⁴⁰³, Kretingos raj., Kretingoje⁴⁰⁴ ir kt., iki šiol laikytų gotlandiškais, yra vietiniai.

Tačiau dalis šių radinių vis tik galėjo būti ir atvežta arba pagaminta skandinaviškų dirbinių pavyzdžiu. Todėl juos šiame skyrelyje, kaip prekybinių ryšių liudininkus su Vakarų Europos kraštais, ir aptarsime.

Žalvarinė diržo sagtis, rasta Žvirbliuose, Vilniaus raj.⁴⁰⁵, yra pusapvalė, kryžminis liežuvėlis primena tarsi gyvulio ausytes ir snuktį. Kita panaši sagtis rasta Sudatoje, Svenčionių raj., bet ji ankstyvesnė, datuojama V—VIII a.⁴⁰⁶

Atitikmenų šioms diržo sagtims kaimyniniuose kraštuose kol kas nežinoma. Pagal jų ornamentą, nebūdingą nei lietuviams, nei iš viso bal-

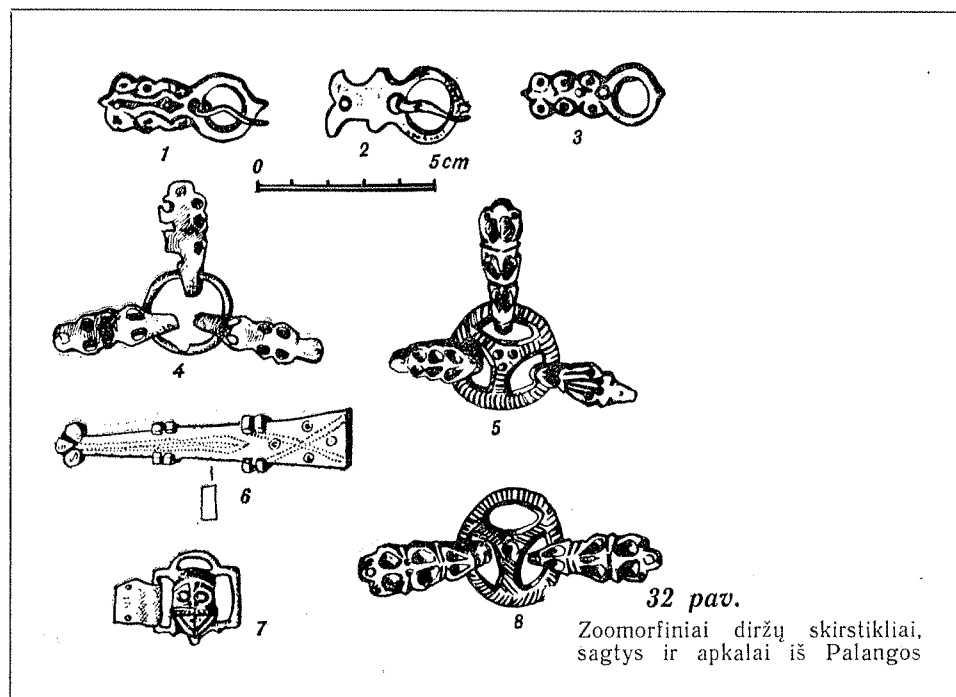
⁴⁰² V. Nagevičius, Mūsų pajūrio..., lent. VI:1, 8, 14.

⁴⁰³ Ten pat, p. 65, pav. 2, 8.

⁴⁰⁴ Ten pat, pav. 11, 15, 16.

⁴⁰⁵ R. Jakimowicz, Prehistoria ziem polskich..., lent. 100:1.

⁴⁰⁶ M. Kaczyński, Materiały z badań 1934 r. na cmentarzysku kurhanowym w miejscowości Sudata, pov. Święciany, na Wileńszczyźnie (LSRR), „Wiadomości archeologiczne“, 29 zes. 2, Warszawa (1963), p. 147, 152, pav. 15:6.

tams, galima daryti prielaidą, kad sagtys yra atvežtos iš Skandinavijos, ypač kad Žvirblių kapinyne rasta ir daugiau skandinaviškų daiktų: kalavijas, ietigalis.

Sunku šią sagtį tiksliau datuoti, kadangi nežinoma, kokiam kape ir su kokiais kitais radiniais ji rasta. Ji greičiausiai bendralaikė su kitais atvežtiniais Žvirblių daiktais — IX—X a. kalaviju ir ietigaliu.

Nevietinė taip pat ir diržo sagtelė, greičiausiai nuo pentino, rasta Palangoje⁴⁰⁷ (pav. 32). Jos ornamentas labai panašus į Valdamų pentino ornamentą, t. y. antropomorfinis.

Lietuvoje tokio tipo sagtelė kol kas vienintelė. Panašaus motyvo ornamentu puošta diržo sagtis rasta Grobinėje⁴⁰⁸, tik ji skirtingos formos.

Zoomorfiniai diržų skirstikliai išplitę tik vakarų Lietuvoje, pajūryje. Trys iš jų yra rasti Palangoje (pav. 32:4, 5, 8)

⁴⁰⁷ VIEM, inv. Nr. AR 396.

⁴⁰⁸ B. Nerman, Grobin..., lent. 19:104.

1961—1962 m.⁴⁰⁹, vienas — Stragnuose, Klaipėdos raj.⁴¹⁰, ir vienas Anduioose, Klaipėdos raj.⁴¹¹, — iš viso penki egzemplioriai.

Skirstiklius sudaro žalvarinė apvali grandelė ir trys laisvai judantieji apkaliukai, kuriuose pavaizduotos stilizuotos gyvulio galvutės (pav. 32:4, 5, 8).

Tokių skirstiklių, be Lietuvos, yra ir Latvijoje⁴¹², Estijoje⁴¹³, Suomijoje⁴¹⁴ ir ypač Gotlande⁴¹⁵. Kadangi jų daugiausia rasta Gotlande ir, be to, pats zoomorfinis motyvas, kaip minėta, būdingas skandinaviškiems dirbiniams, galima daryti prielaidą, kad jie yra gotlandiški.

Gotlande šie skirstikliai datuojami XI a. viduriu⁴¹⁶. XI a., be abejo, priklauso ir Lietuvoje rastieji.

Atvežtiniai yra ir kai kurie diržų bei žirgų kamanų apkalai. Vienas geležinis diržo apkalas rastas Gražuose, Kėdainių raj.⁴¹⁷. Jis pailgo keturkampio formos, 6,3×2,6 cm dydžio. Visas apkalas dengtas sidabru, o pats vidurys puoštas pynimo ornamentu, tarsi dvigubomis aštuoniukėmis. Ornamentas nelietuviškas, būdingas skandinavams⁴¹⁸. Taigi šį apkalą taip pat reikėtų laikyti skandinavišku.

Tokiu ornamentu puošti ir kai kurie iš Skandinavijos atvežti kalavijai, pvz., kalavijas iš Plungės apylinkių.

Antrasis skandinaviškas apkalas yra taip pat iš Gražų⁴¹⁹, užapvalintomis kryžmomis. Jo paviršius dengtas sidabru. Ornamentuotas tokiu pat raštu, kaip ir aukščiau aprašytas apkalas.

Atvežti, atrodo, ir kai kurie Veršvuose, aštuonių žirgų kape, rasti kryžminiai sidabru kloti apkalai⁴²⁰.

Tokios formos apkalų ypač daug H. Arbmanas surado Birkoje⁴²¹, kur greičiausiai jie ir gaminti.

⁴⁰⁹ VIEM, inv. Nr. AR 396:3121—3122.

⁴¹⁰ VIEM, inv. Nr. AR 38:1633.

⁴¹¹ B. Nerman, Der Handel..., pav. 13; W. Gaerte, Urgeschichte..., pav. 280:d.

⁴¹² Э. С. Мугуревич, Восточная Латвия..., табл. XVI:10.

⁴¹³ H. Moora, Die Vorzeit Estlands..., pav. 50:13, B. Nerman, Die Verbindungen..., pav. 127, 129.

⁴¹⁴ E. Kivikoski, Die Eisenzeit..., pav. 1125.

⁴¹⁵ J. Arne, La Suede, pav. 367; B. Nerman, Die Verbindungen..., p. 125, 126.

⁴¹⁶ B. Nerman, Die Verbindungen..., p. 128.

⁴¹⁷ KVIM, inv. Nr. 1455:343.

⁴¹⁸ S. Lindqvist, Ingre Vikingastilor, Nordisk kultur konst, p. 168—172, pav. 21, 25.

⁴¹⁹ KVIM, inv. Nr. 1455:344; P. K. Куликаускаене, Порребения с конями у древних литовцев, СА, 17, 215, рис. 3.

⁴²⁰ KVIM, inv. Nr. 1590:1642; O. Navickaitė, Žirgo apranga Veršvų kapinyne, ILKI, 1, 86, 2 pav., h; LAB, 318 pav.

⁴²¹ N. Arbman, Birka..., lent. 22, 23, 25 ir kt.

Be to, Grauzuose rasta pailgų, kryžmine galvute, kuri primena tarsi gyvulio snukutį, apkalų⁴²². Jų paviršius klotas sidabru.

Vienas panašus pailgas apkalas dar rastas Palangoje (pav. 32:6)⁴²³; tik jo šonuose yra po keturias ataugėles — dvi aukščiau ir dvi žemiau; be to, pati viršūnė labiau suglausta ir primena tarsi gėlytę⁴²⁴.

Panašių į Palangos apkalą, taip pat skandinaviškų, rasta Grobinėje⁴²⁵.

Labiausiai šie apkalai buvo išplitę VI—VIII a. rytinėje Skandinavijoje, Olandijoje⁴²⁶.

Taigi, apžvelgus žirgo aprangos reikmenis, susidaro įspūdis, kad dalis jų buvo nevietinių, o kita dalis galėjo būti ir vietinių, pagamintų pagal skandinaviškų dirbinių pavyzdžius. Nevietiniai dirbiniai ir liudija to meto prekybinius ir kultūrinius ryšius su Skandinavų kraštais.

2. PREKYBA SU KITAIŠ VAKARŲ EUROPOS KRAŠTAIS

Prekybiniai ryšiai su kitais Vakarų Europos kraštais, sprendžiant iš atvežtinių daiktų skaičiaus, nebuvo intensyvūs. Jie daugiausia buvo palaikomi per tarpininką — Skandinavų kraštus.

Prekybos ne tik su Skandinavija, bet ir kitais Vakarų Europos kraštais svarbiausios liudininkės yra *monetos*.

Lietuvoje Vakarų Europos monetų — labai nedaug. Vienas sidabrinis Oto Adelheidės denaras rastas Palangoje (pav. 33), kape Nr. 283⁴²⁷, viena moneta rasta 1968 m. Gintališkėje, Plungės raj.⁴²⁸, ir penkias sidabrinės monetas iš Vilniaus apylinkių mini E. Volteris⁴²⁹. Pastarąsias, pagal E. Volterį, sudaro du Oto III denarai (938—1002), du Magdeburgo saksoniški pfenigai (1000—1010) ir viena anglosaksiška Etelrado III moneta (978—1016). Gintališkėje rasta moneta kol kas nenustatyta.

Vakarų Europos monetos į Lietuvą, kaip ir į Latviją, pateko X—XII a.

⁴²² KVIM, inv. Nr. 1455:355, 356, 134.

⁴²³ VIEM, inv. Nr. 490:633.

⁴²⁴ O. Navickaitė-Kuncienė, Vakarų Europos..., 3 pav. 4.

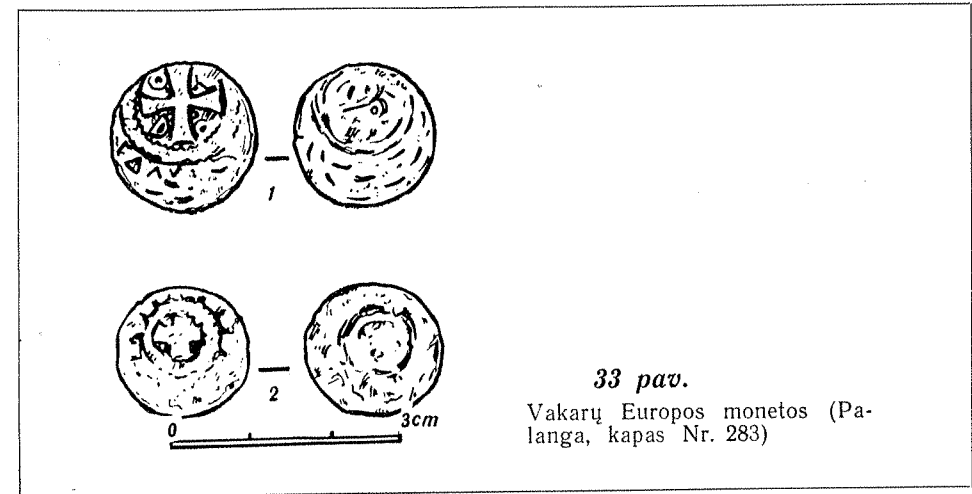
⁴²⁵ B. Nerman, Grobin..., 116, lent. 33:183; 44:28.

⁴²⁶ Ten pat.

⁴²⁷ VIEM, inv. Nr. AR 396:3127—3128.

⁴²⁸ Radiniai — Telšių Kraštotyros muziejuje.

⁴²⁹ Monetos yra Hamburgo muziejuje. E. Volteris, Die Silbersachen des Stadtmuseums in Kaunas, Congressus Secundus archaeologorum Balticorum Rigae, 1931, p. 268.

33 pav.

Vakarų Europos monetos (Palanga, kapas Nr. 283)

* * *

Peržvelgus iš Vakarų Europos į Lietuvą patekusius daiktus, matyti, kad ankstyvojo feodalizmo laikotarpiu lietuvių gentys palaikė prekybinius ryšius su Vakarų Europos šalimis, pirmiausia su skandinavų kraštais.

Pradedant VIII a. pabaiga, skandinavai prekyboje su Rytų Pabaltijū užėmė gana svarbią vietą. Tai ryškiai liudija skandinaviško importo pagausėjimas mūsų archeologinėje medžiagoje.

Lietuva, kaip rodo aprašytasis importas, plačių prekybinių ryšių nebuvo išvysčiusi. Joje importuotų daiktų, palyginus su prūsų ir latvių gentimis, rasta žymiai mažiau. Pavyzdžiui, Vakarų Europos monetų Latvijoje rasta apie 1650, Lietuvoje — 8, kalavijų Latvijoje rasta 30, Lietuvoje — 10, dėželių segių Latvijoje rasta 6, Lietuvoje — 1 ir t. t.

Įdomu ir tai, kad Latvijos TSR teritorijoje rastieji ietigaliai žymiai puošnesni ir kitokio rašto. Pavyzdžiui, skliautiniu raštu puoštų ietigalių rasta tik Grobinėje.

Skandinaviškų daiktų Latvijoje yra ne tik kur kas daugiau, bet ir įvairesnių. Pvz., čia rasta daug vėžlinių segių (22), įvairių ir puošnių kalavijų makštų apkalų ir kt. Tuo tarpu Lietuvoje tokių radinių kol kas visai nepasitaikė.

Tą patį galima pasakyti apie vakarietiškus daiktus ir Rytprūsijoje — jų čia yra nepalyginamai daugiau ir įvairesnių, negu Lietuvoje. Vien

Elblonge (Truse) ir Viskiautuose atvežtinių daiktų rasta daugiau, negu visoje Lietuvoje.

Kas lėmė, kad Lietuvoje taip nedaug importuotų daiktų? Priežasčių reikia ieškoti prekybos keliuose. Latvijoje buvo Dauguva — pagrindinis vandens kelias, jungiantis Rytų ir Vakarų Europą. Todėl Dauguvos pakrantėse ir apskrityse Latvijoje susikaupė daugiau importuotų daiktų.

Panašiai yra ir su Rytprūsiais. Jie buvo netoli kito prekybos kelio (Pamario—Vislos), jungusio Vakarų Europą su Mažąja Lenkija⁴³⁰, senovės Rusia bei kitais Rytų kraštais (Vislos—Dnestro upėmis). Be to, Elblongas jau nuo VIII a. pabaigos buvo žinomas prekybos centras, teigiamai veikęs viso krašto prekybą.

IV. PREKYBA KRAŠTO VIDUJE IR SU ARTIMIAISIAIS KAIMYNAIS

Lietuvių gentys IX—XIII a. prekiaavo ne tik su tolimais kraštais, bet ir su artimiausiais kaimynais: latvių ir prūsų gentimis. Gyva prekyba, be abejo, buvo ir krašto viduje.

a. Prekyba krašto viduje

Amatų atsiskyrimas nuo žemdirbystės žymiai pagyvina IX—XIII a. prekybinius ryšius krašto viduje. Šie ryšiai pagyvėja ne tik tarp atskirų Lietuvos sričių, bet ir tarp tos pačios gyvenvietės gyventojų. Amatininkai, atsiskykę nuo žemdirbių, pradeda gaminti daugiau gaminių ne tik sau, o ir pardavimui. Amatininkui išsilaikyti reikia ne vien tik žaliavos dirbiniams, bet ir maisto, ir kuro. Todėl iš pradžių ir prasižada natūralūs amatininko mainai su vietiniu žemdirbiu į maisto produktus bei kurą⁴³¹.

Ilgainiui amatininkai jau pradeda gaminti, ypač įrankius,— geležinius kirvius, peilius, piaučius ir kt.— ne tik pagal užsakymą.

Ankstyvajame feodalizme pastebimas prekybinių ryšių pagyvėjimas tarp atskirų lietuvių genčių bei sričių. Vakarų Lietuva palaikė prekybinius ryšius su rytų Lietuva. Tai liudija į rytų Lietuvą iš pajūrio patekę gintariniai karoliai⁴³², antkaklės kilpiniais galais⁴³³, lankinės laiptelinės suplokštėjusios segės⁴³⁴ ir kt.

⁴³⁰ W. Szymanski, *Kontakty handlowe...*, p. 73.

⁴³¹ A. Tautavičius, *Rytų Lietuva...*, p. 314.

⁴³² Mažulony, Ignalinos raj.

⁴³³ Užpaliai, Anykščių raj.

⁴³⁴ Dūkštas.

Tuo tarpu iš rytų ir šiaurės Lietuvos į vakarų Lietuvą per mainus pateko žalvarinių dvigubo nupiauto kūgio formos karolių⁴³⁵, geležinis įteriamasis ietigalis⁴³⁶, antkaklės ramentiniais galais⁴³⁷.

Glaudūs prekybiniai, kartu ir kultūriniai ryšiai yra buvę tarp vakarinės ir centrinės Lietuvos dalies gyventojų. Panaši šių sričių ne tik materialinė, bet ir dvasinė kultūra — laidojimo papročiai.

Į centrinę Lietuvą, kaip ir į rytinę, tikriausiai iš pajūrio pateko gintarinių karolių⁴³⁸, tik jų čia rasta žymiai daugiau ne tik žmonių, bet ir žirgų kapuose (Veršvai). Be to, iš vakarų Lietuvos čia galėjo patekti lankinių laiptelinių segių⁴³⁹, geriamųjų ragų⁴⁴⁰ ir daug kitų daiktų.

Mainyta ir prekiauta, be abejo, ir su kitomis sritimis — Užnemune bei šiaurine Lietuva. Šiaurinėje Lietuvoje, kaip ir centrinėje, pastebėta daug bendrų materialinės kultūros bruožų tiek su vakarine, tiek su rytine Lietuva. Be to, šiaurinėje Lietuvoje aptikta labai daug panašių dirbinių į Latgalos bei Žiemgalos — kryžminių smeigtukų, žalvarinių tor-diruotų antkaklių užkeistais kampuotais galais, įteriamųjų ietigalių, trumpųjų plačių kalavijų.

Mažiausiai duomenų yra apie Užnemunės ryšius su likusia Lietuvos dalimi.

Vidaus prekyboje svarbų vaidmenį vaidino Nemunas, Neris, Nevėžis, Dubysa, Šventoji, Venta, Mūša ir kitos upės, kuriomis vienos gyvenvietės žmonės susisiekdavo su kita.

b. Prekyba su latvių gentimis

Pasekti lietuvių genčių ryšius su latvių gentimis vien iš archeologinės medžiagos yra sunku, kadangi tiek lietuvių, tiek ir latvių genčių materialinė kultūra ankstyvojo feodalizmo laikotarpiu buvo labai gimininga. Tokią kultūrą ir apsprendė abipusė įtaka ir tarpusavio prekybiniai bei kultūriniai ryšiai.

Medžiaginė kultūra rodo, kad glaudžiausi ryšiai buvo tarp artimiausių kaimynų: žemaičių ir kuršių, aukštaičių ir latgalų bei žiemgalių.

Dauguma dirbinių, būdingų žemaičių gentims,— pasaginės segės žvaigždiniais galais, plokštinės įvairių formų segės, kryžminiai smeigt-

⁴³⁵ Rambynas, Silutės raj.

⁴³⁶ Paulaičiai, Kretingos raj.

⁴³⁷ Gintališkė, Kretingos raj., Palanga.

⁴³⁸ Kauno apylinkės (KVIM, inv. Nr. 928:13; 747:24), Sargėnai, Kauno m., Veršvai, Kauno m., Žeimelis, Kėdainių raj. (KVIM, inv. Nr. 947).

⁴³⁹ Sargėnai, Kauno m.

⁴⁴⁰ Veršvai, Kauno m.

tukai, geležiniai trikampė plunksna ietigaliai, miniatiūrinė keramika — plačiai aptinkami ir Kurše. Panaši yra taip pat aukštaičių genčių ir žiemgalių, gyvenusių šiaurinėje Latvijoje bei iš dalies šiaurinėje Lietuvoje, bei latgalių genčių archeologinė medžiaga. Tai liudija ir panašūs dirbiniai — antkaklės plėkščiais užkeistais galais, vytinės antkaklės kūginiais galais, įtveriamieji ir įmōviniai ietigaliai ir pan.

Be minėtų dirbinių, panašių į Kuršo, Žiemgalos, Latgalos dirbinius, Latvijoje rasta kai kurių lietuviškų daiktų, o Lietuvoje — latviškų. Pvz., keli geležiniai siauraašmeniai profiliuota pentimi kirviai⁴⁴¹, būdingi VIII—X a. rytų Lietuvai, rasti Latgaloje⁴⁴². Latvijoje, Ciblo vietovėje, rasta taip pat Lietuvai būdingų XIII a. papuošalų: žalvarinė žiedinė segė su įraižytu ornamentu (ratais) ir pasaginė segė gyvulinėmis stilizuotomis galvutėmis⁴⁴³. Be to, Reznas vietovėje, Rezeknės raj., aptikta viena lietuviška balno kilpa tiesia pamina⁴⁴⁴.

Lietuvoje taip pat rasta ir latviškų daiktų. Pavyzdžiui, lietinė apskritinė karpytai kraštais segė rasta Mažulonyse, Ignalinos raj.⁴⁴⁵ Be to, Sargėnuose prie Kauno, pirklio-amininko kape rasta kirvių, ietigalių, panašių į latviškus⁴⁴⁶.

Tie Latvijoje ir Lietuvoje rasti daiktai liudija IX—XIII a. buvus prekybinių ryšių tarp lietuvių ir latvių genčių. Tuos ryšius mini taip pat ir rašytiniai šaltiniai, nors juose daugiausia apie karinius žygius ir užpuolimus.

XIII a. lietuviai dažnai pasiekdavo abu Dauguvos krantus per Žiemgalos žemes, ypač dažnai jie būdavo Koknesės apylinkėse, per kurias ėjo vienas žymesnių Latvijos prekybos kelių — Augzemės kelias⁴⁴⁷. Rašytiniuose šaltiniuose minimos lietuvių kovos Koknesės apylinkėse prieš Livonijos vyskupo ir ordino karių⁴⁴⁸. Augzemės keliu gyvai prekiavo Rygos ir Smolensko miesto pirkliai⁴⁴⁹. Šis kelias jungė taip pat ir šiaurės Lietuvos žemes tiek su Dauguvos upe, tiek ir su senovės Rusios prekybos centrais — Pskovu bei Naugardu.

Dauguvą lietuviai dažnai pasiekdavo ir ties kitais svarbiais to meto latvių gyvenimo centrais — Sēlpiliu ir Ersika⁴⁵⁰.

⁴⁴¹ A. З. Таутавичюс, Восточнолитовские курганы, Труды Прибалтийской экспедиции, 137, рис. 9 (1958).

⁴⁴² Э. С. Мугуревич, Восточная Латвия..., стр. 95.

⁴⁴³ Ten pat.

⁴⁴⁴ Ten pat, p. 96, 42 pav.

⁴⁴⁵ V. Daugudis, Mažulonių piliakalnis, 10 pav.

⁴⁴⁶ Э. С. Мугуревич, Восточная Латвия..., стр. 95—96.

⁴⁴⁷ Ten pat, p. 104—105.

⁴⁴⁸ LIS, I, p. 41.

⁴⁴⁹ Э. С. Мугуревич, Восточная Латвия..., стр. 105.

⁴⁵⁰ Ten pat, p. 104.

c. Prekyba su prūsų gentimis

Lietuvių gentys ankstyvojo feodalizmo laikotarpiu palaikė prekybinius ryšius ne tik su latvių, bet ir su prūsų gentimis. Tie ryšiai atsispindi materialinėje kultūroje. Panašiausia į prūsų materialinę kultūrą yra vakarinės Lietuvos dalies kultūra, buržuazinėje archeologinėje literatūroje vadinta Klaipėdos krašto kultūra⁴⁵¹.

Tas bendrumas ypač pastebimas atskiruose dirbiniuose. Pvz., tiek vakarų Lietuvai, tiek prūsams labai būdinga pasaginės segės atvyniotais, daugiakampiais ir gyvuliniais galais⁴⁵², apyrankės gyvuliniais galais⁴⁵³, geležiniai skiltuvai⁴⁵⁴, kovos kirviai vėdukliniais ašmenimis⁴⁵⁵, svars-tyklės⁴⁵⁶ ir kt.

Be to, ypač daug bendrumų yra žirgo aprangoje. V. Gertė darbe apie Prūsijos proistoriją nurodo daug balno kilpų ir žaslių iš įvairių Rytprūsių vietovių, panašių į mūsų balno kilpas iš Veršvų, Grauzų, Ruseinių ir kt. Reikia pastebėti, kad paprotys laidoti su žirgais buvo paplitęs taip pat prūsų žemėje, ir todėl neatsitiktinai žirgo apranga tokia panaši į mūsų kapinynuose rastą žirgų aprangą.

Taip pat Lietuvoje rasta dirbinių, būdingų Rytprūsams. Pvz., Grauzuose, Kėdainių raj., kape Nr. 53, rastas ornamentuotas sidabro lydinys, apyrankė⁴⁵⁷. Labai panaši apyrankė žinoma iš Marienhofo, Mrangovo aps., lobio⁴⁵⁸. Panašių apyrankių rasta ir kitur⁴⁵⁹. Tiesa, tokių lydinų apyrankių yra ir Latvijoje, bet XI—XII a. jie labiausiai buvo išplitę prūsų žemėse⁴⁶⁰, iš kur greičiausiai ir pateko į Lietuvą bei Latviją.

Lietuvių ir prūsų genčių prekybos pagyvėjimui didelės įtakos, be abejo, turėjo tuo metu išaugęs prekybos centras Elblongas, kuriame lietuvių pirkliai susitikdavo ne tik su prūsų, bet taip pat ir kitų kraštų pirkliais.

⁴⁵¹ W. Gaerte, Urgeschichte Ostpreussens..., p. 312—318; P. Tarasenska, LAM, p. 70—71; H. Moora, Die Eisenzeit in Lettland..., II p. 616—620; J. Hoffman, Die Spätheidnische Kultur des Memellandes, Königsberg (Pr.) Berlin, 1941.

⁴⁵² W. Gaerte, Urgeschichte Ostpreussens..., pav. 264: a, b, d, e, i.

⁴⁵³ Ten pat, pav. 268:f.

⁴⁵⁴ Ten pat, pav. 270:c.

⁴⁵⁵ Ten pat, pav. 276:a, b.

⁴⁵⁶ Ten pat, pav. 269:b, c.

⁴⁵⁷ LAB, 290 pav.; A. Tautavičius, Papildomi duomenys..., p. 69.

⁴⁵⁸ H. Kemke, Silberfund von Marienhof, Schriften PÖG, Königsberg, 1897, p. 38, 79—96; W. Gaerte, Urgeschichte Ostpreussens, pav. 286 A.

⁴⁵⁹ A. Tautavičius, Papildomi duomenys..., p. 69.

⁴⁶⁰ Ten pat.

Elblongas lietuvių genčių pirkliais galėjo būti tarpinis miestas, susiekiant su IX—XI a. išaugusiais vakarinių slavų prekybos centrais — Rarogu, Starogradu (Oldenburgu), Rostoku, Ščecinu, Volinu, Jomsburgu, Kolobžegu, Gdansku ir kitais miestais, besiverčiančiais jūrų prekyba⁴⁶¹.

d. Eksportas

Lietuvių gentys ne tik įsiveždavo įvairių daiktų bei gaminių, bet taip pat ir išveždavo savų prekių. Todėl kitų kraštų archeologinėje medžiagoje yra ir baltiškų daiktų; jų yra rytų slavų ir skandinavų žemėse.

Plačiausiai rytų slavų teritorijoje išplitęs baltiškas gintaras. Gintarinių karolių nemažai rasta Naugarde⁴⁶², Kijeve⁴⁶³, Smolenske⁴⁶⁴, Polocke⁴⁶⁵, Pskove⁴⁶⁶, Senojoje Ladogoje⁴⁶⁷, Riazanėje⁴⁶⁸ ir kt. Polocke ir Minske rasta dar ir gintaro žaliavos⁴⁶⁹.

Rytų slavų žemėse rasta ir kitų baltiškų daiktų. Pvz., Pskovo miesto piliakalnyje aptiktas baltiškų daiktų lobis — dvi vytinės antkaklės kūginiais galais, segės gyvuliniais galais ir apyrankės. Suchodrevsko lobyje, prie Oršos, aptikta antkaklių⁴⁷⁰ balneliniais galais, Zaborceve, Lavožsko apylinkėse, — baltiškų antkaklių lobis. Apyrankių gyvuliniais platėjančiais bei atvyniotais galais ir kt.⁴⁷¹ rasta taip pat ir kitose Baltarusijos

TSR vietovėse. Naugarde rasta smeigtukų trikampė bei kryžmine galvute, daug pasaginių segių daugiakampiais ir atvyniotais galais⁴⁷².

Nemaža baltiškų daiktų — gintaro žaliavos bei gintarinių karolių, pasaginių segių atvyniotais ir platėjančiais galais, smeigtukų kryžmine galvute, žalvarinių skambaliukų rasta Naugarduke⁴⁷³.

Baltiškos medžiagos yra ir Skandinavijoje, ypač Gotlando saloje⁴⁷⁴. Čia galima paminėti rastas vytnines antkakles su kabliukais galuose⁴⁷⁵, įvijines suplotais galais apyrankes⁴⁷⁶, 2 vytnines antkakles su kabliuku ir kilpele galuose⁴⁷⁷, pasagines seges aukštais keturkampiais galais trikampė ir kryžmine galvute⁴⁷⁸.

Be to, Gotlande viename lobyje rasta lietuviškų daiktų — pasaginių segių gyvuliniais galais ir kitų vakarų Lietuvai ir Kuršui būdingų dirbinių⁴⁷⁹.

Be gatavų dirbinių, Lietuva paroduodavo Rytų ir Vakarų Europos pirkliais žemės ūkio produktų⁴⁸⁰. Lietuvoje ankstyvojo feodalizmo laikotarpiu žemės ūkis buvo smarkiai išaugęs.

Išveždavo Lietuva ir miško gaminių, vaško, medaus ir žvėrių kailiukų⁴⁸¹; iš jų labiausiai vertinti kiauinių kailiukai. Tai nurodo ir rašytiniai šaltiniai. Pvz., Adomas Bremenietis užsimena, kad prūsai kiauinių kailiukus mainė į vilnonius drabužius⁴⁸². Rašytiniuose šaltiniuose minimi ir kiti žvėrių (voverių, bebrų) kailiukai⁴⁸³.

Vaškas ir medus taip pat buvo svarbi prekė. Pvz., Ipatijaus metraštyje šalia kailiukų minimas vaškas, už kurį jotvingiai per badmetį 1279 m. pirkosi javų⁴⁸⁴.

⁴⁶¹ Б. А. Рыбаков, Торговля..., стр. 345.

⁴⁶² А. В. Арциховский, Археологическое изучение Новгорода, МИА, 55, (1956), стр. 28; Б. А. Колчин, Хронология Новгородских древностей, СА, 2 (1958), стр. 103, рис. 7.

⁴⁶³ М. К. Каргер, Древний Киев..., 1, стр. 473.

⁴⁶⁴ Э. С. Мугуревич, Восточная Латвия..., стр. 61.

⁴⁶⁵ Г. В. Штыхов, Древний Полоцк (IX—XIII вв.), стр. 24, Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук, Минск, 1965; Е. М. Загорюльский, Древний Минск, Минск, 1963, стр. 99; Л. В. Алексеев, Полоцкая земля..., стр. 108.

⁴⁶⁶ С. А. Тараканова, Раскопки древнего Пскова, КСИИМК, 21 (1947), стр. 106.

⁴⁶⁷ Ф. Д. Гуревич, Древнейшие бусы старой Ладogi, СА, 14 (1950), стр. 183.

⁴⁶⁸ А. Л. Монгайт, Старая Рязань, МИА, 49, (1955), стр. 131.

⁴⁶⁹ Л. В. Алексеев, Полоцкая земля..., стр. 108.

⁴⁷⁰ Ten pat.

⁴⁷¹ Э. М. Загорюльский, Древний Минск, стр. 84; Л. В. Алексеев, Раскопки древнего Браслава, КСИИМК, 81, стр. 102, 47: 1—2; Л. В. Алексеев, Полоцкая земля..., стр. 108, рис. 45; Н. Hołubowiczowa, Słowiańsko-wareskie smentarzystwo kurhanowe koło Porzecza, PA, VI, Poznań, 1939, p. 201, lent. III:10.

⁴⁷² М. В. Седова, Ювелирные изделия, рис. 5: 1, 3, 4, рис. 6: 6, 7, 12, 13, 16, 21.

⁴⁷³ Б. Д. Гуревич, Прибалтийский импорт в Понеманье в 10—13 вв., Pronksiajast varase feodalismini, Tallinn, 1966, p. 52—58, tah. 11.

⁴⁷⁴ Т. J. Arne, La Suede..., p. 112—118; В. Nerman, Die Verbindungen..., p. 165—180; Э. С. Мугуревич, Восточная Латвия..., стр. 84—85.

⁴⁷⁵ M. Stenberger, Die Schatzfunde..., p. 92—93.

⁴⁷⁶ Ten pat, p. 131—133.

⁴⁷⁷ Ten pat, p. 95.

⁴⁷⁸ M. Stenberger, Die Schatzfunde..., p. 92—132; plačiau apie baltišką medžiagą Skandinavijoje žr. Э. С. Мугуревич, Восточная Латвия..., стр. 84—85.

⁴⁷⁹ Žr. E. J. Tinisone recenziją apie knygą: „M. Stenberger, Die Schatzfunde Gotlands der Wikingerzeit“, p. 279.

⁴⁸⁰ J. Jurginis, Baudžiavos..., p. 77.

⁴⁸¹ Ten pat.

⁴⁸² Ten pat, p. 73.

⁴⁸³ LIS, 1, p. 30.

⁴⁸⁴ Ten pat.

III. PREKYBOS KELIAI IR CENTRAI

Lietuva ankstyvojo feodalizmo laikotarpiu, kaip minėta, prekiaavo ne tik krašto viduje, su latvių bei prūsų, slavų gentimis, bet ir kitais Rytų bei Vakarų Europos kraštais, net senovės Rytų pasauliu.

Kuriais prekybos keliais atvežtiniai daiktai pateko į Lietuvą ir kokie prekybos keliai bei centrai buvo pačioje Lietuvoje? Geriausiai į šį klausimą atsako atvežtinių daiktų bei svarstyklių ir svarelių kartografavimas, gyvenviečių bei lobių išsidėstymas.

Lietuva tuo metu nebuvo atskirta nuo Rytų ir Vakarų Europos ekonominio ir kultūrinio gyvenimo. Palaikydama prekybinius ryšius su kitomis šalimis, ji, be abejo, naudojosi arčiau jos teritorijos esančiais prekybos keliais; daugiausia vandens keliais. Be jų, be abejo, turėjo reikšmės ir sausumos keliai, ypač žiemą ir ten, kur trūko didesnių upių, kur buvo didesnės gyvenvietės, sudariusios pagrindą miestams.

a. Lietuvos prekybos keliai su Rytų kraštais

Prekyba su senovės Rytų pasauliu aktyviausia buvo IX—X a., tai rodo arabų monetų radiniai bei stiklo karoliai; XI—XII a. ji jau silpnėja, iš tų kraštų patenka tik pavieniai daiktai. Prekiauta su senovės Rytų kraštais, tarpininkaujant senovės Rusios miestams bei skandinavų pirkliais.

Lietuvos geografinė padėtis yra patogi, prie Baltijos jūros, kuri vaidino didelį vaidmenį tarptautinėje prekyboje. Geriausiai tą vaidmenį parodo svarstyklių ir svarelių radimo vietos, kurios koncentruojasi beveik išimtinai vakarų Lietuvoje, atvežtiniai daiktai (čia jų daugiau, negu kitur Lietuvoje), taip pat daugiau laidojimo paminklų.

Pagrindinis kelias, kuriuo ėjo arabiškos prekės į senovės Rusios žemes, Skandinaviją, kitus Vakarų Europos kraštus, Rytų Pabaltijį ir Lietuvą, buvo Volgos—Baltijos kelias. Jis žinomas jau nuo III—IV m. e. a.; ypač intensyviai juo naudotasi VIII—X a. pabaigoje ir XI a. pradžioje. Susilpnėjus arabų kalifatui⁴⁸⁵, jo reikšmė sumažėjo. Šis kelias Dauguvos upe toliau ėjo iki Baltijos jūros. V. Vilinbachovas nurodo, kad buvo ir kita šio kelio tąsa, ėjusi per Ladogą — žymų to meto prekybos centrą — ir toliau per Ladogos ežerą į Baltijos jūrą⁴⁸⁶.

Svarbią kelio reikšmę prekybai su senovės Rytų pasauliu liudija gausiai randami sidabriniai arabų monetų lobiai Baltijos jūros pakrantėse ir prie Volgos upės.

⁴⁸⁵ В. Б. Вилинбахов, Балтийско..., стр. 127, сноска 2, 133.

⁴⁸⁶ Ten pat, p. 130.

Baltijos—Volgos keliu slavų, skandinavų ir kitų šalių pirkliai nuplaukdavo iki Kaspijos jūros pakrantėje esančios Čazarų sostinės Itilio, kuris buvo svarbiu to meto tranzitinės prekybos centru⁴⁸⁷.

Šiuo keliu į Lietuvą, reikia manyti, pateko ir dalis bizantiškų stiklinių karolių bei geležinis Pavolgio skiltuvas žalvarine ažūrine viršutine dalimi, rastas Klaipėdos apylinkėse. Nors Baltijos—Volgos kelio reikšmė XI a. sumažėja, bet pirkliai juo ir toliau naudojosi. Galima daryti prielaidą, kad sraigių kiauteliai iš Indijos vandenyno iki Baltijos jūros vėliau atėjo šiuo keliu. Reikia pasakyti, jog XII a. kelias į Kaspijos jūrą vėl atgyja⁴⁸⁸.

Antras didelis prekybos kelias, jungęs Rytų Pabaltijį su padneprės miestais — Kijevu, Smolensku, Černigovu, — buvo Dneprą⁴⁸⁹. Tuo metu žymiausias prekybos centras čia buvo Kijevas⁴⁹⁰. Kijevo meistrų, juvelyrų, darbų (juodinta-auksinta apyrankė, kryželio formos kabutis iš Vilniaus Žemutinės pilies, šiferiniai varpsteliai) rasta ir Lietuvoje. Dnepro keliu greičiausiai į rytinę Lietuvą pateko ir arabiškosios monetos.

IX—XI a. Pabaltijo prekyboje su senovės Rusios miestais vyraujantis vaidmuo priklausė Kijevo miestui⁴⁹¹. Jis buvo tarpininku prekyboje su arabų bei Bizantijos kraštais. Vėliau, XI—XIII a., tranzitinės prekybos centras pasidarė Naugardas⁴⁹², perėmęs į savo rankas pagrindinius prekybos kelius — Dnepro upę (kelią „iš Variagų į Graikus“), Volgos—Kaspijos kelią, kartu su Volgos—Baltijos keliu.

Be to, šiuo laikotarpiu pasikeičia ir prekybos kelių kryptis. Antai nuo Dnepro susidarė naujas kelias į Viduržemio jūrą, ir senasis kelias, ėjęs per senovės Rusios žemes iki Juodosios jūros, nustojo savo reikšmės⁴⁹³. Kijevo prekyba, daugiausia tranzitinė, buvo nustumta į antrą vietą.

Nuo XI a. pasirodo daugiau atvežtinių daiktų iš Naugardo (stiklinės apyrankės, zoomorfiniai kabučiai). Apie prekybinius ryšius su Naugardo miestu kalba ir sidabriniai ilgieji, vadinamosios Naugardo grivnos. Jų pasitaiko Lietuvoje kartu su lietuviškais lydiniais. Pavyzdžiui, 1930 m. Grybiškėse, Vilniaus m., aptiktame lobyje šalia 16 Kijevo grivnų rasta 8 laivelio pavidalo Naugardo lydiniai⁴⁹⁴, Draugeliškėje, Zarasų raj.,

⁴⁸⁷ Б. А. Рыбаков, Торговля..., стр. 336—337.

⁴⁸⁸ Ten pat, p. 337.

⁴⁸⁹ Ten pat, p. 336.

⁴⁹⁰ Ten pat, p. 346.

⁴⁹¹ М. Т. Лучинский, Деньги на Руси..., стр. 133.

⁴⁹² Б. А. Рыбаков, Торговля..., стр. 346—347.

⁴⁹³ Б. Греков, Киевская Русь, Москва, 1953, стр. 506; J. Jurginis, Baudžiavos..., p. 75.

⁴⁹⁴ Р. Каразия, 1930 м. Vilniaus lobyis, Vilnius, 1932; G. B. Fedorovas, Lobių..., p. 190—206.

sidabrinų ir auksinių daiktų lobyje — I Naugardo grivna ir I Kijevo⁴⁹⁵. Savo ruožtu lietuviškų ilgųjų rasta Naugarde.

Reikia pažymėti, kad Kijevo juvelyrų darbai, pvz., juodinta-auksinta Kijevo tipo apyrankė, pintinė-vytinė apyrankė, rastos Šančių lobiuose, lelijos formos sidabriniai kabučiai iš Geliogalių ir Stakliškių bei Kretingos lobių, būdingi jau XIII a., bet jų galėjo patekti ir per Naugardo miesto pirkliaus, kurie tuo metu Kijeve turėjo savo prekybines kontorą⁴⁹⁶.

Prekyboje su Pabaltiju ir Lietuva didelę reikšmę turėjo ir kiti senovės Rusijos miestai: Černigovas, Smolenskas, Pskovas, Polockas, Ladoga — stambūs amatų ir prekybos centrai⁴⁹⁷.

Didelis konkurentas Naugardui prekyboje su Rytų Pabaltiju XII a. pasidarė Polockas ir Vitebskas, įsikūrę ant Dauguvos, pagrindinio prekybos kelio su Pabaltiju.

Per Polocko žemę ir pateko nemaža dalis senovės Rusijos XI—XIII a. importo: šiferinių varpstelių, kryželio formos kabučių, ypač puoštų emale. Polockas šiuo laikotarpiu buvo taip pat žymus tranzitinės prekybos mazgas⁴⁹⁸.

Prekybiniai ryšiai užsimezga taip pat ir su Smolensku, kurio prekybinę reikšmę iškėlė XII a. naujas prekybos kelias, ejęs per Rygą, Polocką, Vitebską, Smolenską, Dorogobužą, Možaiską, Maskvą, Riazanę, Muromą, iki Bulgaro⁴⁹⁹ ir jungęs Vakarų Europą su rusų žemėmis bei Pavolgiu. Šiuo prekybos keliu į Lietuvą yra patekę zoomorfinių kabučių, rastų Lepšiuose ir Uogučiuose, pusbėnelio formos kabutis iš Ringuvėnų ir kt.

Dalis rytietiško importo, ypač bizantiško, žinoma, galėjo ateiti ir kitais keliais, pvz., per Lenkiją, per kurią Bugo ir Vislos upėmis prekybos keliai ėjo iš senovės Rusijos iki Baltijos jūros⁵⁰⁰.

Iš lietuviškų lydinių bei lobių topografijos galima nustatyti keturis pagrindinius prekybos kelius, iš kurių trys tiesiogiai jungė Lietuvą su rusų žemėmis. Vienas jų, vadinamas Augzemės kelias, ėjo į šiaurės vakarų Rusiją ir jungė Lietuvą ne tik su Dauguva, bet ir su Naugardu bei Pskovu. Antras kelias ėjo į šiaurės rytų Rusiją — Tverės kunigaikštystę, Smolenską, trečiasis — per Gardiną ir Kijevo į pietų vakarų Rusiją⁵⁰¹.

⁴⁹⁵ G. V. Fedorovas, *Lobių...*, p. 189.

⁴⁹⁶ Б. А. Рыбаков, *Торговля...*, стр. 347.

⁴⁹⁷ М. Н. Тихомиров, *Древнерусские города...*, стр. 16—17.

⁴⁹⁸ Л. В. Алексеев, *Полоцкая земля...*, стр. 135.

⁴⁹⁹ Б. А. Рыбаков, *Торговля...*, стр. 348.

⁵⁰⁰ К. Спасский, *Экономические отношения западных славян со Скандинавией и другими прибалтийскими землями в VI—XI веках*, Скандинавский сборник, VI, Таллин, 1963, стр. 74.

⁵⁰¹ G. V. Fedorovas, *Lobių...*, 1, p. 189.

Žinomas ir ketvirtasis, seniausias prekybos kelias, jungęs Lietuvą su Rygos įlanka. Prie šio kelio rasti ir patys ankstyviausieji X—XI a. įvijiniai sidabriniai lydiniai (Impiltis, Kretingos raj., Gudai, Akmenės raj.). Be to, prie šio kelio aptikta ir kitų atvežtinių daiktų — šiferinių varpstelių, arabų monetų.

Prekyboje su Rytais didelį vaidmenį vaidino Dauguvos upė. Ji buvo vienas iš pagrindinių X—XIII a. vandens kelių, jungusių Pabaltijį su Rytų Europa⁵⁰². Anksčiau Kijevo su Vakarų Europa jungė kitas prekybos kelias, ejęs iš Kijevo per Černigovą, Naugardą, Polocką, Ladogą į Baltijos jūrą, Baltijos jūra iki Haitebiu ir per jį į Šiaurės jūrą⁵⁰³. Nuo XI a. Dauguva ėjo tranzitinis prekybos kelias, iš Kijevo į Skandinaviją, o toliau — Baltijos jūra iki Bremeno, Liubeko, Hamburgo⁵⁰⁴.

Taigi Dauguva kaip svarbi tranzitinė magistralė susiformavo XI a. Vidaus prekyboje ji buvo naudojama jau nuo II tūkst. pr. m. e.⁵⁰⁵ Iš pradžių (iki X a. antrosios pusės bei XI a. pradžios) plaukiota tik jos žemupiu⁵⁰⁶.

Šiuo tranzitiniu keliu ir patenka X—XIII a. daug daiktų į Lietuvą (šiferinių varpstelių, zoomorfinių ir kryželio formos kabučių, filigraninių karolių, stiklinių apyrankių).

Kuriais keliais daiktai iš senovės Rusijos buvo gabenami nuo Dauguvos į rytinę bei šiaurinę Lietuvą? Pagrindinis vandens kelias, jungęs Lietuvą su Dauguva, buvo Lielupės upė ir pačioje Lietuvoje — Muša su Nemunėliu. Be Lielupės, lietuviai Dauguva pasiekdavo ir sausuma, pavyzdžiui, ties Ersika ir Sėlpiliu⁵⁰⁷. Tai dalis to sausumos kelio, ėjusio iš Naugardo bei Pskovo žemių į pietus, į Lietuvos žemes.

Į vakarų Lietuvą (Dovainiai, Kretingos raj., Dvabiškiai, Telšių raj., Uogučiai, Kretingos raj.) daiktai galėjo patekti Dauguvos upe, per Rygos įlanką, vėliau Baltijos jūra iki Nemuno žiočių⁵⁰⁸.

Nemunas — didžiausia Lietuvos upė — buvo pagrindinis prekybos kelias. Tai liudija ir rašytiniai šaltiniai⁵⁰⁹. Reikia manyti, kad į centrinę Lietuvą, Kauno apylinkes, atvežtiniai daiktai pateko Nemuno upe.

⁵⁰² Э. Д. Шноре, *Асотское городище...*, стр. 121; Б. А. Рыбаков, *Торговля...*, стр. 345; Э. С. Мугуревич, *Восточная Латвия...*, стр. 98—102.

⁵⁰³ Б. А. Рыбаков, *Торговля...*, стр. 206.

⁵⁰⁴ Ten pat.

⁵⁰⁵ Э. С. Мугуревич, *Восточная Латвия...*, стр. 98.

⁵⁰⁶ Ten pat.

⁵⁰⁷ Ten pat, p. 104; J. Antoniewicz, *Ślady handlu...*, pav. 3; J. Antoniewicz, *Nektóre dowody...*, pav. 26; Э. Д. Шноре, *Асотское городище...*, стр. 124.

⁵⁰⁸ J. Antoniewicz, *Ślady handlu...*, p. 18.

⁵⁰⁹ LIS, I, p. 29.

Į pietinę bei pietrytinę Lietuvos dalį (Dubičiai ir Krūminiai, Varėnos raj., Aukštvarys, Trakų raj., Paverknys, Prienų raj.) slaviški daiktai greičiausiai pateko sausumos keliu,ėjusiu iš pietinės Rusios, iš Kijevo, per Gardiną. Šis kelias, sprendžiant pagal lietuviškus lydinius, rastus kartu su Kijevo emaliuotais daiktais bei Kijevo grivnomis, gyvavo jau X—XI a. ir net XII—XIV a.⁵¹⁰ Juo greičiausiai pateko dalis importo taip pat į Vilnių bei jo apylinkes, nors į Vilnių, be abejo,ėjo ne vienas prekybos kelias, o keli. Dalis daiktų į jį galėjo patekti iš Dauguvos arba net iš Baltijos jūros, Nemunu—Nerimi.

Ties Vilniumi, per Neries brastą, taip patėjo prekybos kelias⁵¹¹, kuriuo į Vilnių bei jo apylinkes pateko senovės Rusios daiktų (stiklinių apyrankių, kryželio formos kabučių, arabų monetų, šiferinių varpstelių).

Šiais vidaus keliais ir plito importuoti daiktai po Lietuvą.

b. Lietuvos prekybos keliai su Vakarų Europa

Ankstyvojo feodalizmo laikotarpiu lietuvių genčių prekybos keliai su Vakarų Europa buvo tie patys, kaip ir su Rytų kraštais.

Pagrindinis prekybos kelias su Vakarų Europa—Baltijos jūra. Ja plaukiojo vikingų, danų, vakarinių slavų ir kitų kraštų pirkliai. Vakarietiško importo daugiausia pajūrio zonoje, Vakarų Lietuvoje; čia taip pat gausu to meto laidojimo paminklų ir gyvenviečių. Viena tokia sustiprinta gyvenvietė buvo Impilties piliakalnis, antra—Apuolės piliakalnis.

Prekyboje su Vakarų Europa lemiamą vaidmenį vaidino skandinavų kraštai.

VIII a. pabaigos—IX a. skandinaviškų dirbinių rasta nedaug: tai kalavijas iš Laivių, ietigaliai skliautiniu raštu iš Čiobiškio ir Laivių, kiaura-raštis kalavijo makšties apkalas iš Žasino, dėželinė segė iš Stragnų, diržo sagtis iš Žvirblių, segė iš Paulaičių.

Iš importuotų dirbinių chronologijos matyti, kad gyviausiai su šiais kraštais prekiauta X—XI a. Šiam laikotarpiui būdingų dirbinių rasta daugiausia—tai kalavijai iš Andulių, Palangos, Sargėnų, Martyniškių, Telšių, Žvirblių, kovos kirviai iš Laivių ir Klaišių, plokštelinė segė iš Sargėnų, Bikavėnų ir Palangos, pasaginės segės, diržų skirstikliai iš Palangos ir Andulių, dalis žirgo aprangos ir kt.

⁵¹⁰ G. B. Fedorovas, *Lobių...*, p. 189—190.

⁵¹¹ J. Jurginis, V. Merkys, A. Tautavičius, *Vilniaus miesto istorija*, p. 24—25.

Žymus prekybos centras Skandinavijoje, kaip minėta, buvo Birkos miestas⁵¹²; tai buvo vienas iš stambiausių prekybos centrų Vidurio ir Šiaurės Europoje⁵¹³, vaidinantis vadovaujantį vaidmenį prekyboje su Rytų Pabaltiju⁵¹⁴.

1075 m. arkivyskupas Adomas Bremenietis⁵¹⁵ mini, kad į Birkos miestą Švedijos viduryje atplaukdavo danų arba normanų, taip pat slavų bei žemių ir kitų Skitijos tautų laivai. Tas pats Adomas Bremenietis kartu nurodo ir kitą to meto žymų prekybos miestą Heidibą (Haitebiu) Šlezvige⁵¹⁶. Tai buvo svarbus prekybos centras, jungęs Šiaurės ir Baltijos jūrų prekybą⁵¹⁷.

Be skandinaviškų daiktų, Lietuvoje pasitaiko radinių ir iš kitur, pavydžiui, kalavijų iš Pareinės. Jie į Lietuvą pateko per skandinavų kraštus, kadangi Lietuva ir iš viso Pabaltijys su Pareine neprekiavo. Skandinavai ir patys labiau vertino prancūzų ginklus, negu savo⁵¹⁸. Visi Pareinės daiktai tikriausiai pateko per minėtą Haitebiu miestą. Tuo keliu ginklai pateko ir į kaimyninę Latviją⁵¹⁹.

Dar vienas svarbus prekybos centras Baltijos jūroje buvo Gotlando sala, palaikiusi prekybinius ryšius su šalimis nuo Suomijos šiaurėje iki Rytprūsių pietuose⁵²⁰.

Gotlando sala jau IX—X a. tranzitinėje prekyboje vaidino svarbų vaidmenį, tačiau su Pabaltiju ir Lietuva gyvesnių prekybinių ryšių šiuo laikotarpiu dar neturėjo. Gotlandiškų daiktų, būdingų IX—X a., Lietuvoje rasta mažiau (Stragnų dėželinė segė ir skliautiniu raštu puošti ietigaliai), negu iš XI a. (kalavijas iš Plungės apylinkių, Palangos ir Bikavėnų pasaginės segės, Sargėnų plokštinė segė, diržų skirstikliai). Be to, šiame laikotarpyje ryškiai jaučiasi gotlandiška įtaka daugeliui to meto dirbinių, ypač iš pajūrio. Vadinasi, Gotlando sala XI a. pasidarė žymus

⁵¹² H. Arbman, *Birka...*, I, p. XVII; E. Kivikoski, *Studien zu Birkas Handel im östlichen Ostseegebiet*, Acta archeologica, VIII, Munksgaard, 1938, fasc. 3, p. 249.

⁵¹³ H. Arbman, *Schweden und das karolingische Reich*, p. 15—16.

⁵¹⁴ E. Kivikoski, *Studien zu Birkas Handel...*, p. 249.

⁵¹⁵ *LIŠ*, I, p. 25.

⁵¹⁶ Ten pat.

⁵¹⁷ O. Schell, *Zu den Historischen Quellengruppen des Haithabu-problems*, *Congressus Secundus arch. Balticorum*, p. 215—216; G. Schwantes, *Die Ausgrabungen Haithabu*, *Congressus Secundus arch. Balticorum*, p. 221—222; W. La Baume, *Die Wikinger...*, p. 1284—1307, *Vorgeschichte der deutschen Stämme*, Band III, Leipzig, 1940; J. Jurginis, *Baudžiavos...*, p. 75.

⁵¹⁸ M. Ebert, *Ein Schwert...*, p. 156.

⁵¹⁹ Э. С. Мугуревич, *Восточная Латвия...*, стр. 85.

⁵²⁰ B. Nerman, *Die Verbindungen...*, p. 65—124; tas pats, *Der Handel Gotlands...*, p. 160—170.

prekybos centras Baltijos jūroje⁵²¹. Saloje ypač garsėjo Visbio miestas, kur susitikdavo Rytų ir Vakarų Europos pirkliai⁵²².

IX—X a. tarptautinėje prekyboje iškyla vakarinių slavų žemės — Baltijos Pamarys, kur buvo susikūręs stiprus laivynas ir miestai, dideli amatų bei prekybos centrai⁵²³. Jie vaidino žymų vaidmenį, pertiekiant Pabaltijo kraštams žalvario bei sidabro žaliavą ir šiems kraštams palaikant prekybinius ryšius su Rytaiis bei Vakarais.

Vienas iš žymiausių Pamario prekybos centrų, susikūręs Oderio žemupyje jau VIII a., buvo Volino miestas⁵²⁴; jo žydėjimo laikotarpis — X a. antroji pusė⁵²⁵.

Be Volino, žymus prekybos centras buvo Kolobžegas, kuriame jau IX a. gyveno amatininkų, žvejų ir pirklių, nes čia buvo kaulo ir gintaro kasyklos, taip pat buvo sveriamą druska⁵²⁶. Jo žydėjimo laikotarpis yra IX—XI a.⁵²⁷ XII a. Kolobžegas pradeda smukti, jo vietoje iškyla Ščecinas. Be jų, svarbus prekybos centras buvo ir Truso miestas⁵²⁸.

Volinas, Kolobžegas, Ščecinas ir Trusas buvo dideli Vakarų Pamario miestai, konkuravę su Skandinavų miestais, ypač Birka, ir Haitebiu Jutlandijos pusiasalyje⁵²⁹.

Tuo metu rytiniame Pamaryje, Vislos žiotyse, įsikuria dar vienas žymus prekybos centras — Gdanskio miestas⁵³⁰.

Minėtieji miestai ir vertėsi plačia prekyba su Vakarų, Rytų ir Šiaurės Europos kraštais.

Į Lietuvos žemes tiek žaliavos, tiek kito importo galėjo patekti ir sausumos keliais, per Prūsiją. Prūsų žemėse tuo metu buvo žinomi du amatų ir prekybos centrai: Viskiautai ir Elblongas.

Prūsų genčių prekybinius ryšius su Pamario slavais liudija Pamaryje rasti prūsiški daiktai. Pamaryje rasta ir lietuviškų daiktų, greičiausiai patekusių per Prūsijos miestus.

⁵²¹ B. Nerman, Die Verbindungen..., p. 65—124.

⁵²² B. Nerman, Der Handel Gotlands..., p. 160—173.

⁵²³ В. Б. Вилинбахов, Балтийско..., стр. 128—129.

⁵²⁴ Ten pat, p. 128.

⁵²⁵ L. Leciejewicz, Zarys archeologii Pomorza Zachodniego, Pomorze Zachodnie — nasza ziemia ojczysta, Poznań, 1960, p. 60—78; W. Filipowiaak, Wolin — najwieksze miasto slowianszczyzny zachodniej. Szkice z dziejów Pomorza, Warszawa, 1958, p. 49.

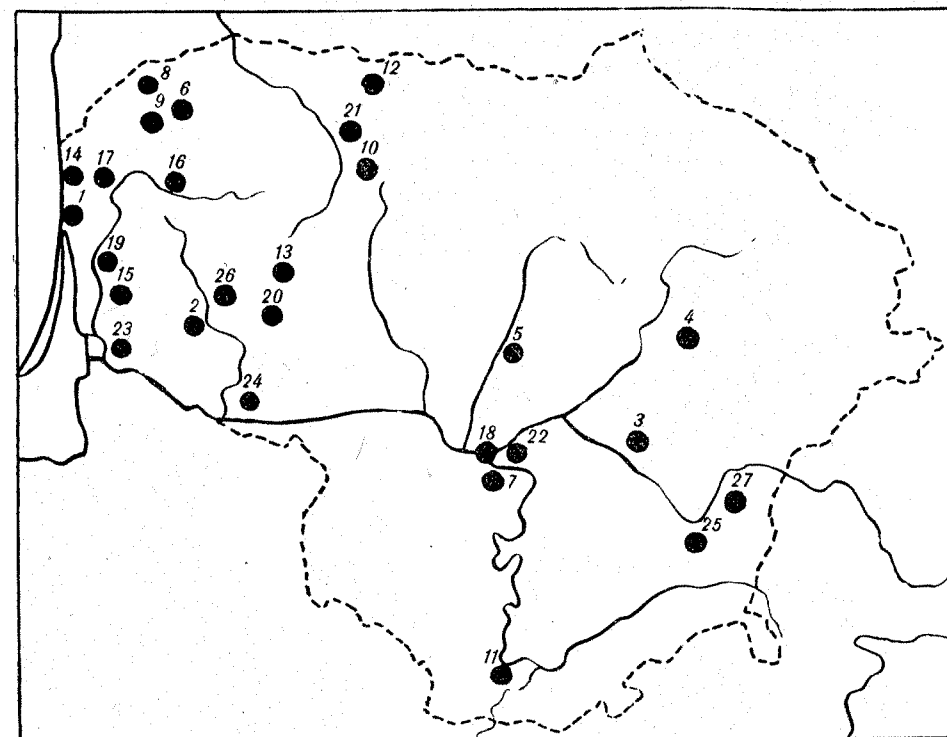
⁵²⁶ К. Спасский, Экономические отношения, стр. 79.

⁵²⁷ L. Leciejewicz, W. Łosiński, E. Tabaczyńska, Kolobrzeg we wczesnym średniowieczu, Wrocław, 1961, p. 109.

⁵²⁸ В. Б. Вилинбахов, Балтийско..., стр. 129.

⁵²⁹ L. Leciejewicz, Zarys archeologii..., p. 74—75.

⁵³⁰ К. Jazdzewski, Gdansk X—XIII w. na tle Pomorza wczesnośredniowiecznego, Szkice z dziejów Pomorza, Warszawa, 1958, p. 73 ir kt.; В. Б. Вилинбахов, Балтийско..., стр. 129.

34 pav.

Vakarietiškų daiktų paplitimas Lietuvoje (vietovių sąrašą žr. priede Nr. 6)

XII—XIII a. prekyboje vyraujančią vaidmenį pradėjo vaidinti vokiečiai, išstumdami skandinavus. Šiaurės vakarų Vokietijos miestai įgijo nemažą prekybinių privilegijų svetimose šalyse ir įsteigė jose savo kontorą⁵³¹.

Lietuvos prekybos keliai su Vakarais ėjo tomis pačiomis upėmis, kaip ir su Rytaiis; gal būt, naudoti didesni ežerai, taip pat ir sausumos keliai. Kaip minėta, vakarietiško importo daugiausia aptikta pajūryje. Pajūryje taip pat daugiausia svarstyklių bei svarelių radinių.

Iš Baltijos jūros Nemunu prekybos kelias ėjo per stambias to meto gyvenvietes — Jurbarką, Veliuoną, Seredžių, Vilkiją, Krėmalą — į centrinę Lietuvos dalį, Kauno apylinkes. Prie šio kelio rasta nemaža ir si-

⁵³¹ J. Jurginis, Baudžiava..., p. 75.

dabrinų daiktų, pvz., Veliuonoje, Jurbarke — sidabrinų lydinių⁵³², Krėmaloje ir Seredžiuje — sidabrinų ir pasidabruotų daiktų.

Kauno apylinkėse aptikta taip pat nemaža atvežtinių daiktų — geležinių skliautiniu raštu puoštų ietigalių, Veršvų balno kilpos, apkalų, Sargėnų kalavijas, segė, Šančių lobio dirbiniai.

Toliau prekybos kelias Nemunu ėjo į Gardiną, bet šiuo metu ką nors daugiau pasakyti apie jį dar trūksta duomenų.

Nuo Kauno prekybos keliai ėjo į kitas Lietuvos dalis, pavyzdžiui, Nevėžiu į vidurio Lietuvą. Čia pakeliui taip pat buvo žymių gyvenviečių: Graužai, Kėdainių raj., kur rasta sidabrinų lydinių, svarelių, Ruseiniai, Kėdainių raj.

Neries pakrantėse taip pat pasitaiko atvežtinių daiktų ir sidabrinų lydinių. Pavyzdžiui, Čiobiškyje buvo rasta geležinių ietigalių, puoštų skliautiniu raštu, Rusių Rago gyvenvietėje — sidabrinų lietuviškų lydinių, Mitkiškėse, prie Kernavės, — lobsis su lietuviškais lydiniais. Tačiau daugiausia importo tiek iš Vakarų, tiek iš Rytų Europos, taip pat arabų monetų, rasta Vilniuje ir jo apylinkėse.

Vakarietiškių daiktų taip pat rasta ir Šiaulių, Joniškio apylinkėse (Martyniškiiai). Jie čia greičiausiai pateko sausumos keliu iš vakarų Lietuvos arba Dauguvos upe, vėliau Lielupe. Dauguva prekyboje su vakarais vaidino kur kas mažesnę vaidmenį, negu su Rytais, todėl vakarietiškių daiktų šiaurės Lietuvoje rasta žymiai mažiau, negu rytietiškių.

c. Prekybos centrai

IX—XII a. Lietuvos prekyba su kitais kraštais dar buvo menka, ją lėmė ekonominio gyvenimo lygis. Lietuvoje šiuo laikotarpiu dar nebuvo miestų — amatų ir prekybos centrų; jie kūrėsi XIII a. Todėl nuo XIII a. jau galima kalbėti apie išvystytą prekių gamybą, o iki XIII a. — tik apie prekybinius ryšius, kurie, kaip rodo atvežtiniai daiktai, jau buvo tarp tolimų kraštų ir centrų.

Prekyba, be abejo, užsiėmė ne kiekvienas bendruomenės žmogus, bet tik turtingieji, pajėgę įsigyti žalvario ir sidabro žaliavos bei kitų kraštų daiktų, kuriuos vėliau parduodavo savoje teritorijoje. Šiuos žmones reikia jau vadinti pirkliais, kurie greičiausiai gyveno didesnėse gyvenvietėse, nes visi prekybos keliai ir ėjo per jas.

Nustatyti prekybos centrus, kaip ir kelius, padeda taip pat radinių kartografavimas. Pagal importuotų daiktų, lobių bei svarstyklių ir svarelių paplitimą, vieno žymesnio prekybos centro reikėtų ieškoti vakarų

Lietuvoje — Baltijos pajūryje, prie pagrindinio tranzitinio prekybos kelio. Kur buvo šis centras, šiuo metu atsakyti dar sunku. Reikia manyti jį buvus, kur geriausias priėjimas prie jūros, greičiausiai kur nors prie Klaipėdos. V. Naševičius savo darbe apie Pryšmančių kasinėjimus nurodo, kad vikingai lankydavosi Sventosios uoste⁵³³. Šį teiginį paneigti arba patvirtinti yra sunku, nes per maža tėra duomenų; vietovė plačiau netyrinėta. Tuo tarpu apie prekybos centrą Klaipėdos apylinkėse liudyti čia paplitę importuoti daiktai, monetos ir svarstyklės su svareliais (Anduliai, Aukštkiemiai, Stragnai ir kt.).

Taip pat čia daug šio laikotarpio laidojimo paminklų — plokštinių kapinynų, rodančių, kad čia buvo tankiai gyvenama. Kai kurie kapinynai vos per kelis kilometrus vienas nuo kito, pvz., Palanga, Girkaliai, Pryšmančiai.

Antro žymesnio prekybos centro tektų ieškoti prie Kauno, prie svarbaus prekybos kelio Nemunu ir Nerimi. Čia ištirti du dideli kapinynai — Veršvai ir Sargėnai, kuriuose rasta ir importuotų daiktų bei svarstyklių. Be to, pavienių importuotų daiktų ir sidabrinų lydinių rasta pačiame Kaune (Šančių lobsis) bei jo apylinkėse (2 juostiniai ietigaliai skliautiniu raštu ir kt.). Veršvams ir Sargėnams išaugti į prekybinius centrus buvo gana geros geografinės sąlygos: Nemunas, Nevėžis, Neris.

Trečias amatų ir prekybos centras buvo Vilnius, kurį su kitais kraštais jungė sausumos keliai ir Neries upė. Apie Vilnių ir jo apylinkėse susikauptė nemažai importuotų daiktų. Čia rasta sidabrinų arabų ir Vakarų Europos monetų lobių, lietuviškų ir Naugardo bei Kijevo sidabrinų lydinių, grivnų ir rublių, taip pat pavienių importuotų daiktų — stiklinių apyrankių, šiferinių varpstelių, skliautiniu raštu puoštų ietigalių, skandinaviškų diržo sagčių.

Importuotų daiktų ir lobių rasta ir šiaurės bei šiaurės rytų Lietuvoje, tačiau čia išskirti žymesnį amatų-prekybos centrą vargu ar galima. Greičiausiai šie daiktai tėra iš didesnių gyvenviečių, pavyzdžiui, Mažulonių piliakalnio, Ignalinos raj., Geliogalių, prie Ukmergės.

⁵³² A. Tautavičius, Papildomi duomenys..., p. 67.

⁵³³ V. Naševičius, Mūsų pajūrio..., p. 112.

X—XIII a. svarstyklių ir svarelių suvestinė

I priedas

Eil. Nr.	Radimo vietovė	Vieta, aplinkybės	Kiekis (vienetais)		Stovis		Radinio laikymo vieta, literatūra
			svartstyklių	svarelių	svartstyklių	svarelių	
1	Akmenskynė, Plungės raj.	kapinynas	2	1	—	geras	TKM, neinventorintas
2	Anduliai, Klaipėdos raj.	"	1	—	fragmentas	—	Altpreussen, H. 3, 41
3	Bandužiai, Klaipėdos raj.	"	1	—	geras	—	Klaipėdos Krašto tyros muz. inv. Nr. 224
4	Biržų apylinkės	atsitiktiniai	1	—	fragmentas	—	Biržų Krašto tyros muz. inv. Nr. 331
5	Degėsiai, Pakruojo raj.	"	1	—	geras	—	KVIM, inv. Nr. 1586:8, LAB, 412
6	Gintališkė, Plungės raj.	kapas Nr. 4	2	2	"	geras	KVIM, inv. Nr. 1776:15—6, LAB, 412—13
7	Graužai, Kėdainių raj.	kapas Nr. 34	1	2	"	"	TKM, neinventorinti
8	Kursių nerija	atsitiktiniai	10	15	"	"	TKM, neinventorinti
9	Graužai, Kėdainių raj.	kapas Nr. 53	—	2	—	—	SAM, inv. Nr. 662: 790
10	Jazdai, Kretingos raj.	kapas Nr. 3	—	5	—	—	KVIM, inv. Nr. 1329:1, 5, LAB, 413—14
11	Joniškės, Klaipėdos m. kviečiai, Kretingos raj.	atsitiktiniai	1	—	fragmentas	—	KVIM, inv. Nr. 1756:9—11
12	Kursių nerija	kapinynas	1	—	fragmentas	—	Altpreussen, H. 3, 41
13	Kursių nerija	kapinynas	1	—	fragmentas	?	VIEM, neinventorintas
14	Laiviai, Kretingos raj.	kapas Nr. 344	—	1	—	geras	Sitzungsberichte... 21, p. 283
15	Laistai, Klaipėdos raj.	kapas Nr. 353	—	1	—	—	VIEM, inv. Nr. EM 2: 1163
16	Laistai, Klaipėdos raj.	kapas Nr. 361	—	1	—	—	VIEM, 2:1215
17	Laistai, Klaipėdos raj.	kapas Nr. 365	—	1	—	—	VIEM, 2:2217
18	Laistai, Klaipėdos raj.	kapas Nr. 366	—	1	—	—	VIEM, inv. Nr. EM 2: 1377
19	Laistai, Klaipėdos raj.	atsitiktiniai	—	1	—	—	VIEM, inv. Nr. EM 2: 1407
20	Laistai, Klaipėdos raj.	kapas Nr. 13	1	—	fragmentas	—	VIEM, inv. Nr. EM 2: 1407
21	Laistai, Klaipėdos raj.	kapas Nr. 138	—	1	—	—	VIEM, inv. Nr. EM 2: 1407
22	Laistai, Klaipėdos raj.	kapas Nr. 138	—	1	—	—	Altpreussen, H. 3, 41
23	Laistai, Klaipėdos raj.	kapas Nr. 138	—	1	—	—	Altpreussen, H. 3, 41
24	Laistai, Klaipėdos raj.	kapas Nr. 138	—	1	—	—	Altpreussen, H. 3, 41

14	Lazdininkai, Kretingos raj.	kapas Nr. 102E	—	1	—	—	"	"
15	Nausodis, Plungės raj.	kapas Nr. 104E	—	1	—	—	—	"
16	Nendriniai, Kapsuko raj.	kapinynas	2	—	fragmentas	—	geras	KVIM, inv. Nr. 1774:3
17	Obelytė, Alytaus raj.	kapinynas	1	—	fragmentas	—	geras	TKM, inv. Nr. 7849
18	Palanga	piliakalnis	—	3	—	—	geras	VIEM, neinventorintas
19	Paiznys, Šilalės raj.	kapas Nr. 124	—	1	—	—	apdegęs	VIEM, inv. Nr. AR 396: 999—1001
20	Pakapiai, Kauno raj.	kapas Nr. 174	—	1	—	—	—	1450
21	Prišmančiai, Kretingos raj.	kapas Nr. 196	—	1	—	—	—	1595
22	Paulaičiai, Šilutės raj.	kapas Nr. 201	—	5	—	—	—	1669—1673
23	Panevėžio raj.	kapas Nr. 227	1	7	fragmentas	—	—	1828—1834
24	Panevėžio raj.	kapas Nr. 269	1	5	fragmentas	—	—	2137—2142
25	Panevėžio raj.	kapas Nr. 270	1	3	—	—	—	2147, 2149—2151
26	Panevėžio raj.	kapas Nr. 279	1	1	—	—	—	2192, 2187
27	Panevėžio raj.	kapas Nr. 284	1	2	—	—	—	2210—2212
28	Panevėžio raj.	kapas Nr. 299	—	1	—	—	—	"
29	Panevėžio raj.	atsitiktiniai	2	4	fragmentas	—	—	neinventorintas
30	Pažėvė, Šilalės raj.	laužavietė	1	2	—	—	—	2581, 2956, 3000
31	Pažėvė, Šilalės raj.	atsitiktiniai	1	—	fragmentas	—	—	3017
32	Pakapiai, Kauno raj.	atsitiktiniai	—	1	—	—	—	Šilalės krašto tyros draugijoje
33	Prišmančiai, Kretingos raj.	atsitiktiniai	—	1	—	—	geras	KVIM, inv. Nr. 1961:181
34	Paulaičiai, Šilutės raj.	kapinynas	3	—	fragmentas	—	—	Kretingos Krašto tyros muziejus, inv. Nr. 2138: 118
35	Raguva, Panevėžio raj.	atsitiktiniai	—	1	—	—	—	KVIM, inv. Nr. 835: 89—90; LAB, 412
36	Raguviškiai, Kretingos raj.	atsitiktiniai	—	2	—	—	—	KVIM, inv. Nr. 1949:25
37	Raguviškiai, Kretingos raj.	atsitiktiniai	—	1	—	—	—	VIEM, inv. Nr. 174:1—2

Eil. Nr.	Radimo vietovė	Vieta, aplinkybės	Kiekis (vienetas)		Stovis		Radinio laikymo vieta, literatūra
			svars-tyklių	sva-riųjų	svars-tyklių	svarelių	
25	Ramučiai, Klaipėdos raj.	kapas Nr. 91c Nr. 114 " Nr. 178c " Nr. 196 " Nr. 213B " Nr. 227B " kapinynas atsitiktinai "	— 1 1 1 2 — 1 1	1 1 3 — 2 1 — 2	— ? ? ? ? ? — ?	— ? ? ? ? ? — ?	Altpreussen, H. 3, 41 " " " " " " " " " " KVIM, inv. Nr. 932:51 Altpreussen, H. 3, 41 IEM, inv. Nr. 17:42 ir Telsių Krašto vyros mu- ziejus, inv. Nr. 7492, ILKI, 174 SAM, inv. Nr. 854—56 VIEM, Nr. AR 38:110, 585, 761, 846—47, 260; Altpreussen, H. 3, 41; LAB, 412 VIEM, inv. Nr. AR6: 313, 315; LAB, 412 KVIM, inv. Nr. 1692:17— 18 KVIM, inv. Nr. 11590: 269 Altpreussen, H. 3, 41 SAM, inv. Nr. 895 Altpreussen, H. 3, 41 VIEM, neinventorintas VIEM, inv. Nr. AR 75:1 VIEM, neinventorintas SAM, neinventorintas SAM, inv. Nr. 1293
26	Ringuvėnai, Siaulių raj.						
27	Rumpiškės, Klaipėdos m.						
28	Straičiai, Telsių raj.						
29	Skėriai, Mažeikių raj.						
30	Stragnai, Klaipėdos raj.	kapinynas	— 2	3 14	— fragmentai	— geras "	
31	Svėkšna, Silutės raj.	kapinynas	2	—	fragmentas	—	
32	Tolišiai, Kelmės raj.	atsitiktinai	2	—	"	—	
33	Veršvai, Kauno m.	degtininis kapas	1	—	"	—	
34	Vėžaičiai, Šilutės raj.	kapas Nr. 725 " atsitiktinai	1 1	— —	" "	— geras	
35	Vadagai, Mažeikių raj.		—	—	fragmentas	—	
36	Vilkyčiai, Klaipėdos raj.	pilis	1	—	fragmentas	—	
37	Vilnius	piliakalnis	—	—	—	—	
38	Vozgėliai, Zarasų raj.	—	—	—	—	—	
39	Radimo vieta nežinoma	—	—	—	—	—	
		Iš viso:	55	117			

Svarelių svorio ir ženklų suvestinė

Eil. Nr.	Radimo vieta	Stovis	Svoris	Ženklų skaičius ¹	Svorio vienetas g
Svoris 0—10 g					
1	Gintališkė, atsitiktinai	geras	3,82	1	3,82
2	Palanga, kapas Nr. 279	apdegęs	4,500	1	4,500
3	" " Nr. 201	"	4,1105	—	4,1105
4	" " Nr. "	"	7,046	1	7,046
5	Radimo vieta nežinoma	deformuotas	7,100	1	7,100
6	" " "	"	7,170	1	7,170
7	" " "	"	7,770	1	7,770
8	Palanga, kapas Nr. 227	"	8,337	1	8,337
9	" laužavietė	"	8,179	1	8,179
10	" "	"	9,268	—	?
Svoris 10—20 g					
1	Gintališkė	geras	11,13		?
2	Jazdai	"	10,370	kryžiuokas	?
3	Stragnai	"	10,8	"	?
4	" "	"	11,1	1—1	5,5
5	Palanga, kapas Nr. 196	deformuotas	11,749	1—1	5,87
6	" " Nr. 227	"	13,173	2—2?	3,19
7	Gintališkė	"	12,650	ženklas neaiškus	?
8	Gintališkė	"	13,200	3—3	2,2
9	Graužai	geras	16,234	2—2	4,06
10	Laiviai, kapas Nr. 213	"	16,255	kryžiuokas	?
11	Vozgėliai	"	16,753	"	?
12	Palanga, kapas Nr. 270	deformuotas	17,270	2—2	4,301
13	" " Nr. 227	"	17,218	2—2	4,30
14	" " Nr. 201	"	19,790	?	?
15	Jazdai	geras	17,450	?	?
Svoris 20—30 g					
1	Palanga, plotas XV	apdegęs	20,082	nejskaitomas	?
2	Kuršių nerija	neaiškus	20,652	"	?
3	Laiviai, kapas Nr. 225	aptrupėjęs	20,390	"	?
4	Laiviai, kapas Nr. 227	"	20,700	"	?
5	Palanga, kapas Nr. 124	geras	20,103	2—2	5,02
6	Raguviškiai	"	21,900	2—2	5,49
7	Laiviai, atsitiktinai	apdegęs	22,00	?	?
8	Skėriai	"	22,230	1—1	11,1
9	Palanga, kapas Nr. 227	susilydęs	22,042	nejskaitomas	?
10	" plotas XIV	"	23,245	1	?
11	Pakapiai	"	24,489	1—1	12,44
12	Stragnai	geras	25,9	3—3	4,3
13	Stragnai	"	25,790	3—3	4,29
14	Graužai	"	25,775	3—3	4,29
15	Gintališkė, atsitiktinai	"	21,29	1—1	10,6
16	" "	"	25,910	2—2	6,25

2 priedas (tęsinys)

Eil. Nr.	Radimo vieta	Stovis	Svoris	Zenklų skaičius ¹	Svorio vienetas g
17	Palanga, plotas XV	deformuotas	26,168	neįskaitomas	?
18	Palanga, kapas Nr. 201	"	26,921	kryžiuokas	?
19	" " Nr. 227	"	27,2905	neįskaitomas	?
20	" " Nr. 124	"	28,432	kryžiuokas	?
21	Stragnai	geras	29,842	neįskaitomas	?
22	"	"	29,866	"	?
Svoris 30—40 g					
1	Stragnai	deformuotas	30,178	neįskaitomas	?
2	"	"	30,501	"	?
3	Gintališkė	geras	30,700	"	?
4	Stragnai	geras ²	31,173	"	?
5	Palanga, kapas Nr. 174	deformuotas	31,160	"	?
6	Grauzai	geras	31,375	"	?
7	Stragnai	geras	32,5	4—4	4,06
8	Skėriai	"	32,200	neįskaitomas	?
9	Gintališkė, atsitiktinai	"	32,300	5+5	3,23
10	Jazdai	"	32,570	"	?
11	Palanga, kapas Nr. 227	deformuotas	33,540	"	?
12	" " Nr. 227	"	35,508	3—3	5,91
13	Gintališkė, atsitiktinai	"	30,69	kryžiuokas	?
14	Raguviškiai	geras	36,153	4—4	4,52
15	Gintališkė, kapas Nr. 34	apdegęs	36,700	1	?
16	Stragnai	geras	36,8	kryžiuokas	7
17	Gintališkė	"	36,610	2—2	9,15
18	Gintališkė, kapas Nr. 34	geras	38,500	2—2	?
19	Stragnai	"	38,8	kryžiuokas	?
20	Pryšmančiai	"	39,1	5—5	3,91
Svoris 40—50 g					
1	Grauzai	geras	41,657	neįskaitomas	?
2	Palanga	"	41,583	kryžiuokas	?
3	Kuršių nerija	"	41,620	neįskaitomas	?
4	Skėriai	deformuotas	42,52	5—5	4,25
5	Vadagiai	geras	42,60	5	8,5
6	Gintališkė, atsitiktinai	"	45,50	1—1	?
7	Siraičiai	"	47,22	neįskaitomas	?
8	Gintališkė	"	48,200	8—8	3,01
Svoris 50—60 g					
1	Palanga, kapas Nr. 201	deformuotas	50,731	5—5	5,07
2	Raguva	"	51,230	neįskaitomas	?
3	Gintališkė	geras	52,100	4—4	6,5

2 priedas (tęsinys)

Eil. Nr.	Radimo vieta	Stovis	Svoris	Zenklų skaičius ¹	Svorio vienetas g
Svoris 90 g ir daugiau					
1	Palanga, kapas Nr. 269	deformuotas	94,956	9	10,49
2	" " plotas XVII	geras	97,402	5—5	9,74
3	Siraičiai	"	98,464	4—4	9,46
4	Laiviai	"	100,724	5—5	10,2
5	Gintališkė	"	100,20	neįskaitomas	?
6	Grauzai	"	103,791	5—5	10,57
7	Stragnai	geras	105,00	4—4	11,5
8	Nausodis	"	105,65	1—1	?
¹ Skaičius be pavadinimo reiškia akutę. Kitų ženklų pavadinimai sužymėti. ² Svarelis daugiakampis.					

3 priedas

Pagalbinių svarelių svorių suvestinė

Eil. Nr.	Radimo		Radinio pavadinimas	Svoris g
	vietovė	vieta		
1	Gintališkė	kapas Nr. 34	žalvario gabaliukas	2,99
2	Palanga	kapas Nr. 201	pasaginės segės galvutė	3,165
3	Akmenskynė	kapinynas	apyrankės galas	3,8
4	Palanga	kapas Nr. 227	pasaginės segės galvutė	4,090
5	"	" Nr. 227	"	4,271
6	"	" Nr. 201	karolis	5,025
7	"	" Nr. 227	pasaginės segės galvutė	5,504
8	"	" Nr. 227	"	5,954
9	Gintališkė	kapinynas	pasaginės segės galvutė	6,02
10	Akmenskynė	kapas Nr. 227	"	6,348
11	Stragnai	"	monetos dalis	6,551
12	Palanga	kapas Nr. 269	pasaginės segės galvutė	8,200
13	"	" Nr. 227	"	8,374
14	"	" Nr. 174	"	8,536
15	"	" Nr. 227	"	8,447
16	"	" Nr. 227	karolis	8,906
17	"	" Nr. 124	pasaginės segės galvutė	12
18	Gintališkė	kapinynas	"	10,600
19	"	"	"	10,67
20	Raguviškiai	"	strėlės antgalis	12,186
21	Akmenskynė	"	pasaginės segės galvutė	12,2
22	Palanga	kapas Nr. 201	"	12,022
23	"	" Nr. 269	"	12,800
24	Raguviškiai	kapinynas	"	14,173
25	Palanga	kapas Nr. 227	"	18,906
26	"	" Nr. 269	"	21,062

Vietovių, kuriose rasta arabų monetų, bizantiškų karolių ir sraigčių kiautelių, sąrašas

1. Aukštkiemiai, Klaipėdos raj.
Arabų monetos.
P. Tarasenka, Lietuvos archeologijos medžiaga, p. 98, Kaunas, 1928.
2. Bikavėnai, Šilutės raj.
Bizantiškas karolis (ŠKM, inv. Nr. 3945/42).
3. Girkaliai, Klaipėdos raj.
Arabų monetos.
P. Куликаускаене, Исследования Гиркаляй..., стр. 71.
Bizantiški karoliai (KKM, neinventorinti).
4. Jauniūnai, Sirvintų raj.
Arabų monetos.
E. Laucevičius, Arabų monetų lobis, p. 25.
5. Kuntaičiai, Šiaulių raj.
Bizantiški karoliai (SAM, inv. Nr. 476).
6. Laistai, Klaipėdos raj.
Arabų monetos.
A. Bezenberger, Analysen..., p. 95; J. Hoffmann, Die Spätheidnische Kultur..., p. 123.
7. Laiviai, Kretingos raj.
Bizantiški karoliai Nr. 6(107), 20(122) (VIEM, inv. Nr. EM 2:48, 49, 103, 104).
8. Mažulonys, Ignalinos raj.
Bizantiški karoliai.
V. Daugudis, Mažulonių piliakalnis..., p. 30.
9. Padubysys, Kelmės raj.
Bizantiški karoliai (VIEM, inv. AR 37:32—39).
10. Palanga.
Arabų monetos kape Nr. 87 (VIEM, inv. Nr. AR 396:615—616).
P. Куликаускаене, Исследования грунтовых могильников IX—XII вв., расположенных у побережья Балтийского моря.— 20 лет. Археологические и этнографические экспедиции Института истории АН Литовской ССР, стр. 71, 1968.
Bizantiški karoliai (VIEM, inv. Nr. AE 396:1558 (53 vienetai), 1191 (209 vienetai), 245 (79 vienetai), 92 (5 vienetai)).

11. Pamusis, Varėnos raj.
Bizantiškas karolis X pilkapyje, deg. kape Nr. 3 (VIEM, inv. Nr. AE 122:164).
12. Panevėžio apylinkės.
Bizantiški karoliai (KVIM, inv. Nr. 44:18—20).
13. Paparčiai, Trakų raj.
Arabų monetos.
P. Tarasenka, LAM, p. 204.
14. Papišė, Akmenės raj.
Sraigčių kiauteliai.
J. Naudužas, Šiaulių miesto..., p. 183, 12 pav.
15. Pyragiai, Kupiškio raj.
Sraigčių kiauteliai (KVIM, inv. Nr. 1203:8).
16. Pušalotas, Molėtų raj.
Sraigčių kiauteliai (Utenos Kraštotyros muziejuje).
O. Navickaitė-Kuncienė, XIII—XIV m. e. a. plokštinis kapinynas..., p. 107.
17. Raudondvaris, Vilniaus raj.
Arabų monetos (Wiadomości Numizmatyczno-Archeologiczne, p. 3, 1918).
18. Riešė, Vilniaus raj.
Arabų monetos.
Ф. В. Покровский, Археологическая карта..., стр. 86.
19. Rūdaičiai, Kretingos raj.
Arabų monetos.
P. Tarasenka, LAM, p. 226.
20. Stragnai, Klaipėdos raj.
Bizantiški karoliai (VIEM, inv. Nr. 38:246—252, 394, 831—835, 2403—2420).
21. Šiauliai, Komunarų g-vė.
Sraigčių kiauteliai (SAM, inv. Nr. 202:23).
22. Selpūnai, Ukmergės raj.
Bizantiški karoliai (KVIM, inv. Nr. 956:3).
23. Švėkšna, Šilutės raj.
Bizantiški karoliai (VIEM, inv. Nr. 36:391).

24. Veliuona, Jurbarko raj.
Arabų monetos.
P. Tarasenka, LAM, p. 322.
25. Velaikiai, Zarasų raj.
Arabų monetos (VIEM, neinventorintos, ir Rokiškio Kraštotyros muziejuje).
26. Vėžaičiai, Silutės raj.
Trys bizantiški karoliai (ŠKM, inv. Nr. 857, 858, 942).
27. Vilniaus apylinkės.
Arabų monetos („Dziennik Warszawski“, 4, p. 5—29).
28. Vilniaus Aukštutinė pilis.
Arabų monetos.
M. Gumowski, Numizmatyka Litewska..., p. 10.
29. Žvalgaičiai, Joniškio raj.
Bizantiški karoliai (SAM, inv. Nr. 684).

5 priedas

Vietovių, kuriose rasta daiktų iš senovės Rusios, sąrašas

1. Anykščiai.
3 šiferiniai varpsteliai (Hamburgo muziejus, inv. Nr. 1462:136, 1462:154, 146:153;
J. Puzino archyvas Lietuvos TSR Respublikinėje bibliotekoje).
2. Aleksandrija, Šiaulių miestas.
Zalvarinis kryželio formos kabutis (SAM, inv. Nr. 456).
3. Aukštvarys, Trakų raj.
Šiferinis varpstelis (VIEM, inv. Nr. AR 276:459).
4. Biržų apylinkės.
Zalvarinis zoomorfinis kabutis (Biržų Kraštotyros muziejuje).
5. Dubičiai, Varėnos raj.
Šiferinis varpstelis (VIEM, inv. Nr. AR 197:7).
6. Dūkštai, Ignalinos raj.
Šiferinis varpstelis (KVIM, inv. Nr. 750:104).

7. Dovainiai, Kretingos raj.
Šiferinis varpstelis (KVIM, inv. Nr. 941:2).
8. Dvabiškiai, Telšių raj.
Šiferinis varpstelis (TKM, inv. Nr. 46).
9. Geliogaliai, Ukmergės raj.
Sidabriniai kaklo papuošalai (KVIM, inv. Nr. 840:1).
C. Engel, Prussia, H. 29, 78—87, pav. 12; J. Antoniewicz, WA, 22, 26, pav. 23; V. Daugudis, Stakliškių lobis, 6 pav.; O. Navickaitė-Kuncienė, Senosios Rusios..., 4 pav.
Filigraniniai karoliai.
V. Daugudis, Stakliškių lobis, 6 pav.
10. Kalnočiai, Rokiškio raj.
Šiferinis varpstelis (KVIM, inv. Nr. 1539:16).
11. Kaunas—Sančiai.
Sidabrinė Kijevo tipo apyrankė (KVDM, 107:2).
G. B. Fedorovas, Lobių su Lietuvos lydiniais..., p. 190; O. Navickaitė-Kuncienė, Senosios Rusios..., p. 127—129, 7 pav.; J. Antoniewicz, Niektóre średniowieczne..., rys. 3.
Sidabrinė pintinė-vytinė apyrankė (KVDM, inv. Nr. 107:1).
G. B. Fedorovas, Lobių su Lietuvos lydiniais..., p. 190; O. Navickaitė-Kuncienė, Senosios Rusios..., p. 129, 8 pav.; J. Antoniewicz, Niektóre średniowieczne..., rys. 3.
12. Kiburiai, Pakruojo raj.
Zalvarinis kryželio formos kabutis.
13. Kretinga
Sidabriniai kaklo papuošalai, sudaryti iš lelijos formos kabučių ir filigraninių karolių (KVIM, 1134:1—14).
J. Puzinas, Naujausių..., pav. 96; Senovės lietuvių papuošalai, pav. 572; O. Navickaitė-Kuncienė, Senosios Rusios..., 6 pav., 5; V. Daugudis, Stakliškių lobis, 7 pav.; J. Antoniewicz, Niektóre średniowieczne..., rys. 2.
14. Krūminiai, Varėnos raj.
Šiferinis varpstelis (VIEM, neinventorintas).
15. Kurklintiškiai, Ukmergės raj.
Šiferinis varpstelis (KVIM, inv. Nr. 977:39).
16. Lepšiai, Šiaulių m.
Zalvarinis kryželio formos kabutis (SAM, inv. Nr. 457).
J. Naudužas, Šiaulių miesto..., p. 183.

17. **Malaišiai**, Anykščių raj.
Siferinis varpstelis (VIEM, inv. Nr. AR 89:1).
18. **Mažulonys**, Ignalinos raj.
9 siferiniai varpsteliai (VE, inv. Nr. 790/58—66).
V. Daugudis, Mažulonių piliakalnis, p. 24.
Kryželio formos kabutis (VE 790/12).
V. Daugudis, Mažulonių piliakalnis..., p. 10 pav. 2.
Stiklinis žiedas (VE 789/32).
V. Daugudis, Mažulonių piliakalnis..., p. 20.
19. **Nartaučiai**, Šiaulių raj.
Du žalvariniai kryželio formos kabučiai (KVIM, inv. Nr. 837:21—22).
J. Puzinas, Naujausių proistorinių..., pav. 92; O. Navickaitė-Kuncienė, Senosios Rusios..., 3 pav. 11—12.
Septyni žalvariniai zoomorfiniai kabučiai (KVIM, inv. Nr. 837:11—12, 16—20).
J. Puzinas, Naujausių proistorinių..., pav. 92; O. Navickaitė-Kuncienė, Senosios Rusios..., 3 pav. 4—10.
20. **Nemenčinė**, Vilniaus raj.
Trys siferiniai varpsteliai (VIEM, inv. Nr. AR 226:33—35).
P. Kulikauskas, Nemenčinės piliakalnis, p. 33; O. Navickaitė-Kuncienė, Senosios Rusios..., 1 pav., 2, 3, 5, 6.
21. **Palanga**
Kalavijo rankena (VIEM, inv. Nr. AR 396:2217).
22. **Palaukė**, Vilniaus raj.
Siferinis varpstelis (KVIM, inv. Nr. 929).
23. **Paverknys**, Prienų raj.
Siferinis varpstelis (KVIM, inv. Nr. 1062).
24. **Prauda**, Varėnos raj.
Siferinis varpstelis (VE, 76/85).
25. **Raguva**, Panevėžio raj.
Du siferiniai varpsteliai (KVIM, inv. Nr. 149:104—105).
26. **Ringuvėnai**, Šiaulių raj.
Sidabrinis pūsmėnlio formos kabutis (KVIM, inv. Nr. 932:54).
27. **Stakliškės**, Prienų raj.
Sidabriniai kaklo papuošalai iš lelijos formos kabučių ir filigraninių karolių (VIEM, inv. Nr. AR 447:26, 27, 28).
V. Daugudis, Stakliškių lobis, 8, 9, 10, 11 pav.; J. Antoniewicz, Niektóre średniowieczne..., rys. 4.

28. **Stakai**, Eišiškių raj.
Filigraniniai karoliai (Tyrinėjimų ataskaita, MAII..., p. 21).
29. **Svėkšna**, Šilutės raj.
Siferinis varpstelis (KVIM 1264).
J. Antoniewicz, Slady handlu..., p. 18.
30. **Uogučiai**, Kretingos raj.
Žalvarinis zoomorfinis kabutis (KVIM, inv. Nr. 663:16).
O. Navickaitė-Kuncienė, Senosios Rusios..., 2 pav. 2.
31. **Trivalakiai**, Pakruojo raj.
Žalvarinis zoomorfinis kabutis (KVIM, inv. Nr. 783:29).
32. **Vozgėliai**, Zarasų raj.
Siferinis varpstelis.
P. Tarasenko, Lietuvos piliakalniai, p. 29.
33. **Vilnius—Žemutinė pilis**
Siferinis varpstelis (Vilniaus miesto istorija, p. 24).
Žalvarinis kryželio formos kabutis (Vilniaus miesto istorija, p. 24).
Stiklinės apyrankės.
E. O. Holubovičiai, Gedimino kalno..., p. 20, 24; „Kurjer Wileński“, 1938, Nr. 225, 288; Vilniaus miesto istorija, p. 24.

6 priedas

Vietovių, kuriose rasta daiktų iš Vakarų Europos, sąrašas

1. **Anduliai**, Klaipėdos raj.
Kalavijas kape Nr. 61.
J. Zak, Problem pochodzenia mieczów..., p. 204; G. Kossina, Wikinger und Wariager..., p. 104, lent. IV:6 (1929); R. Volkaitė-Kulikauskienė, IX—XIII amžių kalavijai..., p. 20.
Zoomorfinis diržo skirstiklis.
B. Nerman, Der Handel Gotlands..., fig. 13; W. Gaerte, Urgeschichte..., Abb. 280:d.
2. **Bikavėnai**, Šilutės raj.
Dvi žalvarinės pasaginės segės kapuose Nr. 117 ir 159 (VIEM, inv. Nr. AR 490:291, 478).
M. Михельбертас, А. Таутавичюс, Раскопки Института истории, стр. 264.

Du žalvariniai kalavijų makštų apkalai kapuose Nr. 111 ir 117 (VIEM, inv. Nr. AR 490:300, 320).

М. Михельбертас, А. Таутавичюс, Раскопки Института истории..., стр. 264.

Geležinis įmovinis ietigalis (SKM, 4307/10).

3. Ciobiškis, Širvintų raj.

Du ietigaliai pilkapyje D (VIEM, inv. Nr. AR 426:53—54).

O. Navickaitė-Kuncienė, Vakarų Europos..., p. 89, pav. 1:1, 2.

4. Desiukiškės, Ukmergės raj.

Kalavijas (KVIM, inv. Nr. 1450).

R. Volkaitė-Kulikauskienė, IX—XII amžių kalavijai..., p. 220—221.

5. Graužai, Kėdainių raj.

Kamanų apkalai (KVIM, inv. Nr. 1455:134, 343, 355, 356).

6. Gintališkė, Plungės raj.

Vakarų Europos moneta, trys žalvariniai kalavijo makštų apkalai, šeši zoomorfiniai diržų skirstikliai (TKM, neinventorinti).

7. Kauno apyl.

Ietigalis (KVIM, inv. Nr. 940:30).

8. Klaišiai, Skuodo raj.

Kovos kirvis (KVIM, inv. Nr. 940:30).

9. Laiviai, Kretingos raj.

Kalavijas kape Nr. 222 (VIEM, inv. Nr. EM 2:622a).

R. Kulikauskienė, IX—XII amžių kalavijai..., 7 pav.

Kovos kirvis, kape Nr. 222 (VIEM, inv. Nr. EM 2:2192).

R. Volkaitė-Kulikauskienė, Kovos kirviai Lietuvoje..., 1 pav.; O. Navickaitė-Kuncienė, Vakarų Europos..., p. 90.

Du ietigaliai, vienas kape Nr. 195 ir atsitiktinis (VIEM, inv. Nr. 2:2223, ir kitas, iš kabo Nr. 195, neinventorintas).

O. Navickaitė-Kuncienė, Vakarų Europos..., p. 89.

10. Lydnia, Šiaulių raj.

Vakarų Europos monetos.

А. Спицын, Литовские древности, „Tauta ir žodis“, 3, p. 162.

11. Liškiava, Lazdijų raj.

Kalavijas.

А. К. Антейн, Древнее оружие..., стр. 79.

12. Martyniškiiai, Joniškio raj.

Kalavijas (KVIM, inv. Nr. 1011).

R. Volkaitė-Kulikauskienė, IX—XII amžių kalavijai..., p. 219.

13. Paalksniai, Kelmės raj.

Kalavijas.

А. К. Антейн, Древнее оружие..., стр. 79.

14. Palanga, Klaipėdos raj.

Kalavijas, kape Nr. 49 (VIEM, inv. Nr. AR 39:420).

R. Volkaitė-Kulikauskienė, IX—XII amžių kalavijai..., p. 206—207.

Dvi žalvarinės pasaginės segės iš kabo Nr. 114 ir atsitiktinė (VIEM, inv. Nr. AR 396:889, 3130).

O. Navickaitė-Kuncienė, Vakarų Europos..., 2 pav., 3, 4.

Keturi žalvariniai zoomorfiniai diržų skirstikliai, atsitiktiniai (VIEM, inv. Nr. 396:31, 21, 22).

O. Navickaitė-Kuncienė, Vakarų Europos..., 3 pav., 1, 3, 5.

Diržo apkalas, kape Nr. 88 (VIEM, inv. Nr. AR 386:33).

Diržo-pentino sagtis, laužavietėje (VIEM, AR 39:2912).

Du sidabriniai vokiečių denarai, kape Nr. 283 (VIEM, inv. Nr. AR 396:3127—3128).

O. Navickaitė-Kuncienė, Vakarų Europos..., p. 96.

15. Paulaičiai, Šilutės raj.

Žiedinė segė gyvulinio stilizuotu ornamentu, kape Nr. 3 (KVIM, inv. Nr. 836:17).

O. Navickaitė-Kuncienė, Vakarų Europos..., 2 pav. 2.

16. Plungės apyl.

Kalavijas (TKM, inv. Nr. 2458).

R. Volkaitė-Kulikauskienė, IX—XII amžių kalavijai..., 15 pav.

17. Prysmančiai, Kretingos raj.

Pasaginė segė, kape Nr. 49.

V. Nagevičius, Mūsų pajūrio..., lent. II:2.

Pentinas.

V. Nagevičius, Mūsų pajūrio..., lent. VI—12.

18. Sargėnai (Kauno m.).

Kalavijas, atsitiktinai kapinyne (KVIM, inv. Nr. 1666).

I. Sadauskaitė, Dėl Sargėnuose rasto kalavijo..., 91—96; R. Volkaitė-Kulikauskienė, IX—XII amžių kalavijai..., p. 226.

Plokštelinė gyvulinė segė (KVIM, inv. Nr. 1590:800).

I. Sadauskaitė, IX—XII a. pirklio kapas Sargėnuose..., p. 66—67, 5 pav.;

O. Navickaitė-Kuncienė, Vakarų Europos..., 2 pav. 6.

19. Stragnai, Klaipėdos raj.

Kalavijas (VIEM, inv. Nr. AR 38:2513).

R. Volkaitė-Kulikauskienė, IX—XII amžių kalavijai..., p. 206—207.

Dėželinė segė (VIEM, inv. Nr. AR 38:2610).

O. Navickaitė-Kuncienė, Vakarų Europos, 2 pav. 1.

Trys zoomorfiniai diržų skirstikliai (VIEM, inv. Nr. AR Nr. 38:1633).

МИКОЛАС МИХЕЛЬБЕРТАС

Резюме

В первые века н. э. расширяются торговые связи Римской империи с соседними государствами, народами и племенами. Римские купцы и мореплаватели все чаще навещают малоизвестные дотоле области Центральной, Северной и Восточной Европы. Интерес к северным «варварским» племенам возрастает и в трудах античных авторов I—II вв., наряду с прочими данными, появляются первые сведения об эстиях (балтах), продававших римским купцам янтарь.

О том, что торговля между римлянами и балтами действительно существовала, свидетельствуют обнаруженные в Восточной Прибалтике и на территории Литвы в частности предметы римского происхождения — украшения, сосуды, монеты.

Перед исследователями древнейшей истории Литвы наряду с решением других проблем стоит задача правильно осветить торговые связи между центрами римской цивилизации и балтскими племенами, показать объем этих связей и влияние их на культуру предков современных литовцев. Этому вопросу и посвящается данная работа.

В процессе подготовки ее автор ознакомился с археологическим материалом о предметах римского происхождения в музеях Литовской ССР, некоторыми архивными материалами, использовал доступную археологическую литературу, относящуюся к данной теме.

Для сравнения приводятся материалы, касающиеся других территорий, заселенных балтскими племенами.

Употребляя термины «балтские земли», «территории балтских племен», автор прежде всего имеет в виду места расселения прусских и ятвяжских племен, а также балтских, обитавших в I—IV вв. на территории современных Литвы и Латвии. О балтах, живших восточнее, в работе не упоминается. Сведения об этнических границах и материальной культуре восточных балтских племен в I—IV вв. н. э., которыми располагает наука, очень скупы.

20. U p y n a, Silalės raj.

Penki ietigaliai, kapuose Nr. 7, 25, 35, 62 (VIEM, inv. Nr. AR 445:25, 26, 94, 132, 225).

21. V a l d a m a i, Šiaulių raj.

Pentinas (VIEM, inv. Nr. AR 395:1).

O. Navickaitė-Kuncienė, Vakarų Europos..., 5 pav.

22. V e r š v a i (Kauno m.).

Balno kilpos (KVIM, inv. Nr. 1590:1639).

O. Navickaitė-Kuncienė, Vakarų Europos..., 4 pav.

Kamanų apkalai (KVIM, inv. Nr. 1590:1642, 1649).

O. Navickaitė-Kuncienė, Žirgo apranga..., p. 86, 2 pav.; LAB, 318 pav.

23. V ė ž a i č i a i, Šilutės raj.

Zalvariniai kalavijo makštų apkalai (SKM, inv. Nr. 1127/10).

24. V i e š v i l ė, Šilutės raj.

Kalavijas (KVIM, inv. Nr. 810:43).

25. V i l n i a u s a p y l i n k ė s.

Vakarų Europos monetos.

E. Volteris, Die Silbersachen..., p. 268.

26. Ž a s i n a s, Silalės raj.

Kalavijo makštų apkalai (KVIM, inv. Nr. 834:2; LAB, 424, 296, 4 pav.).

27. Ž v i r b l i a i, Vilniaus raj.

Kalavijas ir diržo sagtis (Varšuvos Valstybiniame archeologijos muziejuje).

J. Jakimowicz, Prehistoria ziem polskich..., lent. 100:20; R. Volkaitė-Kulikauskienė, IX—XII amžių kalavijai..., p. 213—215.